ԳԻՐԻ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ՀԱՆԴԷՊ ԻՐԱՒ ՅԱՆՁՆԱՌՈՒԹԻՒՆ

Գիր եւ գրականութիւն կեանքին եթէ չառընչուին, կը դառնան գաղտնագիր, սպասելով Շամփոլիոն մը որ գայ եւ կարդայ զանոնք, ծանօթանայ, բանայ անոնց իմաստները: Գրականութեան հետ ընթերցողի յարաբերութիւնը եգիպտական արձանագրութիւններու ընթերցումը յաջողցուցած Շամփոլիոնի հրաշքի կրկնութիւնն է: Գրող եւ ընթերցող արկածախնդիրներ են, կը սպասարկեն եւ կ՚իրականացնեն ստեղծագործութիւնը:

Ժամանակի գիծին վրայ, բանաստեղծներ եւ գրողներ, անյայտներ եւ յայտնի անուններ շղթայ կը կազմեն: Նորերը կ՚աւելցնեն իրենց օղակները, իրենց չափով եւ պնդութեամբ: Հայ գրականութեան պարագային, նորերու առջեւ դռները լայն պէտք է բանալ, նոյնիսկ երբ անոնք դեռ կը խարխափեն: Սփիւռքի պարագային, այլեւս աւելի ճիշդ պիտի ըլլայ ըսել Սփիւռքներու, նորերու երեւումը, ներգրաւումը եւ որակաւոր զարգացումը էական են այդ ազգային խորքով եւ բազմադարեան ինքնութեամբ տեւելու: Ընթերցող մը, Ծոցի երկիրներէն, նամակով մը կ՚անդրադառնայ այս խնդրին, առաջարկելով մրցոյթներ կազմակերպել, մրցանակներ տալ, գրականութիւնը տարածել, իր խօսքը մասնաւորելով ԲԱԳԻՆի համար, բայց հարկ է ընդհանրացնել: Ընթերցողներ յաճախ գրիչը ձեռք չեն առներ, կարծիք չեն յայտներ, հակառակ անոր որ այդ յիշեցումը կ՚ըլլայ, բանաւոր եւ գրաւոր:

ԲԱԳԻՆ որդեգրած է նորերու առջեւ լայնօրէն բաց ըլլալու ընթացք, առանց ակնկալելու գլուխ-գործոցներ: Նորերը նախ յանձն պիտի առնեն գրել, յամառութեամբ, իսկ ընթերցողները պիտի յիշեցնեն որ ներկայ են, կը լսեն, կը գնահատեն, կը դատեն, գիտակցելով որ Սփիւռքներու տղաքը Վարուժանի, Թէքէեանի, Տէրեանի, Սեւակներու կրկնօրինակները չեն: Անցեալը կարեւոր է, բայց անցելապաշտութիւնը մահացու ախտ է, ստեղծագործութիւնը եւ նորը կը

փոխարինէ բրածոներով: Գրականութեան մէջ clonage ընել կը նշանակէ... **հարա-քիրի**: *Երիտասարդները այսպէս պէտք է ըմբռնեն իրենց դերը, երէցները՝ գրող եւ ընթերցող՝ իրենց հանդուրժողական պարտականութիւնը:*

Ինչպէս ընդհանրապէս հաղորդակցական միջոցները, գրական հրատարակութիւնը եւս պէտք է հասնի իւրաքանչիւրին իր յարկին տակ: Այսօր, նաեւ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ, բայց մանաւանդ Սփիւռքներու, շատ հեռու ենք ստեղծագործութեան կենսական ենթահող ըլլալէ: Տպաքանակները եւ գիրքերու սպառումը - խօսքը կը վերաբերի վաճառուածներու եւ ոչ նուէր բաժնուածներու - այդ մասին կը վկայեն: Այսինքն նոր յեղափոխութիւն մը անհրաժեշտ է գրասէր հասարակութեան մը ծնունդին համար: Յառաջադէմ երկիրներու մէջ ընկերութեան վերնախաւը կ՚առաջնորդէ նման յեղափոխութիւնը, իսկ մեր պարագային այդ վերնախաւը կը խափանէ, քանի որ կը խրի անհեռանկար անմիջականի մէջ:

Ընթերցողներու կողքին կայ նաեւ հայու նոր տիպարը որ հայերէն չի կարդար, երբեմն նոյնիսկ հայերէն գիտնալով: Կը յայտարարեն որ իրենք մշակոյթով ֆրանսացի են, անգլիացի, սպանացի, ռուս կամ արաբ, եւ դեռ ուրիշ բաներ: Յաճախ կը լսենք այն միտքը որ, եթէ կ՚ուզենք որ իրենք ալ կարդան, օրինակ ԲԱԳԻՆը, ան պէտք է ունենայ ֆրանսերէն, անգլերէն, արաբերէն, ռուսերէն, ինչու ոչ պարսկերէն, չինարէն եւ թրքերէն էջեր: Ինչպէ՞ս, ո՞վ այդ կրնայ ընել, ի՞նչ միջոցներով: Ի վերջոյ, գրականութիւնը ուսողական կամ բնագիտական տարազներու եւ թիւերու հանդէս չէ, ան կը բուսնի ազգային լեզուի հողի վրայ, որպէսզի դիմագիծ ունենայ: Սիրելի անուններ կան որոնք հայ գրողներ են, աւելի ճիշդ՝ հայածնունդ, երբ կը գրեն բաբելական այս կամ այն լեզուով, իրենց գրականութիւնը այդ լեզուի տէր ժողովուրդին սեփականութիւնը կը դառնայ, երբ կը յաջողին՝ պարզապէս մեր ինքնասիրութիւնը կը շոյեն:

Գրասէր հայ հասարակութիւն ստեղծելու յեղափոխութիւն պէտք է՝ հայ կեանքի եւ իւրաքանչիւր հայու հոգիին մէջ: Խօսիլ, ինչպէս հայրենադարձութեան, այդպէս ալ դէպի ազգային լեզու վերադարձի մասին: Այս ալ վերականգնում է: Լայնածիր եւ ոչ անկարելի:

ԲԱԳԻՆ

ԳՐԻՉ ՄԸ ԿԱՆԱՉ

Քանի անգամ տոհմածառդ յօտեցին,
Այն մեծատուն ու բազմանդամ,
Եղբայրներդ՝
Ոմն Եդուարդ,
Որ հաւերուն ջուրը կու տար,
Որ հաւերուն կերը կ՚ուտէր,
Ղազարենց բակին մէջ,
Վերջին անգամ:
Գարեգինը՝ միակ եղբայրդ
Տոհմածառի վերջին մորճը,
Դեռ այն ատեն,
Ակռայ կը փոխէր Հալէպ, մօրդ հետ,
Քիւրտիստանէն վերադարձիդ,
Վերագտած Փայլածուի՝ քրոջդ հետ,
Առաւօտ մը, ու ձեռք ձեռքի սրսփուն,
Փակ աչքերով աղօթքի
Բաց աչքերու ազատութեան,
Պաշտամունքէն խուսափուկ,
Ձեր ինքնութիւնը փնտռեցիք վերստին
Տիգրանակերտ-Տէր Զօր-Հալէպ:
Աքսորական Մեծն Տիգրան.
Հա՛յրս ես դուն,
Եւ հայր նաեւ ընտանիքիդ վերագտած
Եղար հիւսն, եղար ջուլհակ,
Ձերթ խաչակիր երրորդ անգամ:

Ունեցար կայք մը ապերջանիկ,
Չորս տարիներու խաշնարածութիւն,
Ցամքած ստամոքսով եւ ուռած
Փորով մանկական, ոչխարներուն վերապահուած
Հանապազօրեայ կերը կերար,
Գարի կամ վարսակ
Տրամադրուած արեւներէն օրհնաբեր:
Հա՛յր,
Եղար վսեմ ու արի,
Նոր ինքնութեան որոնումի ծիրին վրայ,
Կրկնակիօրէն ու վերջնական կորսնցուցիր
Անունը Նահապետին՝ իբրեւ վրիպակ տմարդութեան,
Խաչուած որդի Նազար-ի ընդ Ղազար-ի ջնջուած...
Ղազար կամ Նազար
Քսակ մը ոսկի զետեղելով մէջքիդ
Ըսաւ փախիր,
Տէր եղիր մօրդ ու մնացեալին.

«Կանաչ կիրք»
Վահան Ռումէլեան

ԲԱԳԻՆ

Չիս թուրքերուն թող, իբրեւ կախմանկէտ...
Տէրը կորսուա՜ծ էր այն ժամանակ...

Ըսիր կայծակնամաքուր
Ա՛լ կր բաւէ խճանկար պատմութիւն
Կեանքիս քարտէսր գծէ գիրով,-
Որ կեանքին քարտէսն է դժխեմ,-
Ես Տոհմածա՜ռս կ'ուզեմ.
Եւ այն քիչով որ կր մնայ
Զաւակներէս թոռներուս,
Զորս չճանչնամ ես գուցէ,
Զորս կր ճանչնաս դուն գուցէ,
Ի Լիբանան կամ ... այլուր:
Երեք տասնամեակ անցած է արդէն
Կամ երեք րոպէ
Սուրբ Յակոբայ այն գիշերէն
Երբ՝
Պուրճ Համուտի մէջ խմելու ջուր չկար,
Պարապութեան մէջ կրակոց կար.
Միակ որդիդ՝ կար ու չկար.
Աւանդեցիր հոգիդ արագ.
Անոր տուն դարձին ակնկոր, անգիտակ
Ակումբէն՝ զինեալ պաշտպան բոլորին,
Որ չհասաւ քու վերջին շունչին շշնջոցին:
Այդպէս ալ դուն չիմացար Ղազար հօրդ թուականը վերջին:

Զլացուած՝ հօր մը համար աղօթելու իրաւունքէն,
Զրկուա՛ծ իբր հայր միակ զաւկին վերջին մտերմութենէն,
Որ մնաց միանակ,
Քեզ գրկելով ափերուս մէջ
Իբրեւ նշխար, իբրեւ կտակ:
Առաւօտեան՝
Քու ձեռքով լարած զարթուցիչը,
Մահազանգիդ հետ անդադրում,
Կր յիշեցնէր հանապազօրեայ ժամը գործի:
Հայրս էիր դուն,
Հայրս ես հիմա՛ ալ,
Այսօր ծննդեան ամեակդ է հարիւր:
Քու գերեզմանին եւ այս գիշերին,
Մոմ ու խունկ չունիմ
Որ երթամ այցի,
Այն պարզ խաչքարի
Դուստր Խաչիկի ես Սարաճեանի:
... Եւ փոխան սեւի, գրիչ մը կանաչ
Եւ խոնաւ լուցկի:

ԷԼՕ ՀԵՐԿԵԼԵԱՆ
Օգոստոս, 2009

ՆԵՐՇՆՉՈՒՄ

Ամէնէն 'յոգնած պահերուս
նոր վերադարձած աշխատանքէն
երբ եփեր եմ ուշացած ճաշը
եւ լուացեր անիմաստօրէն աւելցող աղտոտ պնակները
երբ հաւաքեր եմ թափած փշրանքներ
'քնոտ թոթովանքներուն հետ զաւակներուս
եւ արթնցող եռանդին հետ ամուսնոյս

այն պահուն
երբ 'յոգնութենէն ճմռթկած
եւ ա՛լ անկարող ժպիտ մը
գոնէ հետաքրքրութիւն մը արդուկելու փակցնելու դէմքիս
ուր մտմտուքն ու հոգերը ջնջեր են հմայքս կանացի

այդ պահուն կու գաս միշտ
տլոնի անճարակ շուտիկութեամբ
կը կենաս հեռու եւ
եւ կը կանչես
համոզելով սիրահարի հաւատքով

ծանր են թեւերս

բայց կու գամ 'քեզի տառապելով
որովհետեւ
այնտեղ է այդ կիրքին մէջ
հմայքս մարդկային

ԴՈՒՐՍ

Դուրս ելայ տունէս
եւ ալ երբեք երբեք
չվերադարձայ

եւ մինակ էի

երկինքը գրկեց զիս
երկիրը օրօրեց
ծովը արցունքս եղաւ
եւ անտառները լռութիւններս
աշխարհը տունս ըրի
քեզ մէջս ունենալու համար

* * *

Տունէս դուրս ելայ
դուրսը ոչ անտառ կար
ոչ ծով

անապատը միայն
ու անոր մէջէն սողացող
կասկածի գետը

որուն վրայէն օր մը
հեռացար
ու հիմա կը թիավարես տակաւին

դուրս ելեր էի
քեզ փնտռելու համար
մինչ ներսն էիր դուն
որպէս լռութիւն

* * *

Դուրս ելայ սրտէդ
Եւ չհաւատացի
Տունս այնտեղ էր

Արիւնեցայ
Հաւատքի՝քարերը կրելով
Կարծրացայ
Պատերս ողորկ շաղախելով
Հարստացայ՝յոգնութեամբ
Իմաստնացայ՝առանձնութեամբ

Տունս տաք էր բոյնի՝քաղցրութեամբ
Ես հոն չէի
Դուրսը
Սիրտդ կը փնտռէի

*
* *

Երբ թափեցան անձրեւները
ափսոսանքի
հասկցայ որ սկսեր էր
մոնսունը* կեանքիս

Ներս չունէի
դուրսը արդէն տուն դարձեր էր

Կը մնար որ
տուն գայիր

ՄԱՐՈՒՇ

16 Յունուար 2009
Հալէպ

* Մոնսուն՝ ամառնային անձրեւոտ եղանակ

ՎԵՐԱԴԱՐՁՐՈՒ ԱՆՈՒՆՍ

Յոգնեցի...
Այլեւս չեմ կարող
Ամէն գիշեր մեռնել
Եւ ամէն առաւօտ
Վերածնուել...
Ես յանձնում եմ
Մարմինս
Խաւարի կախարդիչ
Հիպնոսին
Ու դառնում
Էգ կատու,
Եւ սկսւում է
Փողոցներով
Ու նրբանցքներով
Դէպի քեզ ձգուող
Իմ չարչարանաց Կիրակին...
Ես այստեղ եմ՝
Քո ձեղնայարկում՝
Փոշու, աղբի, փայտերի,
Ոտնաձայներիդ
Հարեւանութեամբ,
Որ լուացքի պարանի պէս
Կապել եմ
Թափուր օրերի
Մերկ ձեռքերին...
Եւ ոտնաձայներդ
Օաղրածուի նման
Խաղում են ինձ հետ՝
Մէկ՝ վեր, մէկ՝ վար,-
Այս ցաւագար ցաւը
Աառոյցի պէս
Մեխուել է իմ մռլտոցում...
Քո ձեղնայարկում
Փոշին, աղբը, փայտը
Ինձ չեն սիրում,
Ես իջնում եմ ցած
Ու պատառոտուած լացով
Ճանկռում եմ դուռը,

Խնդրում քեզ
Կատուային սիրով.
- Վերադարձրու ինձ իմ անունը...
- Փրշտ,- ասում ես դու՝
Բացելով դուռը,
Ու ես նուիրւում եմ
Քո ոտքերին,
Այստեղ, քո դրան շեմին...

ԿԱՐՕՏ

Հեռաւորութիւնը
Խօսում է
Քո մասին
Ուշաթափուած
Չեան փաթիլներով,
Եւ անշուք
Տունդ
Եդեմական խնձորի պէս
Կանչում է ինձ...
Ականջիս կողքին
Քարացել է
Ձայնդ...
Ես կարդում եմ
Գիշերուայ հանդարտութիւնը,
Որ թաքցրել է քեզ...
Օրը շուտով կը դառնայ
Շարժանկարը լուսաբացի,
Իսկ շարունակութիւնը
Նոյնն է,-
Ես բանտարկեալն եմ քո...

ԼԻԼԻԹ

ՅԱՐԱԼԷԶՆԵՐՈՒ ՀԱՒԱՏԱՐՄՈՒԹԵԱՄԲ

Իրիկուն էր, երբ Շամիրամ
Արտակեղեք դառնութեամբ մը կը խոկար
Դիակին քով հայոց Արա Արքային,
Որ կը հանգչէր դալկադէմ՝
Տանիքին վրայ ասորական պալատին։
Մայրամտող արեգակի
Շողերուն տակ շառագոյն
Աստուածները Յարալէզ՝
Կը ջանային խոր տքնութեամբ կոչել կեանքի
Արախողխող տանջանքներով մահացած՝
Դիակն անբախտ Արային։
Ճիշդ այդ պահուն,
Ցանկայարոյց ու վաւաշոտ թագուհին
Իր ցաւին մէջ հոգետանջ,
Զգաց կարծես թէ հայ արքան
Իր շիրմային մթնոլորտէն դուրս գալով՝
Կենդանացաւ յեղակարծ
Ու նայուածքով վշտախոհ՝
Պահ մը իրեն այսպէս մեղմիւ խօսեցաւ.
«Ապաննեցին զիս թէեւ
Քու զինուորներդ ակամայ,
Որ խելայեղ հովի շուրթին
Դառնամ զրոյց եղերական.
Եւ դարէ դար դառնամ շրջուն առասպել,
Բայց քեզ համար, ով Շամիրամ,
Աշխարհ եկայ վերստին
Իբրեւ Սիրոյ Յարալէզ,
Որ ողոքիչ իմ բառերով
Եւ զօրութեամբն աստուածային
Հովեմ յուշիկ տանջանքը քու անբուժելի
Եւ քու սիրտը տարփակէզ…

Դարձայ թէեւ զոհն ակամայ
Վրիժառու մոլուցքիդ,
Բայց քեզ համար դարձայ անքուն Յարալէզ,
Որ տիւ-գիշեր հսկեմ անթարթ
Այրիացած հոգւոյդ վերեւ.
Քեզ նոր յոյսով կենսաւորող դառնամ տարփանք,

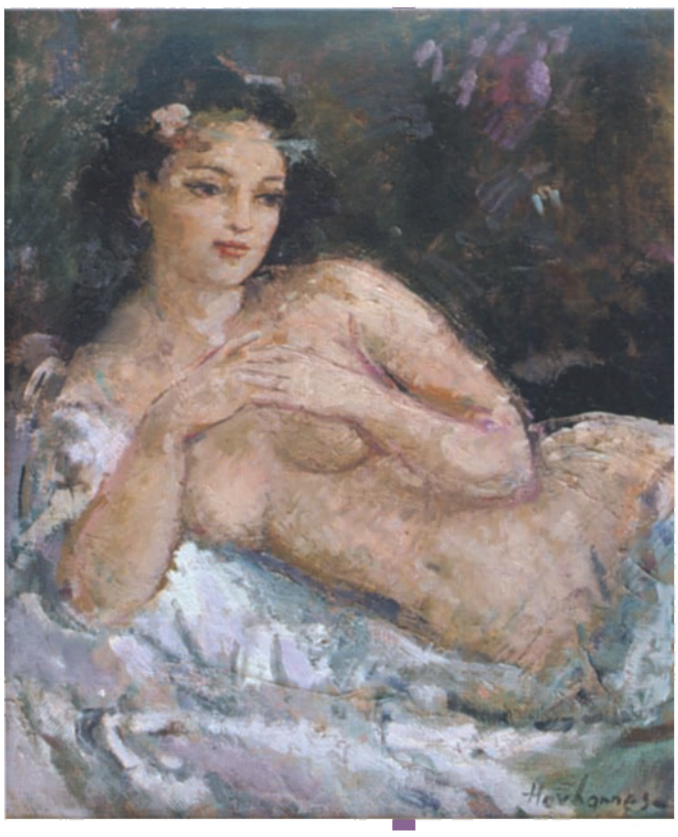

«Գիշերային լոյս»
Յովհաննէս Յարութիւնեան

ԲԱԳԻՆ

Քեզ նոր լոյսով խանդավառող դառնամ տեսիլք.
Եւ քու սէրը վիրաւոր
Սփոփարար ժպիտներով սրտապնդող՝
Դառնամ սիրոյ ցօղակայլակ արտասուք
Եւ փարատեմ թախծոտ յուշերն այն յաւէտ,
Որ սնուցին քեզ ցաւերով ախտաժէտ...

Ես եմ Արան, հայոց արքան նահատակ,
Դժբախտ կեանքիդ մտապատկերն անյեղլի.
Եւ վշտակից քու Յարալէզն անբաժան.
Տե՛ս, կը դառնամ դարձեալ քեզի՝
Իմ գոյութեամբ ոգեղէն
Եւ յայտնութեամբ տեսլային,
Առանց երբեք սպասելու
Աղերսահունչ կոչունքիդ
Եւ քու կանչիդ հրաւիրակ.
Որ յուսադրեմ սաղարթաշունչ իմ երգով
Եւ իմ սրտով խաղաղատենչ՝
Խոկումները քու ալեկոծ
Եւ քու զղջումն անամոք...

Ես քեզ համար դարձեալ կեանքի կոչուեցայ,
Որ շնորհեմ կազդոյրն անանց՝
Բարձունքներու եթերաբոյր,
Ծմակներու բուրումնաւէտ
Եւ տարփասուն յասմիկներու համբոյրին,
Որ սփոփեմ անմխիթար սիրահարի
Քու վիշտն անքուն՝
Յարալէզի անյիշաչար իմ բարութեամբ.
Եւ զերծ պահեմ փափուկ սիրտը քու կանացի՝
Քեզ փոթորկող մշտամորմոք խղճախայթէն...

Ես կը ծնիմ հառաչանքէդ աղեկէզ,
Գարնանային ցայգերգի պէս դաշնալուր.
Եւ կը կառչիմ քու տենչանքիդ տխրամած,
Որ իղձերուս այգաբացին լուսացօղ՝
Ամենեւին չհասաւ...

Ես կը ծնիմ քու ողբերէդ հողմակոծ,
Ու կը յանձնեմ քու յուշերուդ ընկալչութեան՝
Նոճեսօսափ իմ հեւքերով յօրինուած
Քու կորուսեալ երազանքիդ մեղեդին,
Զոր ոչ մէկ օր,

ԲԱՑԻՆ

Ոչ մէկ երազ երանասքող
Չէ ընձեռած քեզ երբեք...
Կր յայտնուիմ դարձեալ քեզի,
Քու ցաւատանջ մենութիւնր փարատող՝
Սօսեզուարճ երգի պէս.
Ու կր նստիմ անմխիթար սրտիդ մօտ՝
Յարալէզի հաւատաւոր մտերմութեամբ.
Կր փայփայեմ էութիւնր քու փափկանոյշ
Եւ կր սփոփեմ քու տառապանքն անկիզելի,
Որ շիրմային անեզրութեան յանդիման,
Ով Շամիրամ,
Իմ տարաբախտ արքայուհիս,
Ա՛լ դուն երբեք չմսիս...»:

Անցան պահեր,
Երբ արթնցաւ Շամիրամ
Պատրանայեղց իր երազէն գիշերական,
Անդրադարձաւ խոր յուզումով մր յանկարծ,
Թէ կը հսկէր անձկութեամբ մը ցաւագին
Դիակին վրայ հայոց չքնաղ արքային,
Որ հակառակ կենդանարար ջանքերուն
Աստուածներուն Յարալէզ,
Դալկաժպիտ նայուածքով մր անքթիթ՝
Դեռ կը յառէր անէութեան խորհուրդին,
Անրջազօծ շամանդաղով պատմուճանուած՝
Ասորական երկնի տակ...:

ՅԱԿՈԲ ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Օգոստոս, 2007
Պէյրութ

ԳՐԳԱՆՔԸ ՊԱՏՐԱՆՔԻ

«Աշուն»
Թորոս Տերյանից

ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Աշնան տերեւաթափը մեր մօտ
Կու գայ մի՛շտ ձմրան,
Երբ սրտերը կծկուած պատմուճանի են նման,
Երբ թռչունները գաղթած մեր երկնակամարէն

Կր տենչան մտերմութիւնր երդիքներուն տաք.
Աշնան տերեւաթափր մեր մօտ
Ալիքներու՝ խարակին բախուող ահեղ շառաչին նման,
Տխուր հոգեվիճակներ կը բերէ
Ու թախծոտ ամայութիւն մր կր սփռէ չորսդին.

Ոգի մր ջերմ, առինքնող նազանքով,
Կր յաջողի պատռել պատրանքներու քօղր թանձր,
Ու նորափթիթ յոյզերու ոդիսականի մր
Արարներր կը գրէ լուսնի լոյսի տակ.

Արար 1- փնտռտուք

Լռութեան մէջ գիշերի փնտռեցի ձայնդ կարօտաբաղձ
Բայց չգտայ քեզ…
Մշուշներուն մէջ կեանքի հեւքին ու ձանձրոյթին՝
Որոնեցի յոյս արարող դէմքդ պայծառ ու չգտայ…
Մշուշր եւ լռութիւնր գրկեցին զիրար կայծակի նման,
ու տեսայ յանկարծ
Լոյսէ ուրուական մր՝ կ՚անհետանայ լո՜ւռ…

Մնացի անձկութեանս մէջ մինակ
Ու վշտաբեկ մտորումներուս դէմ-յանդիման …

Արար 2- հմայքին ընդառաջ

Բզքտուած սրտով կու գամ հմայքիդ ընդառաջ,
Ո՜վ իմ ազատարար միանձնուհին պատրանքներուս.
Կու գամ գիշերուան խոնաւ աղջամուղջին
Պարզած ամբողջական մերկութիւնր իմ անձին.

Քե՛զ, միայն քե՛զ կ՚ողձայ իմ ճենճերուած հոգին՝
Այս հրակէզ, այս խառնակ մղձաւանջի օրերուն որ մերն են,
Քե՛զ՛, որու կաթնահեշտ ու շուշան մարմնի քաղցրաբոյր
Քրտինքներուն վրայ կր սողան նայուածքներս շլմորած
ու ափակէզ.

Ես հիմա խոցուած արուն եմ այդ դաժան սեւեռումին՝
Որու նետերր առաւօտեան սառն ցօղին նման կր հանգչին
Տերեւներուն վրայ, զգլխանքի մր նման որ կր դիւթէ չորսդին,
Կը հրաւիրէ իր վրայ լուսածագի շողերը տարտամ ու անմեկին.

Հոն, միայն քու ներքեւ հոգիս պիտի գտնէ իր վերջալոյսի
Անդորրը խորին, երկար թափառումներէ ետք ծեռնունայն,
Ու լլկող, անքուն մաքառումներէ ետք, պիտի գայ քեզի,
Իր հմայքին բեռը թօթափելու քու պատուանդանին հոլանի:

Արար 3- պարտութիւն

Այսօր զիս զգետնեցիր յաւիտենապէս…
Զիս ալ առիր հմայքիդ աքցանին մէջ մագնիսական,
Որու փորձութեան ժամանակ
Կը դիմադրէի վհատ կռիւով մը անհաւասար.

Դո՜ւն, հրէշին ու հրաշքին միջեւ չմեկնուող
Ոգին ջերմ ու վառ, ինչպէս շիկացած երկաթը
Կը խրուի մարմնին մէջ ճզզիւնով մը խենթ,
Մտար այդպէս իմ խոցուած սրտէն
իմ մարտնչող հոգիէն ներս,
Դաժան մարտէ մը ետք անհաւասար…

Զիս զգետնեցի՜ր վերջապէս…

Հրճուանք կը թուէր պատած ըլլալ դէմքիդ ծիծաղկոտ,
Երբ աչքերս թեքուած վար
Պչրոտ թեւերուդ յաճախանքի գերին
Պեղող աչքերուդ դիմաց պատիժի սպասող
Հլու աշակերտի նման կանգնած կը սպասէի լո՜ւռ …

Արիւնս կ՚եռա՜ր երակներուս մէջ,
Համակերպ գառնուկի մը վերածուած ըլլալու զգացումը
կը սարսափեցնէր զիս այնքան,
Յուզուած էի չափազանց ու տխուր.
Վերջին ճիգ մը արդէն եւ ես փախայ դուրս
Ուր ոտքերս զիս քեզմէ պիտի հեռացնէին …

Արար 4- տխուր հոգեվիճակ

Ինչո՞ւ մեր ուղիները կը հանդիպին յաճախ իրարու,
Մեղմ ժպիտի չգաղտնազերծուած քօղով, կամ
Համր նայուածքի մը քարացած պահերով.

Ինչո՞ւ անվաւեր դժկամ զգացում մը կ՚ուրուագծուի միշտ
Ջերմ ու խնդամոլիկ այդ դէմքիդ, ամէն անգամ
Որ քայլերն մեր ակամայ կը խաչաձեւեն զիրար.

ԲԱԳԻՆ

Ինչո՞ւ թանձր տխրութիւն մը կը թափանցէ ներս
Երբ աչքերը մեր հանդիպին իրարու ամբոխին մէջ,
Ու գոհունակ խայծ մը կը փարատէ միշտ զայն.

Մեղաւո՞ր են միթէ ճամբաները, իմ քայլերը հաստատ,
Մեղաւո՞ր են միթէ իմ աչքե՛ր երբ քեզ կ'որոնեն
Ամէն քայլափոխի կամ առիթի, դարանակալ…

Ինչո՞ւ խոստովանութիւնը յղի է աննախատեսելի
հետեւանքներով միշտ…

Արար 5- խոստովանութիւն

Կարելի չէ՞ չսիրել քեզ կին,
Երբ Կղէոպատրայի հրապոյրով խրոխտ
Կը կանգնիս հոգւոյս բագինին վրայ,
Զոհաբերութիւն պահանջողի
Հոլանքովդ ամբողջական…

Կարելի չէ՞ չմերձենալ քեզի կին,
Թէկուզ իմ աչքերով ծարաւի
Ու նայուածքներովդ տեղատուող,
Երբ կանգնած խարազանող նայուածքով
Կարող ես հզօր կամքերն անգամ խոնարհեցնել քու դիմաց…

Կարելի չէ՞ անտեսել քեզ կին,
Երբ գեղեցկութիւնն խօլական, ձեզի տրուած
Զէնք մըն է բոլոր պատնէշները քանդող,
Երբ կամքն անգամ լարուած պարսատիկի նման
Կրնայ հարուածել լոկ ինքզինք միայն…

Բայց կարելի չէ մերձենալ քեզի… կի՛ն,
Կարելի չէ չսիրել քեզ…
Կարելի չէ մոռնալ քեզ….

Ահա բարդոյթը… անլուծելի…

Վերջին արար - հաճելի երա՞զ

Ես գիտեմ որ լալկան ուռենիի շունչին տակ խոնաւ
Մեր հոգիները պիտի մեր սէ՛րը ընդ երկա՛ր շշնջան…

ԽԱՉԻԿ ՏԷՏԷԱՆ

Լօլա Գունտաֆճեան 12 տարի մաս կազմած է Հայ Բարեգործական Ընդհ. Միութեան «Արարատ» գրական հոսանքային եւ աշխատակցած՝ Armenian Reporter-ին, AIM պարբերաթերթին եւ Armenian Weekly-ին: Վերջին քսան տարիներուն Գունտաֆճեան իր տան մէջ կազմակերպած է «Սեռած եայ բանաստեղծներու ընկերութիւն» անուան տակ գրական հանդիպումներ, իսկ 2006-էն ի վեր համացանցի վրայ հայկական բանաստեղծութեան նուիրուած պլոկ հաստատած է, զոր կը վարէ մինչեւ այսօր:

Լօլայի բանաստեղծութիւնները կարելի է կարդալ «Կռունկ» (Groong) կայքէջի վրայ եւ Armenian Weekly-ի մէջ: Մօտիկ ապագային լոյս պիտի տեսնէ անոր բանաստեղծական երախայրիքը՝ երկլեզու: Լօլա Գունտաֆճեան կ'ապրի եւ կը ստեղծագործէ Նիւ Եորքի մէջ. Armenia-poetry.blogspot.com, ArmenianPoetryProject@gmail.com:

ՁՕՆ՝ ԼՈՅՍԻ ՈՒ ԱՐԵՒԻ

Խուսափիմ պիտի սէրէ,
Ցաւէ ու քեզմէ.
Երթամ հեռու ծառաստան՝
Դիտեմ սկիւռներն իրենց պարին մէջ,
Ծաղիկներն իրենց բոյրին մէջ,
Ամպերն ու արեւը իրենց ճամբուն վրայ.
Հակառակ են կարծես միշտ:

12 Մայիս, 1992

ԿԵԱՆՔ

Այս մէկը գործարանի մը մէջ մեռաւ 25 տարեկանին,
Ուրիշ մը զինուոր, երրորդ մը կէթոյի մը մէջ նահատակ:
Կին մը շաբաթը եօթը օր կը սպասարկէ,

Քոյրը՝ ուրիշին զաւակները կը մեծցնէ:
Կեանքի հերոսներ՝
Ե՞րբ ձեր կարգին պիտ հանգչիք,
Ո՞վ ձեր զաւակները կը մեծցնէ.
Ո՞վ ո՞վ ձեր մահուան կու լայ:

2006

Dada Poem

Տուն
Քուն

Մութ
Շո՜ւտ

Ան /կո /ղին
«Անվերնագիր»

Կը խօսիս ձեռքերով
Բայց աչքերդ ուրիշ բաներ կ'ըսեն.

Շրթներդ կը ժպտին
Բայց աչքերդ հակառակը կը մատնեն:

16 Մայիս, 2006

ԱՆՁՐԵՒ

Կը քալեմ ծովափին
Ու դուն բացակայ ես.
Տուն մնացիր,
Ձիս թողնելով բոպիկ
Աւազին հետ խաղալու:

Անձրեւին կաթիլները
Ուսերս ու դէմքս
Կը թմբկահարեն:

Երէկ երազիս մէջ
Արեւածագին երկա՜ր
Պտոյտէ մը կը վերադառնայի,
Անտառին մէջէն անցնելով:

Մշուշն ու ցողը իրարու հետ կը խաղային։
Երբ պարտէզի դռնէն մտայ
Ժպիտդ ճառագայթեց սրտիս
Ու զիս ընդունեցար
Գաւաթ մը սուրճը ձեռքիդ։

12 Ապրիլ, 2007

ԵՐԿՈՒ ԱՆԻՆԵՐ

Արա Նիւճիւգեանին յիշատակին

Սեղանիս վրայ են
Անի քաղաքէն կաւէ կտորներ։

Դարերէ ի վեր կը սպասէին
Որ հայ ձեռքեր հաւաքեն ու
Բերեն այս ափերուն սա իրերը։

Առաջին անգամ բռնեցի զանոնք ու ահա՜
Հեռուէն լուրե՜ր.

Ուրիշ Անի մը եւս կը կանգնի որբ ու քաջ։

5 Մայիս, 2007

MANIFESTO

Հայրս կ'ուզէր մեծ երաժիշտ ըլլայի
Եղայ երաժշտութիւնը սիրող.

Մօրաքոյրս պալերին է
Ու չեղայ պարող.
Բայց կը սիրեմ սէրը սիրոյն համար։

Եղբայրս լեզուաբան է
Ու ես լեզուները կը սիրեմ.

Մայրս գիտուն է
Ես խելացի կը փորձեմ ըլլալ.

Բայց կը սիրեմ արուեստը շունչի նման։

15 Մայիս, 2007

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՄՈՌԱՑՈՒԹԵԱՆ

«Օդը փոփոխամիտ է»:
Քեզի նման, հոգի՜ս:
Չիս ուզեցիր քշել մինչեւ դրախտ,
Բայց կէս ճամբան կեցար,
Թողնելով զիս ու Նանան
Մութ անապատին մէջ:

Ահա եօթը տարիներ անցա՜ծ,
Այդ անապատը պարտէզի վերածեցի:
Կանաչ խոտեր ծածկած են հետքերդ.
Ծաղիկներ՝ պղտորած դիմագիծդ,
Վնասած յիշատակներս ու Նանայի մը փափաքը:

18 Յունիս, 2007

ՏԱՊԱՆԱՔԱՐ

Մէկ ամիս է չեմ գրած.
Մէկ ամիս է չեմ սիրա՜ծ:
Երկու ամիս է չեմ խմած.
Երկու ամիս է չեմ ք....՜ծ:
Երեք ամիս է չեմ ուզած.
Երեք ամիս է չեմ նեղուա՜ծ:

3 Սեպտեմբեր, 2007

*

* *

Ահա հասանք ամառուան սկիզբը
եւ դուն կ՚անհետանաս
ինծի թողնելով յիշատակներ-
բեկորներ միայն...

ա՛լ չեմ սիրեր ամառները
դուն հոս չես
դուն հոս չես:

17 Յունիս, 2008

«Համբոյրը»
Միսաք Թերզեան

VICTORY!!!

Այսօր առաջին անգամ ըլլալով night club երթալու բախտը ունեցայ, քորէացի գործակիցիս՝ Սանկին հրաւէրով:

Երեք աղջիկ ենք, ես, Սանկն ու իր հայրենակից ընկերուհին՝ Ճէյը, զոր չեմ ճանչնար. երկուքը արդէն մայրացած, ամուսնալուծուած եւ երկրորդ աղջկութեան հաճոյքին տրուած: Յազիւ Սանկին ինքնաշարժը բարձրացած՝ արդէն իսկ պարզ կը դառնայ, որ «տղայ կարգադրելու» ենք ելած...

Կը մտնենք ինծի համար անծանօթ Takapuna-ի night club-ներէն մէկը ու անմիջապէս՝ երեք գաւաթ կարմիր գինի: Սանկ (որուն տարիքը երբ առաջին անգամ լսեցի՝ կարծեցի որ սիրտս պիտի կենայ... 41 եմ ըսաւ, մինչդեռ ես իրեն տուած էի միայն... 18) ինքնաշարժին մէջ իսկ պարզած էր արդէն, որ իր boy friend-ը մեր աշխատանոցին վերակացուներէն մէկը՝ Էրընն է եղեր: 29 տարեկան քիուի* մը, եւ թէ կապը արդէն խզուելու վրայ է եղեր, յաճախ կռիւներ կ'ունենան եղեր...

Գիտէի որ Սանկ boy friend մը ունի, բայց Էրընին ըլլալէն լուր չունէի: Night club-ին մէջ Սանկը հիմա կպած ինծի՝ Էրընին մասին կը խօսի: «Գիշերները քովը կը մնամ, աշխատած ատենս կ'ուզեմ office մտնել ու համբուրել զինք... շատ կարօտցեր եմ արդէն... I like him, no, I think I love him»... այս բոլորն ալ քորէական անգլերէնով մը, ես իրենց քով՝ անգլիագէտ մը...

Քիչ ետք, ընկերուհիին՝ Ճէյին կը դառնայ եւ կը սկսին իրենց ազգային լեզուով բարբառիլ՝ *քքան-ուան-ճին-չան* տարօրինակ ձայներ հանելով, ու... անսանձ խնդուք մըն է, որ ծայր կու տայ: Յետոյ զիս նոր նշմարածի պէս երկուքով իմ կողմս կը նային եւ քահ-քահ մը կը ձգեն: Այսպէս՝ գրեթէ մէկ ժամ: Ես քիչ մը աւելի կծկուած իմ պատեանիս մէջ, կում-կում գինի կը խմեմ ու աչքիս տակէն կը նկատեմ, որ Ճէյ արդէն երկրորդը բերել տուած է: Մեծ բերան մը, որ ագահօրէն կուլ կու տայ խմիչքը: Տակաւին գաւաթս կէս չըրած, Ճէյ ուրիշ night club մը երթալու որոշում կու տայ՝ անկըշտօրէն ծծելէ ետք երկրորդ գաւաթին մնացորդն ալ: Վերջին ումպս կը կլլեմ ու կը հետեւիմ իրենց:

Հիմա արդէն նոր night club մըն ենք, բեմահարթակն ալ պարողներով լեցուն է: Դարձեալ երեք գաւաթ կարմիր գինի: Ճէյ տաքցած է արդէն ու հետը պարող կը փնտռէ: Սանկ կտրուկ կը մերժէ Ճէյին հետ պարելու հրաւէրը եւ կը ստիպէ զիս՝ ընկերանալ Ճէյին: «Ուրիշ ելք չունիմ», կը մտածեմ ու կը սկսիմ պարել: Բարձրագորգոռ պարեղանակին կշռոյթին հետ հետզհետէ կը սկսին լայննալ Ճէյին շարժումներն ալ, ապա՝ ինքնամոռաց ու վերացած, ան յանկարծ երկու ձեռքերուն ցուցամատներն ու միջնամատները Victory կ'ընէ եւ այլեւս անսանձօրէն կը տրուի աղմկոտ երաժըշտութեան թափին, ժպիտն ալ տանելով մինչեւ ականջները: Sexy մարմին մը, ճկուն շարժումներ, փակած jeans եւ սեւ t-shirt, ետեւ-առջեւ տաստափակ, բայց չես գիտեր ո՛ր անտառները աճեցուցած փարթամ կուրծքեր, որոնց անոպայ շարժումը խելքամաղ կ'ընէ բոլոր արուները...

Բեմահարթակը կը սկսի նոր պարողներով լեցուիլ: Կը սկսինք իրարու հպիլ: Այնքան մօտ-մօտ կը պարենք, որ յանկարծ ափս կը դպչի քովս պարող աղջկան մը յետոյքին: Խոժոռ նայուածք մը կը զարնուի երեսիս... lesbian-ի մը հաղիպածի պէս աղջիկը խիստ-խիստ կը նայի ինծի, հետը պա-

րող տղան ալ իրեն կը հետեւի: Տեղս կը փոխեմ...

Քիչ ետք սեղան կը վերադառնանք եւ ճէյ անմիջապէս կուլ կու տայ գաւաթին ամբողջ պարունակութիւնը ու առանց ժամանակ անցընելու կ՚ապսպրէ ուրիշ մը: Այսպէս, իրարու ետեւէ կը պարպուին բաժակներ, գինովութեան հով մը խաղացնելով ճէյին աչքերուն մէջ, բայց ան կը մնայ անդրդուելի՝ պարելու իր մոլուցքին մէջ եւ անդադար ու բռնի կերպով մէ՛կ զիս, մէկ ալ Սանկը կը հանէ պարի, մինչեւ որ 40-45 տարեկան երկու տղամարդ կը յայտնուին մեր սեղանին...

Հիմա արդէն ճէյ կախուած է տղամարդոց ուսերէն, կռնակ ու թեւեր կը շփուին, իսկ մեր ճիշդ կողքը նստած սպիտակամորթ զոյգը ամբողջ 25 վայրկեան առանց շունչ առնելու համբուրուելէ ետք, անքակտելիօրէն կը փակի...

Այլեւս այդ կողմ նայելու կ՚ամչնամ եւ մեր սեղանին վրայ ճէյին պարզած տեսարանէն ալ խորշելով՝ ճարահատ ու լարուած կը սկսիմ բեմահարթակի պարողները դիտել: Մէկ ալ կը նկատեմ, որ քիչ առաջ էրընին մասին գլուխս «շինել»ու պատրաստ Սանկը մէջտեղ չկայ. հոս-հոն կը նայիմ ու զինք կը գտնեմ bar-ին մօտ՝ տղու մը փակած: Քովս՝ ճէյը մատները միշտ Victory ըրած եւ անընդհատ շփշփուելով, տղաներէն մէկուն հետ կ՚երգէ, կը պարէ, իսկ երկրորդն ալ քիչ մը հեռացած սեղանէն, պիշ-պիշ ինծի կը նայի ու երբ նայուածքս կը բռնէ, անմիջապէս բարեւ մը կու տայ գլուխով:

«Լաւ որ կռնակս տուած եմ իրեն», կը մտածեմ ես ինծի... բայց ատիկա պատճառ մը չէ, որ տղան ինծի չմօտենայ... հարցումներուն կծիկը քակուիլ կը սկսի.

- Դուն քորէացի չես երեւիր...
- Քորէացի չեմ:
- Հապա՞...
- Armenian...
- Oh, Iranian...
- No, Armenian...
- Yeah, Albanian...

Տեղ մը չկարենալ հասնելու կսկիծէն թելադրուած՝ լուռ կը մնամ: Ճիշդ այդ վայրկեանին վրայ կը հասնի Սանկ եւ գինիի իր գաւաթը արագ շարժումով մը գլուխը քաշելէ ետք, կը սկսի տաքցած ըլլալու նշաններ ցոյց տալ ու անմիջապէս վրայէն կը հանէ ամառնային կարճ ժաքէթը: Երեւան կու գան սպիտակ թեւեր՝ մարմնին պէս կարճ, բայց մսեղ: Ինքզինք զովացնելու իր մղումին մէջ ան յանկարծ վեր կը բարձրացնէ հոլանի թեւերը, փորձ կ՚ընէ ծոծրակին թափուած սեւ մազերը հաւաքելու եւ... անութին տակ փունջ մը մազ, արբունքի օրերէն մնացած...

ճէյ՝ Victory-ն մի՛շտ ամուր բռնած, յանկարծ կը վազէ մեր առջեւէն անցնող հսկայ տղու մը վրայ: Օրօրուելով կը մտնեն բեմահարթակ ու պարելու կը սկսին: Թափ կ՚առնէ կրքոտ պար մը, զիրար ուտելու պատրաստ յովազներու պէս գլուխները ետեւ բռնած, մէջքէն վար զիրար գրկած: Տղուն ափերուն մէջ պինդ-պինդ նստած է աղջկան յետոյքը: Նոր երգը նոր թափ կու տայ մարմիններուն, մինչեւ որ պարային գալարումը իր լրումին կը հասնի ու ճէյ կը ցատկէ տղուն մէջքին...

Սեղանին վրայ, ինձմէ քիչ մը անդին, առանձինն կը շարունակէ երգել քիչ առաջ շփշփուող տղան՝ յայտնապէս ճէյին պարէն խելագարած: Յանկարծ երաժշտութիւնը կը սկսի թուլնալ, ապա ձայնային վերջին ելեւէջներուն հետ ինքնագոհ ծիծաղով մը սեղան կը վերադառնայ Victory-ն ու ինքզինք դարձեալ կը նետէ երգող տղուն գիրկը:

Նոր գաւաթ մը կու գայ. ճէյին օրօրուիլը ակներեւ կը դառնայ, բայց կիրքը տակաւին բուռն՝ ան այս անգամ կը վազէ քիչ առաջ հետը պարողին գիրկը ու լզուլռտուքը կրակ կը դառնայ: Եւ այսպէս, Victory-ն քանի մը անգամ կ՚երթայ ու կու գայ, ճամբուն վրայ հանդիպած բերաններէն ալ իյնալով կախ-կախ...

Անդին՝ Սանկը զբաղած է իր նոր գտածին հետ պարելով, ես ալ Gibsy King-ով տարուած՝ աչքերովս պահը կ՚ուտեմ... յանկարծ ինծի կը մօտենայ քիչ մը առաջ հետս խօսող տղան ու առանց հրաւէրի կը բազմի քովս.

- Don't you like to have a dinner with me?

«Ասո՛ր ինչ եղաւ» կ՚ըսեմ միտքէս ու անճարակ՝ երեսը կը դիտեմ: Հարցումը կը կրկնուի: Չեմ գիտեր ի՛նչ պատասխանել... բառերէ աւելի՝ անհասկնալի ձայներ կը հանեմ... տղան հասկացողութիւն կը ցուցաբերէ եւ անճարակութեանս վերջ դնելու համար գրպանէն կը հանէ անձնական քարտը ու ինծի կ՚երկարէ՝ ետեւէն ալ "Please call me" մը ձգելով:

Գլուխովս «այո՛» կ՚ըսեմ ու քարտը պայուսակս կը սահեցնեմ: Սանկ դարձեալ ճիշդ ժամանակին կը յայտնուի ու լուացարան երթալ կ՚առաջարկէ ինծի: Ուրախութեամբ կը հետեւիմ եւ աչքիս պոչովն ալ կը նկատեմ, որ Victory-ն օրօրոցի վերածուեր է: Երբ գործակիցիս կ՚ըսեմ այս մասին՝ խնդալէն կը մարի, իր ցեղին առանձնայատուկ՝ երկու կողմերէն կարծես պարանով քաշուած հազիւ նշմարելի աչքերը բարակ գիծի վերածելով.

- You don't worry, she's drunk all time -, ձաբռտելու պէս վրայ կը բերէ ան:

Ճէյ հիմա պաշտօնապէս փլած է երգող տղուն վրայ: Տուն վերադառնալը հրամայական կ՚ըլլայ: Հինգով կը սկսինք քալել դէպի դուռ. միւս տղան ետեւէս կամացուկ մը կը յիշեցնէ, որ հեռաձայնեմ: Գլուխս կը հանեմ, կ՚իջեցնեմ: Ժպիտ կու գայ երեսին: Ստիպուած ես ալ կը ժպտիմ: Օրօ-

րոցը կը սթափի մէկէն ու դարձեալ Victory եղած՝ շորորալէն կը զարնուի դրան մէջ կանգնած, մեզ ճամբու դնող երկու ուրիշ տղամարդոց՝ աջ ու ահեակ “thank you”-ներ շռայլելով...

Հազիւ դուրս ելած՝ “She’s a crazy woman” ըսելով խնդալ կը սկսի երգող տղան ու գինովը ձեռքս կու տայ: Թուշերը կախուած, հազիւ նշմարելի աչքերը կարծես իրարու մէջ մտած, բայց Victory-ն մի՛շտ վեր բռնած՝ ճէյ երգելու պէս բաներ մը կ՚ըլլայ, մինչ հետս խօսող տղան՝ ճամբան անցնելու պատրաստ իր դիրքով, աջ ձեռքը ընկալուչ ըրած՝ ետեւէս կը պոռայ.

- Don’t you forget to give me a ring, ok?

*
* *

Ինքնաշարժին մէջ ենք արդէն: Քանի մը բառ իրենց լեզուով եւ բարձրաձայն խնդալ մը: Ետեւ նստած՝ կը հարցնեմ պատճառը:

- I asked Jay where is your lipstlck, she said men took it, - կ՚ըսէ Սանկ՝ խնդալը շարունակելով:

- How many man Jay-, հարցում մըն ալ ես կը նետեմ խնդալով:

- Ten! Hundred!! Thousand!!! կը բացագանչէ գինով քորէուհին ետեւ դառնալով ու ձեռքերուն Victory-ները աչքերուս մէջ կոխելով...

Ս.Դ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

Նոր Զելանտա, 2000

---

*Նոր Զելանտայի բնիկ ցեղախումբին անունը

ճաշի անակնկալ հիւրեր

Խնամքով պահուած խաղալիքներու տուփերը դուրս կը հանուին: Պատմութեան գրքեր, շաքարներ ու շոքոլաներ կը փորձեն հրապուրել երեք մանուկ հիւրերս: Ուրախ են անոնք: Կը պոռչտան: Իրարու ձեռքէ կը քաշեն: Կը խաղան: Կարծես ընտելացած են տան մթնոլորտին հետ: Այլեւս կրնամ անհոգ ըլլալ: Կամացուկ մը կը հեռանամ իրենցմէ, զիրենք վստահելով երկու մանչերուս որպէսզի շարունակեն իրենց մանկական խաղերը միասնաբար:

Կը մտնեմ խոհանոց: Պէտք է շուտով ձեռնարկեմ ճաշի պատրաստութեան: Բայց հազիւ սկսած գործի մեղմ ձայն մը կը սթափեցնէ զիս:

- Կը սիրեմ քեզ «Թա՛նթ Սիրուն», դուն շատ բարի ես: Դուն շատ կը սիրես մեզ: Ինչ որ ուզենք, կու տաս մեզի:

Պահ մը կանգ կ'առնեմ, հակառակ խոհանոցին մէջ տիրող խճողումին: Լելային թեւերը արդէն գրկած են մէջքս ու ես կը զգամ այդ անմեղ շունչին տաքութիւնը վզիս մօտ: Մանուկ, վճիտ դէմք մը պայծառ, որ կարծես կը զգայ թէ տարօրինակ բան մը կայ այսօր: Արտասովոր երեւոյթ մը: Կը գգուեմ իր պզտիկ գլուխը ու կը սեղմեմ կուրծքիս: Կ'ուզեմ քանի մը բառով փոխադարձել իր գովասանքները: Բայց ի՞նչ ըսեմ: Ո՛չ, պիտի չըսեմ. իր արտայայտութիւնը վճիտ հարցում մըն է կարծես կամ զարմանք մը թերեւս: Անոր պատասխանը ես ինծի պիտի տամ միայն այսօր:

- Այո՛, սիրելի՛ Լելա, կը սիրեմ ձեզ: Ինչպէ՞ս չտամ ձեզի այն ինչ որ կ'ուզէք: Ինչ որ տամ ես ձեզի հիմա, պիտի չկարենամ փոխարինել ինչ որ կեանքը խլեց ձեզմէ այսօր:

Այրած ձէթի գոլորշին կը կճէ ռունգերս ու կը սթափեցնէ զիս: Արագ ոստումով մը կը մօտենամ այրող տապակին, որ ջղայնացած կը գանգատի այսօրուան անկարգ տանտիկնութենէս: Կը նետեմ շերտուած գետնախնձորները հոն ու դարձեալ նայուածքս կը հանգչի այս երեք նոր որբերուն վրայ: Լելան հազիւ ութ տարեկան արթուն աղջիկ մը, Ռիշոն չորս կողմը պրպտող աչքերով վեց տարեկան մանչ մը: Իսկ Զուզուն, հինգ տարեկան մանչուկ մը... օ՜հ, այդ աչքերը: Անոնք կրակոտ են, բայց ոչ անհոգ:

Վար կը դնեմ տապկոցի խոշոր դգալը ձեռքէս ու անհուն սիրով մը կը

գրկեմ զինք: Կրկին կը նայիմ իր աչքերուն: Միտքս չ՚ուշանար հոն գրուածը կարդալու: Այդ անուշիկ աչքերդ «զիս սիրէ՛, զիս սիրէ՛» կ՚ըսեն ինծի: Սէր կը տենչան անոնք: Պզտիկ գլուխդ կը թաղես կուրծքիս մէջ ու ես կը զգամ սրտիդ տրոփիւնները:

- Այո՛, սիրելի՛ Զուզու, հոս գրկիս մէջ գէթ այսօր պիտի գտնես փնտռածդ: Պիտի փորձեմ յագեցնել քեզ այսօր գոնէ, որովհետեւ ես ալ ճիշդ քեզի նման, քու այս շատ կանուխ տարիքիդ զգացած եմ սիրոյ պակասը: Գիտեմ, թէ ի՞նչ կը նշանակէ կորսնցնել շատ գուրգուրոտ հայր մը այս տարիքին: Հայր մը, որ չէր դժուարանար իր գործը ընդմիջելու իր սիրասուն զաւակները իր ձեռքովն իսկ դպրոցի ինքնաշարժէն դիմաւորելու: Ես յաճախ կը տեսնէի հայրդ, այդ անզուգական նկարագրով կատարեալ մարդը, իր հպարտ բարտիի հասակով, ձեր թաղին անկիւնը: Ժպիտը դէմքին՝ միշտ յաղթական ձեզ կը սպասէր:

Ակամայ կը թողում Զուզուն: Գետնախնձորներս արդէն կարմրած են ինծի պէս: Դուրս կը քաշեմ զանոնք, ուրիշներ կը տեղաւորեմ կրկին տապակին մէջ: Այսօր ձեր սիրած ճաշը պիտի պատրաստեմ ձեզի: Դուք այսօր իմ հոգիիս հիւրերն էք՝ երեք անուշիկ մանուկներ: Պիտի երգեմ ձեզի, պիտի խնդամ ձեզի հետ հակառակ մտրակուած ուղեղիս: Պիտի խաղամ նոյնիսկ ձեզի հետ այսօր գէթ միայն պահ մը ալ հեռացնելու՝ ձեզ սպասող դժբախտութիւնը: Օ՜հ, ո՛չ, դուք պէտք չէ տեսնէք ձեր շատ սիրելի հայրը այսօր: Հոն անկողինին մէջ անշարժացած: Մայրդ այդ շէն կինը սեւերու մէջ գամուած, արցունքներով խելագար: Չեմ ուզեր, որ ձեր պայծառ ուղեղները մթագնին այսօր: Ո՛չ, այս կատակերգութիւնը շատ կանուխ է, որ ըմբռնէք:

Այսօր ալ քնացէք, ձեզ արթնցնող, ցնցող դժբախտութենէն անտեղեակ: Վաղը գրեթէ ամէն բան պիտի իմանաք ու լսէք: Պիտի լսէք, բայց պէտք չէ տեսնէք: Ականջն իր լսածը կրնայ մոռնալ, բայց աչքն իր տեսածով կը տառապեցնէ:

Ձեռքերս կ՚աշխատին անգիտակցաբար: Մատներս կը հպին շիկացած ձէթին, կը վայելեմ անոր կրակոտ բարկութիւնը: Դուրս կը քաշեմ ձեռքս ընդոստ, բայց չեմ կրնար անոր այրուածքը զգալ: Հոգիիս խռովքը կը գերազանցէ անոր պատճառած ցաւը: Հազիւ քիչ մը հանդարտած պզտիկ ձայն մը նորէն կը կեցնէ զիս, Ռիշոն է այս անգամ:

- Բայց, «Թանք Սիրուն», մայրս ո՛չ մէկ օր արտօնած է մեզի, որ ուրիշի մը տունը այսքան երկար մնանք...

Հոս ալ պէտք է որ լեզուս իր արուեստը ցուցաբերէ:

- Ուրախ չե՞ս դուն հոս... չե՞ս ուզեր մնալ հոս:

- Շատ ուրախ եմ, բայց մայրս չնեղանայ...

- Ո՛չ, այսօր պիտի չնեղանայ... Գնա՛ եւ ուրախ խաղա՛:

Կը հեռանայ Ռիշոն միանալու իր խաղընկերներուն: Իսկ ես խոշոր դգալը ձեռքիս դարձեալ կը մնամ սառած: Այո՛, ուրիշ մըն եմ ես ձեզի

համար: Ուրիշ մըն եմ թէեւ ես, բայց այս առաւօտ հօրդ հոգեվարքի վայրկեաններուն, երբ իմացայ որ մայրդ շուարած էր, թէ ինչպէս պիտի կրնայ հասկցնել հօրդ յաւէտ բաժանումը ձեզի, նախընտրեցի որ դուք հեռանաք այդ մթնոլորտէն ու ըլլաք իմ ճաշի հիւրերս այսօր:

Հազիւ մէկուկէս տարիէ ի վեր, զիրար կը ճանչնանք: Այն օրէն, որ քոյրս եկաւ բնակելու ձեր շէնքը: Ճիշդ է, յարկերը իրարու շատ մօտ էին, քոյրս առաջին, իսկ դուք երկրորդը: Բայց չէ, այդ չէ, որ մեզ իրարու շուտ մօտեցուց: Լեզուներն ալ տարբեր էին: Այդ ալ պատճառ չեղաւ դրացնութիւնը խանգարելու: Չեմ գիտեր, թէ ինչու երկու այցելութիւններ բաւեցին, որ մենք հարազատի աչքով նայինք իրարու: Այո՛, մօրդ պարզութիւնը ամուր շաղախ մը եղաւ մեր մտերմութեան: Իր անսպառ եռանդը երջանկութեան հոսանքով մը կը կապէր մեզ: Իր լայն սրտին մէջ սիրոյ եւ գուրգուրանքի թերթիկներ շատ էին: Իր զաւակները կը խնամէր, եւ կը հասնէր բոլորին: Բնական անկեղծութիւն մը ունէր: Լուռ կը զմայլէի այս կնոջ թափանցիկ խառնուածքին: Կին մը, որ գիտէր գոհանալ իր առօրեայով, իր զաւակներուն հոգածութիւնը, ամուսինին խնամքը ու քրոջս ընտանիքին հետ բարեկամութիւնը: Ոչ, իր սեռին պատկանողներուն ոչ մէկ արդի պահանջը ունէր: Չնայած որ ամուսինը նիւթապէս ապահով անձ էր: Բայց, ո՜չ, իր մտահոգութիւնը այդ չէր: Երկու տարի առաջ ամուսինը սրտի պզտիկ տագնապ մը անցուցած էր: Բժիշկները ըսած էին, թէ շատ պէտք չէ յոգնի: Արդէն յիսունը թեւակոխած էր: Այդ էր եղած բոլորը: Հիմա ան չէր խնայեր իր երեսուն գարուններու բոլոր առաւելութիւնները շէնցնելու համար ընտանեկան մթնոլորտը: Իր շրթները միշտ ալ ծածկեցին իր ներքին խռովքը, որովհետեւ իր հաւատքը կը սնուցանէր իր մեծ յոյսերը: Կը հաւատար, որ իր շատ սիրելի ամուսինը, անպատճառ պիտի լաւանար: Իր աղօթքները ու ամուսինին ըրած բարիքները չէին կրնար ի դերեւ ելլել: Բայց, ափսո՜ս: Անխուսափելին պատահեցաւ:

Օ՜հ, այսօր պիտի չկարենամ պատրաստել այս ճաշը: Մտքիս պէս խոհանոցս ալ տակնուվրայ է, բոլոր առարկաներուն տեղերը փոխուած են կարծես: Փնտռածս չեմ գտներ, Աստուած իմ: Դուրս կը քաշեմ կրակարանը արագ ու կը տեղաւորեմ շամփուրները անոր վրայ: Կը ջանամ մնալ ճաշի պատրաստութեան մէջ: Բայց միտքս այսօր թեւեր առած կը թռչի կրկին. ոչ, պիտի չհանգչի այսօր: Կը հեռանայ ու կը սաւառնի հեռուն: Կը մանկանամ յանկարծ, կ'անմեղանամ ու կը պոռթկամ:

- Ինչո՞ւ... ինչո՞ւ մէկը չմտածեց այդ օր զիս հեռացնել այդ մթնոլորտէն: Բոլորն ալ իրենց ցաւով տարուած պղծեցին անիմաց մանկութիւնս: Եօթը տարեկանի ուղեղս կը մերժէր տեսնել սիրասուն հայրս փայտացած, անշարժացած: Օ՜հ, այդ կենսունակ մարդը, սիրալիր հայրս չէի կրնար տեսնել այդպէս. ոչ, չէի ընդուներ անոր մահը: Ինչո՞ւ պէտք է մեռներ, երբ ես այնքան պէտք ունէի իրեն: Կը հագցնէին, կը քա-

չէին: Չէր դժգոհեր: Դագաղին մէջ կը պառկեցնէին, դարձեալ համաձայն էր: Օ՜հ, այդ մուրճը, որով գամեցին քու դագաղդ, հա՛յր իմ, այդ անիծեալ մուրճը, իմ մանկութիւնս ալ նետեց այդ դագաղին մէջ ու գամեց առ յաւէտ:

Աշխարհն ինծի համար այդ օրերուն մայրս ու հայրս էին: Հայրս երկրագունտիս կեդրոնն էր, որուն շուրջ անհոգ կը դառնար մայրս: Հիմա չկար կեդրոնը: Երկրագունտին միօրինակ ու խաղաղ ընթացքը խանգարուած էր, ան կը թաւալէր ըստ բախտի, զիս մատնելով կրկնուող եւ խաչաձեւ տագնապներու: Անընդունելի կը գտնէի ինծի վիճակուած կեանքը: Մեռնելէ ալ կը վախնայի: Վախը, զրկանքը, մղձաւանջն ու տառապանքը իրենց մաղձով գինովցուցին զիս:

Յաջորդ օրը մեր տան լոյսերը կը վառէին կրկին: Բայց ինչո՞ւ սիրտս միշտ մութ մնաց: Ստամոքսս օր մը պարապ չմնաց: Ինչո՞ւ հոգիս միշտ սովահար դողաց: Կ՚ըմբոստանայի, ինծի վիճակուած բախտը կը մերժէի: Հոգիս ծարաւի՞ էր խայտալու: Ի զո՜ւր, ի զո՜ւր կ՚ողբայի: Կը փնտռէի մանկութիւնս. տարիներ, տարիներ շարունակ, բայց ոչ մէկ տեղ չէի գտներ զայն: Յաճախ ուզեցի նմանիլ իմ հասակակիցներուս, գողնալ, կապկել անոնց անպատասխանատու քրքիջները, թրթռուն ծիծաղները: Բայց շրթունքներս միշտ մնացին սառած ու աչքերս՝ մելամաղձոտ. մնացի միշտ հոգեպէս կործանած ու լքուած...

Մայրս շատ կը սիրէր զիս: Հօրս մահը ինծի հանդէպ իր ունեցած սէրը հասցուց պաշտամունքի: Բայց այդ սէրը չէր գոհացներ զիս:

- Սիրելի՛ մայր, դուն ինծի կու տայիր «հիւանդ» սէր մը: Արցունքներով ու ողբով շինուած, որուն առջեւ հոգիս կը տկարանար ու կը տկարանար ամէն օր: Ի՞նչ ընէի ես այս տկար հոգիով: Կեանքի պայքարս սառոյց էր պատած: Կրակ պէտք էր, որ հալէր: Անոր դիմաց ես ածխացած փայտիկ մը, խեղճ մարմինս ո՞ւր տանէի:

- Օ՜հ, անփոխարինելի, քա՛ղցր էակ, մա՛յր իմ անուշ, ներէ՛ ինծի միշտ, եթէ մանուկ ուղեղս երբեմն ատած է քեզ: Ես առողջ սէր մը կ՚ուզէի, ուրախութեամբ լեցուն, պայծառ սէր մը: Օ՜հ, մա՛յր իմ, չեմ մեղադրեր քեզ: Աւելի ի՞նչ կրնայի սպասել քեզմէ: Զարդէն հազիւ ազատած, տառապած ու տան չորս պատը միայն ճանչցած մայր մը ի՞նչ պիտի կարենար տալ ինծի: Աչքերս ծանձրացած էին, տասնեակ մը տարիներ, քեզ սեւերու մէջ տեսնելէ: Կը մտածէի, թէ ինչո՞ւ դուն չէիր դադրեր լալէ: Այո՛, դուն տարիներ, տարիներ լացիր ամէն օր: Գիտեմ, թէ քեզի համար ալ ամէն բան էր հայրս: Մէկը չունէիր իրմէ զատ, ո՛չ եղբայր, ոչ ալ հեռաւոր մէկ ազգական: Իսկ այդ բոլորէն անկախ իմ գերագոյն թշնամիս այդ «որբ» բառն էր, որ խայթելով ականջներս միշտ կը խռովէր հոգիս:

- Դուն որբ ես, պէտք չէ երթաս, կը կրկնէիր միշտ որեւէ առիթի, երբ կ՚ուզէի միանալ իմ տարեկիցներուս որեւէ ձեռնարկի կամ կազմակեր-

պութեան մասնակցելու, պատճառաբանելով հօրս բացակայութիւնը ու քու անկարողութիւնդ զիս տանելու ու բերելու: Ուրեմն պէտք է զրկուէի իմ տարիքիս շնորհուած բոլոր բարիքներէն... հոգիի թռիչքէն ու խանդաղատանքէն ու մնացի ծուարած որբութեան սեմին:

Օ՜հ, կ'ատէի այդ բառը ու կ'ուզէի սրբել զայն բոլոր անխիղճ բառարաններէն, որոնք սահմանած էին անոր իմաստը: Ի՞նչ է որբութիւնը, դրո՞շմ է անջնջելի, թէ ոչ արեանս մէջ մտած մէկ մասնիկ, որմէ կարելի չէ ձերբազատուիլ երբեք: Երբեմն ես կ'ուզէի ընել ամէնէն դժուար ու անկարելի գործեր: Նոյնիսկ քալել մղոններով՝ դժուար ճամբաներէ, կամ մագլցիլ ցից լեռներէ վեր՝ անտեսելով ամէն չարչարանք ու վտանգ, միայն կարենայի սրբել այդ տխրաշունչ դրոշմը իմ ճակատէս: Բայց չյաջողեցայ, չկրցայ հեռանալ անկէ երբեք ու շալկեցի զայն ամէն տեղ ինծի հետ, մի՛շտ, որպէս հոգեմաշ, սպառող բեռ մը:

Ոտքերուս մատները սառած են արդէն: Յուլիսի ջերմութիւնը չի հասնիր հոն: Ժամացոյցը դէմս, պատին վրայէն, կը յանդիմանէ զիս: Ժամը կէսօրուան ճիշդ երկուքն է: Խորովածին համեմուած բոյրը կը լեցնէ տունը: Կը սթափիմ յանկարծ: Արագ ոստումով մը կը պատրաստեմ ճաշի սեղանը ու կ'ուղղուիմ մանուկներուն քով, լայն ժպիտ մը տեղաւորելով շրթունքներուս վրայ:

- Ճաշի ժամն է, հրամմեցէ՛ք ճաշի, սեղանը պատրաստ է... ձեզ կը սպասէ...

ՍԻՐՈՒՆ ՍԻՍԵՌԵԱՆ-ՀԱՃԷԹԵԱՆ

ՄԵՆԱՐԻՇԱՆԸ

Եփրատ գետից ոչ շատ հեռու, նախկին Սերգիոպոլսում, Օմայեանների Հիշամ Բ Աբդ էլ-Մալիք խալիֆայի կառուցած շքեղ ապարանքում, որ կոչւում էր Ալ-Ռուսաֆա, ապրում էր նրա ամենասիրելի թոռը՝ Աբդելռահմանը:

Ալ-Ռուսաֆան անապատային այդ ամայութեան մէջ մի ովասիս էր կարծես: Ամրոց-պալատը շրջապատուած էր գեղատեսիլ պարտէզներով, վարդաստաններով, կարկաչահոս առուակներով ու ցայտաղբիւրներով: Վաղ առաւօտեան, երբ օգոստափառ պերճանքով ծագում էր արեգակը, չորս կողմից լսւում էր գունագեղ թռչունների ճռուողիւնը՝ խառնուելով արաբական համբաւաւոր նժոյգների խրխինջին:

Աբդելռահմանը որդին էր Մուավիա իշխանի: Մայրը բերբերների ցեղից սերած մի ստրկուհի էր՝ Ռահ անունով: Ընդունուած կարգի համաձայն, երբ ստրկուհին արու զաւակ էր ծնում, արժանանում էր իր տիրոջ շնորհին եւ ազատւում ստրկական վիճակից:

Հիշամ խալիֆան շատ անգամ էր լինում Ալ-Ռուսաֆայում թէ՛ հանգստանալու եւ թէ ժամանակաւորապէս խուսափելու իր դէմ նիւթուող խարդաւանանքներից: Նրա ներկայութիւնը ուրախութեամբ էր լցնում պատանի Աբդելռահմանի սիրտը, քանզի պապն ընդունակ էր երջանկացնելու իր շրջապատը: Նա երեկոները խնջոյքներ էր կազմակերպում, հրաւիրում էր նշանաւոր գուսանների՝ երգելու փառքը Օմայեանների ազնուական տոհմի, որի ներկայացուցիչն էր ինքը: Բացի դրանից խալիֆան հետամուտ էր նաեւ իր ընտանիքի անդամների դաստիարակութեանը, նրանց մէջ արաբական ոգու ամրապնդմանը: Տղամարդկանց մարտունակութիւնը բարձրացնելու համար նա անձամբ հսկում էր զինավարժութիւններն ու ռազմագիտական պարապմունքները: Այդ առընչութեամբ մեծ ապագայ էր խոստանում Աբդելռահմանը՝ լինելով փայլուն ընդունակութիւնների տէր մի պատանի:

Քաղցրայուշ այդ օրերը մնացին անցեալում, դարձան անկրկնելի, իսկ Աբդելռահմանի հոգում էլ դրանք անջնջելի յիշատակներ թողեցին:

Հայերիս համար, սակայն, Ալ-Ռուսաֆան կամ մեր լեզուով Ռուծափը, ստորեւ նկարագրուած հոգեցունց դէպքերից տասնհինգ տարի առաջ, արդէն դարձել էր մի անիծեալ անուն, ստացել էր ոճրապատ յիշատակ թողած մի դառնակսկիծ համբաւ: Այնտեղ, այդ պալատում եւ համանուն քաղաքում, կատարուել էր մի անարդար եւ զարհուրելի դէպք. հայոց Գողթնեաց գաւառի Խոսրով իշխանի որդին՝ երիտասարդ, գեղադէմ եւ առաքինազարդ Վահանը, ենթարկուել էր անմարդկային չարչարանքների, այդուհանդերձ նա արիւնլուայ վիճակում անգամ արիաբար մերժել էր ուրանալ իր քրիստոնէական հաւատը, որի պատճառով էլ Հիշամ խալիֆայի հրահանգով գլխատուել էր: Հայոց իշխանի կրած չարչարանքներն ու անմեղ արիւնը, ասես իբրեւ դատապարտութիւն, իջել էին Ալ-Ռուսաֆայի պարիսպներին եւ խալիֆայի գերդաստանի վրայ: Մեծ էր Վահանի մահուան թողած վիշտը նրա մերձաւորների եւ բազմաթիւ արաբ ընկերների սրտերում, սակայն Ալ-Ռուսաֆայի նորահաս սերունդը ոչինչ չգիտէր այդ մասին: Նրանց համար այնտեղ ոչ մի ոճիր չէր պատահել: Ամէն ինչ օրօրւում էր խաղաղ մեղկութեան մէջ...:

ԲԱԳԻՆ

Հեջրայի 132 թուականն էր, իսկ մեր թուարկութեան 750 տարին: Հիշամ Բ-ի որդին՝ Մրուանը, արդէն մի քանի տարուց ի վեր դարձել էր Դամասկոսի նոր խալիֆան: Սա այն Մրուանն էր, որ մի ժամանակ եղել էր Հայաստանի արաբ կառավարիչը:

Յիշեալ թուականի գարնան խաղաղ ու զովաշունչ երեկոներից մէկն էր: Դեռ քսան գարուններ չբոլորած իշխան Աբդելռահմանը նստել էր Ալ-Ռուսաֆայի դալարագեղ զբօսայգում, բարձրուղէշ մի արմաւենու տակ: Երկինքն այդ պահին կախարդական գեղեցկութեամբ ու աստղերի պսպղացող պերճանքով էր պարուրուած: Բառերն անզօր են նկարագրելու արեւելեան անամպ երկինքների հրաշագեղ վեհութիւնը: Աշխարհի ոչ մի անկիւնում երկինքն ու երկիրը չեն կարող այնքա՜ն ներդաշնակ հաղորդակցութեան մէջ լինել, որքան Եփրատ գետի մերձակայ տարածութիւններում: Զուր տեղը չի ասուել, թէ Աստուած իր դրախտը այդ վայրերում է հաստատել:

Իշխանը հմայուած էր բնութեան այդ հոյակապ տեսարանով: Նրա հոգին ուզում էր ճախրել դէպի հեռուները, դէպի բարձունքները երկնային, ուզում էր վերահասու դառնալ մահկանացուներից թաքնուած գերբնական ճշմարտութիւններին: Նրա մաքուր հոգին երբեք չէր գոհանում պալատական պերճանքներով կամ իրեն շրջապատող արաբական հուրիների գրգանքներով:

«Այս գիշերը,- մտածում էր Աբդելռահմանը՝ նայելով երկնքին-, նման է *Ալ–Կադր* գիշերուան, երբ հրեշտակները Բարձրեալի Գահի մօտից իջել են երկիր, հսկել բնութեան ու մարդկութեան վրայ, մինչեւ այգաբաց ամէն ինչ լցրել խաղաղութեամբ ու երջանկութեամբ»:

Դա նաեւ այն գիշերն էր, երբ Ղուրանը իջել էր երկնքից: «Ալ-Կադր գիշերը հազարաւոր ամիսներից էլ գերազանց է» (Սուրա 97):

Պարզկայ գիշերուայ վեհութիւնը մղում էր Աբդելռահմանին ծնրադրելու եւ աղօթելու աշխարհների Արարչին.

– Տո՛ւր ինձ ջինջ հաւատ, վստահութիւն, խաղաղութիւն եւ ենթակայութիւն քո սուրբ կամքին, որպէսզի կարողանամ ապրել ու գործել այնպէս, ինչպէս որ քեզ հաճելի է:

Այնուհետեւ նա զգում էր, թէ իրեն վերապահուած է պատասխանատու դեր կատարել իր ազգի ու կրօնի համար, մանաւանդ որ մի օր իր պապի եղբայրը՝ Մուսլաման, որ նշանաւոր գուշակ էր, նայելով իր՝ Աբդելռահմանի դէմքի ու վզի գծերին՝ ասել էր. «Այս երեխան բարձր դիրքերի է հասնելու, կարեւոր անձնաւորութիւն է դառնալու Օմայեանների գերդաստանում»:

Աբդելռահմանի մտքով, սակայն, երբեք չէր անցնում, որ մի մահասփիւռ ալիք գնալով մօտենում էր եւ շուտով բախուելու էր Ալ-Ռուսաֆայի դարպասներին:

Աստծոյ ստեղծագործութեան մէջ մարդ արարածը միակն է, որ հազար ու մէկ հնարամտութեամբ ոչնչացնում է իր նմանին կամ էլ նրա խորտակումը իրեն հաճոյք է պատճառում:

Թուականը միեւնոյնն էր, Հեջրայի 132-րդ տարին: Դամասկոսի Օմայեան խալիֆայութեան դէմ ապստամբութեան դրօշ էր բարձրացրել իրեն մրցակից Աբբասեանների տոհմը՝ գլխաւորութեամբ Աբուլ-Աբբասի:

Ողջ Արեւելքում ոչ մի արիւնահեղութիւն, ոչ մի պատերազմ չի եղել այնքան դաժան ու ահաւոր, որքան որ եղան գահակալական կործանարար կռիւները Աբբաս-

եանների եւ Օմայեանների միջեւ: Մրուան Բ խալիֆան նահանջելով՝ հասաւ Եգիպտոս, ապաստանեց Բուշիր աւանի ղպտիների եկեղեցում: Աբուլ-Աբբասի զինուորները գտան նրա թաքստոցը, իսկ նա մինչեւ վերջին շունչը զէնն ի ձեռին կռուելով՝ սպանուեց:

Աբբասեանները չբաւականացան Մրուան Բ-ի մահով, նրանք Դամասկոսում բաց արեցին Օմայեան խալիֆաների դամբարանները եւ պղծեցին նրանց աճիւնները: Իշխանուհիներից մէկին տանջամահ արեցին, քանի որ նա մերժեց ցոյց տալ զաւթիչներին գանձերի թաքստոցը, իսկ Մրուան Բ-ի եղբօրորդիներից մէկին էլ, Աբդելռահմանի զարմիկին, կտրելով մէկ թեւն ու մէկ ոտքը, ծաղր ու ծանակի ենթարկելով՝ պտտեցրին Դամասկոսի փողոցներով:

Ամէնից սարսափելին, սակայն, Պաղեստինում Աբու- Ֆութուսի նախճիրն էր: Աբբասեանների առաջնորդ Աբուլ-Աբբասի հրահանգով, Դամասկոսի ներկայացուցիչը՝ Աբդալլահը, հաշտութեան առաջարկով հրաւիրում է Օմայեան իշխաններին Աբու-Ֆութրուսի պալատը՝ ճաշկերոյթի: Մօտաւորապէս իննսուն Օմայեան ազնուականներ դուրս են գալիս իրենց թաքստոցներից եւ ընդառաջում հրաւէրքին: Ճաշկերոյթը չսկսած՝ Աբդալլահի զինուած մարդիկ խուժում են դահլիճ եւ դաժանօրէն կոտորում հրաւիրեալներին: Սրահի յատակն ու պատերը արիւնով են ներկւում, ոմանք դեռ վիրաւոր վիճակում են: Զինուորները նրանց վրայ գորգեր են փռում եւ սկսում ճաշկերոյթը՝ տօնելով իրենց յաղթանակը, մինչ գորգերի տակից լսւում էր մահամերձների աղիողորմ տնքոցը:

Աբուլ-Աբբասն իր համար ընտրում է իր անգութ նկարագիրը բնորոշող մի անուն՝ Ալ-Սաֆֆահ, որ նշանակում է արիւնահեղ, արիւնռուշտ: Նրանով այլեւս խալիֆաները դադարում են արաբական ազգային առաջնորդներ լինելուց, որոնք արաբականացման քաղաքականութիւն էին վարում իրենց գրաւած երկրներում: Այնուհետեւ նրանք դառնում են առաջնորդները մուսուլմանութեան, իսլամ հաւատացեալների, անկախ նրանց ազգային պատկանելիութիւնից: Աբուլ-Աբբասին յաջորդում է իր եղբայրը՝ Ալ-Մանսուրը (754-775), որը 762 թուականին խալիֆայութեան մայրաքաղաքը Դամասկոսից տեղափոխում է Բաղդադ:

Ամենուրեք ծածանւում էր Աբբասեանների սեւաթոյր դրօշը: Բախտի բերումով Ալ-Ռուսաֆայի Աբդելռահման իշխանը ներկայ չի եղել Աբու-Ֆութրուսի ճաշկերոյթին: Նա իր ընտանիքի հետ, հալածական դարձած, թաքնուել էր բեդեւիների մօտ: Ապահովութեան համար յաճախ վայրից վայր էր տեղափոխւում:

Անապատը անծայրածիր է: Ինչքան գնում ես՝ հորիզոնն այնքան աւելի է հեռանում: Դժուար է կողմնորոշուել անապատում, որն Աբդելռահմանի համար Ալ-Ռուսաֆայի դրախտից յետոյ դարձել էր միակ ապաստարանը: Բայց Աբբասեանների ձեռքը հասնում է նաեւ այնտեղ: Նրանք հետեւում են այն գուժկանին, որ Աբու-Ֆութրուսի ջարդի լուրն էր տանում իշխանին: Վերջինս գնացել էր որսի: Նրա ապաստարանում այդ պահին գտնւում էր եղբայրը՝ Եահիան: Թշնամին ներս է մտնում եւ տեղնուտեղը գլխատում թէ՛ իշխանին եւ թէ գուժկանին:

Զինուորների գնալուց յետոյ Աբդելռահմանը վերադառնում է եւ, տեսնելով իր եղբօր գլխատուած մարմինը, անսահման ցասումով է լցւում մարդասպանների նկատմամբ: Անէծք է կարդում Աբուլ-Աբբասի հասցէին, որն ամենայն հպարտութեամբ էր կրում Ալ-Սաֆֆահ անունը:

Բայց ժամանակ չկար յամենալու: Թշնամին անողոք էր եւ այժմ հետապնդում էր մէկ նպատակ. գտնել ու սպաննել Օմայեանների վերջին գահաժառանգներին: Արդէն նրանցից ողջ էին մնացել միայն երկուսը՝ Աբդելռահմանն ու նրա փոքր եղբայրը, միւսները կանայք եւ երեխաներ էին:

Ի՞նչ իմաստ ունի այլեւս ապրելը,- անցնում էր Աբդելռահմանի մտքով-, այդքան հարազատներ կորցնելուց յետոյ, երբ տեղ չունես գլուխդ դնելու, երբ քեզ նոյնիսկ շնչելու իրաւունքից են զրկում:

- Ալլա՜հ,- գոչեց նա-, քո ինչին է պէտք այս ամէնը, որ բերում ես մեր գլխին, միթէ դո՞ւ էլ ես զուարճանում Աբուլ-Աբբասի նման արիւնահեղութեան տեսարաններով...:

Այդ պահին իշխանը նկատեց, որ իր չորս տարեկան որդին՝ Սուլէյմանը, լալիս է անձայն: Նոյն վիճակում էին եղբայրն ու իր բարի եւ հաւատարիմ ծառան՝ Բադրը: Նրանց լացը ընկճելու փոխարէն աւելի արիութեամբ է լցնում իր սիրտը եւ յանուն նրանց փրկութեան՝ նա որոշում է ապրել, մաքառել ու իր հարազատների վրէժը լուծել: Բայց ո՞ւր գնալ: Աբուլ-Աբբասի զինուորները ամէն տեղ փնտռում էին նրան, տնից-տուն, վրանից-վրան: Հարկաւոր էր շտապ անցնել Եփրատ գետը եւ հետքերը միւս ափում կորցնել:

Աբդելռահմանը իր կրտսեր եղբօր եւ Բադրի հետ գետ է մտնում, լողալով շարժւում է դէպի միւս ափը: Նա լողալու մէջ մեծ հմտութիւն ունէր, բայց ափից հազիւ հեռացած՝ մէկէն նկատում է, որ եղբայրը յետ է մնում: Հրահանգում է աւելի արագ առաջ շարժուել, բայց եղբայրը, տկարակազմ լինելով, յոգնել էր: Շուտով յայտնւում են թշնամու զինուորները, որոնք հաշտութեան խոստումներով կոչ են անում փախչողներին յետ դառնալ: Աբդելռահմանը ծանօթ լինելով նրանց նենգութեանը՝ շարունակում է փախուստը, խրախուսում է եղբօրը չմնալ տեղում, աղաչում-պաղատում է շարունակել լողալ, բայց ի զուր...: Զինուորները բռնում են նրան: Աբդելռահմանը հեռուից լսում է եղբօր մահազարհուր հառաչանքները եւ ականատես է դառնում բարբարոսների ձեռքով նրա գլխատմանը:

Դէպքն այնքան էր զարհուրելի, որ Աբդելռահմանը մինչեւ իր կեանքի վախճանը զգալու էր դրա այրող ցաւը: Շատ անգամ գիշերները երազում կրկնւում էր միեւնոյն տեսարանը, եւ նա իր սեփական հեծեծանքների ձայնից զարթնում էր:

Աբդելռահմանը նայում է դէպի վեր, նրա համար երկնքի դռներն ամուր փակուած էին, նայում է չորս կողմը եւ տեսնում շրջապատուած անողոք թշնամիներով: Բայց արաբական անապատը անծայրածիր է, ոչ ոք չի կարող պարագրկել այն, ուր միշտ ելք է գտնում նա, ով չի յուսալքւում, ով քաջարի է եւ արդար վրէժի ծարաւն ունի իր հոգում: Դրա համար էլ իշխանը յանկարծակի արտասանեց.

- Իֆրիկիա՜...

Այո, միակ ելքը Աֆրիկայի ուղղութիւնը բռնելն էր, ուր ժամանակին Օմայեանները տարածել էին իրենց տիրապետութիւնն ու կրօնը եւ հասել մինչեւ Իսպանիա, որն իրենց լեզուով կոչւում էր Ալ-Անդալուս:

Հինգ տարի շարունակ Աբդելռահմանը իր միակ զինակցի՝ Բադրի հետ թափառում է ողջ հիւսիսային Աֆրիկայում, երբեմն ծպտուած եւ երբեմն էլ բացայայտելով իր ինքնութիւնը նրանց, որոնք մերժում էին ընդունել Աբբասեանների իշխանութիւնը: Նա կրում է բազմապիսի զրկանքներ, ապրում է քարայրներում, հողաշէն խրճիթներում, վրանների տակ: Վտանգների ժամանակ դիմում է հնարամտութեան

եւ նոյնիսկ չի քաշւում արիւնահեղութիւնից: Վերջում նա հասնում է ծայրագոյն Արեւմուտք՝ Մաղրեբ, ուր սկսում է փնտռել բերբերական Նաֆզա տոհմը, որի դուստրն էր եղել իր մայրը՝ Ռահը:

Բերբերական այդ գերդաստանը այնքան էլ խանդավառութեամբ չի ընդունում Աբդելռահմանին, որի արաբ հայրը ժամանակին յափշտակել էր իրենց սիրասուն դստերն ու տարել Դամասկոս իբրեւ պատերազմի աւար: Միւս կողմից էլ Աբդելռահմանի արտաքին կերպարանքը չէր համապատասխանում բերբերական ցեղի յատկանիշներին: Նա բարձրահասակ էր եւ ունէր կապոյտ աչքեր:

Աբդելռահմանը ճնշուած էր զգում իրեն մօր հարազատների շրջապատում: Յարմար առիթի էր սպասում դուրս գալու համար նրանց հսկողութիւնից: Նրա նպատակն ուրիշ էր: Նա յաճախ էր գնում ծովափ եւ այնտեղից դիտում դիմացի երկրի հմայիչ տարածութիւնները: Նա շատ էր լսել այդ երկրի մասին, դա Ջազիրաթ ալ-Անդալուսն էր, քրիստոնեաների՝ Իսպանիան, ուր քառասուն տարիներ առաջ իր հարազատները հասել էին ու պարզել Օմայեանների յաղթական դրօշը: Թերակղզու արաբ նոր վալին՝ Եուսուֆ աբդ-ալ-Ռահման ալ-Ֆիհրին, չէր վայելում իր հպատակների մեծ մասի համակրանքը: Թշնամութիւն կար բերբերների, եմէնցի արաբների եւ Եուսուֆի կողմնակիցների միջեւ: Աբդելռահմանը յանդուգն ծրագրեր է մշակում՝ միաւորելու համար արաբներին ու իր համակիր բերբերներին, որպէսզի դրանց, ինչպէս նաեւ Ալ-Անդալուսի իր հաւատարիմ ազգակիցների օգնութեամբ, գրաւի Իսպանիան եւ կրկին անգամ այնտեղ ամրապնդի Արեւելքում կործանուած Օմայեան գերդաստանի իշխանութիւնը:

Այս ուղղութեամբ նա Ալ-Անդալուսի իր սիրիացի հարազատների մօտ բանակցութեան է ուղարկում Բադրին:

Այնուհետեւ անհամբեր սպասում է իր հաւատարիմ ծառայի վերադարձին, որի մեկնելուց արդէն անցել էր մի տարի: Սպասելուց բացի այլընտրանք չկար: Վտարանդի իշխանի համար Արեւելք վերադառնալը մահ էր նշանակում, իսկ անհիւրընկալ բերբերների մօտ մնալն էլ վիրաւորում էր իր արժանապատուութիւնն ու ազատատենչ ոգին, միայն հիւսիսն էր յուսատու հեռանկարներ ընձեռում:

Եւ ահա, ամառային մի գեղեցիկ ու շոգ օր, Աբդելռահմանը ծովեզերքում նշմարում է մի նաւ, որտեղից մէկը լողալով դէպի ափ էր գալիս: Այդ անձը իր սիրելի Բադրն էր, որ ուրախ լուր էր բերում այն մասին, թէ Ալ-Անդալուսի հարաւում տեղաւորուած արաբական բանակը շարունակում է հաւատարիմ մնալ Օմայեաններին: Այդ բանակը մեծ մասամբ սիրիացի արաբներից էր կազմուած եւ համաձայնել էր առանց պայմանի միանալու Աբբասեանների ջարդերից ու հալածանքից վերապրած միակ իշխանին՝ ընդդէմ Ալ-Անդալուսի կառավարիչ Եուսուֆի, որի նստավայրն էր Կորդովա քաղաքը:

755 թ. Օգոստոսի 14-ին, Աբդելռահմանը, գլուխն անցած եմէնցիների եւ մի խումբ բերբերների, կտրում-անցնում է Ջիբրալթարի նեղուցը եւ բնակութիւն հաստատում Գրանադայի մարզի Ալմունիէկար քաղաքում՝ իր ընտանիքին հաւատարիմ սիրիացիների մօտ:

Աբդելռահմանը գիտակից էր իր կոչմանը: Գնալով իրականութիւն էր դառնում իր մասին եղած գուշակութիւնը: Նա սակայն ամէն ինչ անում էր ոչ թէ իր սեփական փառքի համար, այլ յանուն իր գերդասատանի ոտնակոխուած հեղինակութեան վե-

րականգման եւ ի յարգանս նրա անմեղ նահատակների: Կեանքում ոչինչ չկար, որ զարմացնէր նրան: Նա հասունացել էր կեանքի անողոք պայքարներում, տեսել փարթամութիւն, հարստութիւն, պալատական կեանք, բայց նաեւ՝ թշուառութիւն, հալածանք, դաւաճանութիւն, կոտորած...:

Ալ-Անդալուսի վալին՝ Եուսուֆը, նախզգում է վտանգը: Սիրաշահելու համար Աբդելռահմանին՝ հողատարածքներ է առաջարկում նրան, բարձր պաշտօն եւ իր աղջկայ հետ ամուսնութիւն: Սակայն այդ բոլորը ամենեւին չէր հետաքրքրում իշխանին:

Ամիսներ տեւած ապարդիւն բանակցութիւններից յետոյ՝ Աբդելռահմանի ղեկավարած զօրքը շարժւում է Կորդովայի ուղղութեամբ: Եէմենցիները անհամբեր են, կառավարիչ Եուսուֆի գանձերին ու կանանց տիրանալու տենչը հանգիստ չի տալիս նրանց: Աբդելռահմանը իր դեսպանի միջոցով մի նամակ է ուղարկում Եուսուֆին՝ խոստանալով յարգել նրա պայմանները եթէ հրաժարուի իշխանութիւնից: Դեռ նամակի պատասխանը չստացած՝ անհամբեր եմէնցիները գիշերով յարձակւում են կառավարչի զինուորների վրայ եւ պարտութեան մատնում նրանց: Սպանւում է Եուսուֆի որդներից մէկը, իսկ ինքը կալանաւորւում է:

Յաղթական Աբդելռահմանը 756 թուականի Մայիսի 16-ին, նիզակի ծայրին իր սպիտակ փաթթոցն ամրացրած իբրեւ դրօշ, մուտք է գործում Կորդովա: Նա հռչակւում է Ալ-Անդալուսի կառավարիչ եւ հիմնում «Կորդովայի Օմայեան Անկախ էմիրութիւնը», որն հետագայում իր յաջորդների կողմից վերածւում է խալիֆայութեան: Նա արգելում է եմէնցիներին կողոպտել Եուսուֆի կանանց, նոյնիսկ ազատ է արձակում նախկին կառավարչին, որը, սակայն, երեք տարի յետոյ ապստամբութիւն կազմակերպելու մեղադրանքով՝ գլխատւում է:

Նորահաստատ էմիրը Սիրիայից գաղտնօրէն բերել է տալիս իր հարազատներից ոմանց: Ճոխացնում է Կորդովան եւ ի յիշատակ Ալ-Ռուսաֆայի կորցրած պապենական կալուածքի՝ նոյն անունով մի դրախտանման պարտէզ է տնկել տալիս Կորդովայում, ուր Սիրիայից բերելով՝ աճեցնում է գեղեցիկ նռենիներ, նարնջենիներ, ծաղիկների տարբեր տեսակներ: Սիրիայում թաքնուած իր քոյրերից մէկն էլ արմաւենու մի տնկի է ուղարկում իրեն: Էմիրը հիմքն է դնում նաեւ Կորդովայի համբաւաւոր Մեծ Մզկիթի:

Բաղդադն իրենց նոր մայրաքաղաքը դարձրած Աբբասեանների նոր խալիֆան՝ Ալ-Մանսուրը, լսելով Աբդելռահմանի ողջ լինելու եւ Կորդովայի էմիր հռչակուելու մասին, կատաղում է: Նա ամէն ջանք գործադրում է, որպէսզի իր վստահելի մարդկանց միջոցով ոչնչացնի նրան:

Մաղրեբում եւ Իսպանիայի հարաւում հաստատուած եմէնցի արաբներն էլ դաւեր են նիւթում էմիրի դէմ, քանի որ նա արգելել էր իրենց կողոպտել Կորդովան: Աբդելռահմանը դաժան հաշուեյարդարի է ենթարկում նրանց: Նա ոչնչացնում է աւելի քան երեսուն հազար եմէնցի զինուոր եւ հետզհետէ, վստահութիւնը կորցնելով բոլորի նկատմամբ, դառնում մենակեաց ու կասկածամիտ մի բռնակալ: Չի խնայում նոյնիսկ իր սեփական որդիներից մէկին:

Ալ-Մանսուր խալիֆայի լրտեսներն ու կողմնակիցները Աբդելռահմանի դէմ մի մեծ դաւադրութիւն են կազմակերպում, որը սակայն ձախողութեան է մատնւում: Էմիրը գլխատել է տալիս դաւադրութեան բոլոր մասնակիցներին, իսկ նրանց ղեկավարի գլուխն էլ աղաջրի մէջ դնելով՝ մի գրութեան եւ Աբբասեանների սեւ դրօշի հետ

վաճառականների միջոցով ուղարկում է Բաղդադ: Ալ-Մանսուրը բացում է արկղը եւ, տեսնելով իր հաւատարիմ զօրապետի գլուխը, ահուդողի մատնուած բացագանչում է.

- Հազա՜ր գոհութիւն Ալլահին, որ իմ եւ այդ գիշատիչ վայրենու միջեւ ծովն է դրել իբրեւ սահման..

Հզօր էմիր Աբդելռահմանը հասել էր իր փառքի գագաթնակէտին եւ Արեւմուտքում վերականգնել Օմայեանների իշխանութիւնը, բայց նա ինքն իրեն մենակ էր զգում: Զրկուել էր ծնողներից ու բազմաթիւ հարազատներից: Իր անմիջական զինակիցներն ու նոյնիսկ օտարութեան մէջ ունեցած իր որդիները ձգտում էին իր իշխանութեանը եւ դրա համար էլ միմեանց դէմ պայքարում: Ուզում էին բարձր դիրքեր գրաւել՝ դրանց համար առանց անհրաժեշտ պատրաստութիւնն ու արժանիքը ունենալու: Ինքը՝ էմիրը, իր ապահովութեան համար ստիպուած էր վարձկաններից կազմուած մի բանակ պահել:

Այդ բոլորից բացի եւ ամենից շատ իր հեռաւոր ծննդավայրի կարօտը մաշեցնում էր իր սիրտը: Եւ այսպէս, մենաւոր իշխանը, հեռու բոլոր անցողիկ հաճոյքներից, իր ուժերը նուիրում է թէ՛ իր իշխանութեան ամրապնդմանը եւ թէ արաբական Ալ-Անդալուսի բարգաւաճման գործին: Ժամանակ է գտնում նաեւ իր սրտի յոյզերը թղթին յանձնելու: Կորդովա քաղաքի իր հոյակապ պալատում նստած՝ մտքով գնում է Արեւելք եւ գրում.

Աւելի՛ քան գեղատեսիլ պարտէզներն ու շքեղ դղեակները,
Ինձ համար հաճելի են անապատն ու վրանները:

Կորդովայում էմիր Աբդելռահմանի իշխանութեան 32-րդ տարին էր: Նա իրեն չափազանց յոգնած էր զգում, իրեն թւում էր, թէ դարեր է ապրել: Այս ի՞նչ թշուառ աշխարհ է,- մտածում էր -, երբ չես կարողանում վստահել մարդ արարածին, որն ընդհանրապէս փոփոխամիտ է եւ ուժի, դիրքի ու արծաթի առջեւ քծնող, ստորացող:

Յուզուած ու մտախոհ նա մտնում է Ալ-Ռուսաֆայի պարտէզը, որը նոյնպէս շքեղ էր, ինչպէս Եփրատ գետի եզերքին իրենց ունեցած համանուն կալուածքը: Կանաչների միջից կարմրահաս նռները շռայլ գեղեցկութեամբ էին ժպտում, իսկ բուրումնաւէտ վարդերը, գոյնզգոյն ծաղիկները կենսախինդ հմայքներով էին պարուրում մթնոլորտը: Դրանք բոլորն էլ էմիրի հայրենիքից՝ Սիրիայից էին բերուել, դրանց մէջ կար այդ երկրի բոյրն ու տենչը՝ մնալու դալար ու ծաղկուն: Բայց այս անգամ Աբդելռահմանի ուշադրութիւնը աւելի կենտրոնանում է այն մենաւոր արմաւենու վրայ, որը Սիրիայից իրեն էր ուղարկել քոյրը: Տարիների ընթացքում այն երկնասլաց կերպով աճել էր եւ էմիրի համար դարձել եղբայրական անփոխարինելի սիրոյ խորհրդանիշ: Անխարդախ սէրն է միայն այսպէս աճում,- մտածում էր նա -: Սէրն է միայն անկորնչելին. միայն նրանով են մարդկայնանում սրտերը: Բռնութիւնն ու արիւնահեղութիւնը բորբոքում են ատելութիւնը մարդկանց միջեւ, գազանացնում են նրանց:

Աբդելռահմանը լուռ գրկում է արմաւենին եւ երկար ժամանակ մնում այդպէս քարացած:

ԲԱԳԻՆ

Կեանքի մայրամուտին նա իր պալատի պատուհանից յաճախ նայում էր Ալ-Ռուսաֆայի ուղղութեամբ: Այնտեղ աճած այդ մենաւոր արմաւենին դարձել էր իր մենաւոր գոյութեան անձայն խօսակիցը:

Ըստ պատմիչի հաղորդածի՝ Էմիրի մահից յետոյ, պալատի պատուհանի մօտ, գտնուել է նրա ձեռագիրը, որով նա դիմել էր արմաւենուն այս բառերով.

Դու էլ ինձ պէս մոհաջիր ես այս օտար հողում,
Լեզու չունես, որ պատմես ցաւերդ անհամար,
Այլապէս՝ քեզ կ՚ասէի. գնա՛ ու հաղորդիր
Եփրատի ափերում ապրող՝ քո՝ քոյրերին,
Թէ ինչ բան է օտարութեան տառապանքը,
Եւ թէ ինչպէս դառն ճակատագիրն ու Աբբասը
Ինձ հալածեցին իմ հարազատ հայրենիքից:

Հասակ նետեցիր այն երկրում, ուր օտար ես,
Եւ ինձ նման ապրում ես լայնատարած աշխարհի
Ամենահեռաւոր այս անկիւնում տրտմալից:
Առաւօտուայ՝ քաղցր ցօղը թող միշտ հովացնի
Կարօտակէզ՝ քո սիրտը մեղմիկ օրօրներով,
Եւ թող աստղերը երկնային մխիթարեն՝ քեզ...

Մինչեւ այսօր, աւելի քան հազար տարի յետոյ, Կորդովա քաղաքի մերձակայքում, Աբդելռահման Էմիրի պարտէզում՝ Ալ-Ռուսաֆայում, այցելուն կը տեսնի մենաւոր արմաւենու կորիզներից աճած բազմաթիւ նոր արմաւենիներ, որոնք յիշեցնում են ոչ միայն Եփրատի գեղաշիծաղ ափունքն ու Օմայեանների փառքը, այլեւ յատկապէս եղբայրական անարատ սէրն ու դրա պտղաբերումը: Իսկ մենաւոր իշխանի մասին էլ անջնջելի է մնացել պատմիչի հետեւեալ վկայութիւնը.

«Նրա ողջ կեանքն անցաւ պայքարների մէջ: Նա արիասիրտ էր եւ աներկիւղ: Ոչ ոքի չէր վստահում, այլ միայն՝ իր սեփական իմաստութեանը: Ապստամբների ու թշնամիների նկատմամբ անողոք էր, բայց արդարի արիւն երբեք չհեղեց: Նա վայելուչ խօսքի վարպետ էր, գիտէր հոյակապ ոտանաւորներ հիւսել՝ նրբօրէն մտածուած եւ խորքով ուսանելի»:

ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ԳԼՆՃԵԱՆ
Մօնթէվիտէօ — Ուրուկուէյ

«Օ Վ Ը Ր Տ Ո Ղ»

Խաղ՝ նուիրուած երիտասարդութեան

Խաղ՝ մէկ արարով

Գործող անձինք՝ Արա եւ Արա, ապա՝ Մայրը, Անի, Յակոբ եւ Հայկ

Վարագոյրը կը բացուի, մութ տեսարան: Բեմը գծուած Black Light գանկի ձեւաւորումով, իբրեւ Մահուան ճամբայ: Այնտեղ է արդէն մահամերձ վիճակի մէջ գտնուող Արան, թմրամոլ, տկար, հոգեպէս եւ մարմնապէս փճացած վիճակի մէջ, գերի՝ անորոշութեան, մահուան ուղին բռնած: Կը խօսի ինքն իր անձին հետ:

ԱՐԱ.- Ո՞վ է հոն...(*Լռութիւն. ոչ մէկ պատասխան*) հա՛ հա՛ հա՛. դո՛ւն ես, գիտեմ, դո՛ւն որ միշտ... գիտեմ... քեզի կ'ըսեմ: Ո՛չ, ո՛չ, ոչ-ոչ ի՞նչ է, ի՞նչ... ո՞վ է հոն... հե՛տս խօսիր: Որու ճիւերուն ալ եթէ չես խօսիր... Մեռած չեմ, գնա՛, ժամանակ չունիմ, վերջին հոգս է՝ խօսեր ես թէ ոչ. գնա՛, դուն մարդ պիտի չըլլաս: Հըըըմ... ո՞վ է հոն (*ջղային եւ բարկացած*)
ԻՆՔ.- Ես եմ:
ԱՐԱ.- Հա՜... գիտեմ որ մէկը կայ:
ԻՆՔ.- Գիտեմ՝ գիտես:
ԱՐԱ.- Ինչպէ՞ս գիտես:
ԻՆՔ.- Որովհետեւ գիտեմ:
ԱՐԱ.- Ո՞վ է:
ԻՆՔ.- Ես եմ:
ԱՐԱ.- Ո՞վ:
ԻՆՔ.- Ես:
ԱՐԱ.- Ես՝ ո՞վ:
ԻՆՔ.- Դուն:
ԱՐԱ.- Դու՜ն, ի՞նչ դու՜ն, ո՞վ ես դուն:
ԻՆՔ.- Ես՞. ես «դուն» եմ:
ԱՐԱ.- Կատակ կ'ընես:
ԻՆՔ.- Ո՛չ:
ԱՐԱ.- Քեզի կ'ըսեմ՝ դուն ո՞վ ես:
ԻՆՔ.- Քեզի կ'ըսեմ ես «դուն» եմ:

ԱՐԱ.- Ի՜նչ դուն, ինչե՛ր կը խօսիս, ինչպէ՞ս։
ԻՆՔ.- Շատ պարզ է։
ԱՐԱ.- Ո՛չ, պարզ չէ, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ, որ ես «դուն» եմ, ապո՛ւշ։
ԻՆՔ.- Որովհետեւ այդպէս է. (*բարձր, բարկացած*) շատ հեռուները մի՛ երթար, լա՛ւ դիտէ։
ԱՐԱ.- Ի՜նչը... ի՞նչ բան լաւ դիտեմ։
ԻՆՔ.- Դուն քեզ, դուն քեզ լաւ դիտէ, եւ կը գիտնաս ինքնութիւնս։ Կը գիտնաս թէ դուն ո՛վ ես, եւ ե՛ս ով եւ ինչ եմ։
ԱՐԱ.- Ինչե՛ր կը խօսիս, ո՞ւր նայիմ, ինչի՞ն նայիմ։
ԻՆՔ.- Ինծի՛ նայիր։
ԱՐԱ.- Ո՞ւր ես դուն, մէջտեղ եկուր, որ նայիմ։
ԻՆՔ.- Միշտ ալ մէջտեղ եղած եմ, լա՛ւ նայէ։
ԱՐԱ.- Կը նայիմ, բայց չեմ տեսներ, ո՞ւր ես։
ԻՆՔ.- Ուզածդ տես եւ չուզածդ մի՛ տեսներ։
ԱՐԱ.- Ո՞ւր ես դուն, ո՞վ ես դուն։
ԻՆՔ.- Նոյնինքն քու անձդ եմ ես, նոյնինքն դուն ես խօսողը։ Ես քու անձդ եմ, նոյնինքն Արան։ Քու խիղճդ արդէն վաղուց մեռած է, իսկ հիմա իմ կարգս է մեռնելու։ Միայն երկու ժամ, եւ կը բաժնուիմ կեանքէն։ Երկու ժամ, որպէսզի վայելեմ կեանքը. մահուան դատապարտուած եմ։
ԱՐԱ.- Ո՞վ է դատապարտողը։
ԻՆՔ.- Դուն։
ԱՐԱ.- Ե՞ս, ինչպէ՞ս թէ, ես ո՜ւր... դատաւո՜րը ուր, ես հազիւ աղբ կրնամ ըլլալ. ինչո՞ւ այդպէս դատապարտուած ես. ով գիտէ ի՜նչ յանցանք գործած ես։
ԻՆՔ.- Ինչո՞ւ դատապարտուած եմ։ Այդ ինչ յիմար հարցում. դուն քեզ հայելիին մէջ դիտա՞ծ ես ... դուն քեզ...։
ԱՐԱ.- Հայելիի՞... հա, ի՜նչ կայ որ, կը նայի՛մ։
ԻՆՔ.- Արա, լաւ լսէ. զիս լսէ։ Դուն կ'ապրիս միայն երկու ժամ, ապա կը վերածուիս նեխած միսի կտորի, նոյնիսկ ագռաւներ չեն կրնար ճաշակել. արիւնդ՝ սեւ, կեանքդ՝ սեւ, մտածելակերպդ՝ սեւ։ Ի՜նչ ըրիր, Արա՛։
ԱՐԱ.- Ե՞ս։ Բան չըրի. ի՞նչ կրնայի ընել։
ԻՆՔ.- Շատ էին քու ընելիքներդ, Արա՛, ի՜նչ լաւ էիր, կեանքիդ օրերը ի՜նչ լաւ էին...։
ԱՐԱ.- Ի՞մ կեանքս, հըմ, չեմ յիշեր, բնաւ չեմ յիշեր։
ԻՆՔ.- Ինչպէ՞ս թէ չես յիշեր։
ԱՐԱ.- Անկեղծօրէն չեմ յիշեր, Աստուա՛ծ վկայ։
ԻՆՔ.- Լսէ՛, ստախօս, շատ լաւ ալ կը յիշես, ես գիտեմ, նոյնիսկ դուն քեզի կը ստես, մոռցա՞ր որ ես «դուն» եմ։
ԱՐԱ.- Հա՜... յիշեցի։
ԻՆՔ.- Լա՛ւ յիշէ։

(*Պաստառի վրայ յիշատակի լաւ օրերու ֆիլմ մը կը ցուցադրուի՝ Արայի, իր շրջանակի ընկերներու եւ ընտանիքի անցեալէն։ Սինչ այդ «ինք» կը յիշեցնէ եւ կը շարունակէ խօսիլ Արայի հետ*)։

ԻՆՔ.- Հոս էր որ դուն պարկեշտ կեանք կը վայելէիր։ Լաւ մարդոցմով շրջապատուած էիր. սկաուտական, եկեղեցական, մարզական, մշակութային, գրական զբաղումներ ունէիր. ա՛յս էիր դուն, Արա՛։

ԱՐԱ.- Հը՜… (*խնդուք, ծաղրանք*) հա՜… ես եմ, հոն ամէն ինչ կա՞ր։
ԻՆՔ.- Հոն ամէն ինչ կար եւ ունէիր, հիմա ի՞նչ ունիս։
ԱՐԱ.- Անին ունիմ։
ԻՆՔ.- Ամօ՛թ, դուն մեծ ամօ՛թ մըն ես մարդկութեան, մեծ դեւ մըն ես դրկուած, դուն որ ազգասիրութիւն կը քարոզէիր, դուն, որ օտար ամուսնութեան դէմ էիր, դո՛ւն, որ պայքարող մըն էիր ի նպաստ Հայկական դատին, դուն որ կ՚աղօթէիր հայութեան համար, դուն, որ կը բացագանչէիր՝ «հպարտ եմ հայ ըլլալուս համար», դուն…։
ԱՐԱ.- Վե՜րջ…։ Չեմ դիմանար, վերջ… ի՞նչ կ՚ուզես ինձմէ, ձգէ զիս առանձին, իմ վիճակիս։ Եկած ես տանջելո՞ւ։
ԻՆՔ.- Ես չեմ եկած, այլ դուն կանչեցիր։
ԱՐԱ.- Ես ոչ ոք կանչած եմ, բացի Անիէն։
ԻՆՔ.- Անին, հա՜ Անին, գիտեմ Անին։
ԱՐԱ.- Դուն ոչինչ գիտես։
ԻՆՔ.- Այո՛, գիտեմ. դուն «ես» եմ, մոռցա՞ր։
ԱՐԱ.- (*Բարկացած*) Ո՛չ, չեմ մոռցած, գնա՛, հեռացի՛ր ինձմէ, ի՞նչ կ՚ուզես ասկէ աւելի, տառապի՞լս կ՚ուզես, գնա՛, գնա՛ կ՚ըսեմ քեզի։
ԻՆՔ.- Ո՞ւր երթամ, ինչո՞ւ երթամ, առանձին չեմ կրնար տեղ երթալ։
ԱՐԱ.- Գնա՛, բաժնուի՛ր ինձմէ, հեռացի՛ր, մեռի՛ր այլեւս, կը բաւէ ինծի պատճառած տառապանքդ։ Հեռացի՛ր։
ԻՆՔ.- Sorry, չեմ կրնար, պէտք է որ Անին սպասեմ։
ԱՐԱ.- Կը սպաննեմ քեզ, եթէ ձեռքդ Անիին վրայ դնես։
ԻՆՔ.- Դուն, հա՛-հա՛-հա՛…(*Կը խնդայ ծաղրով*) Եթէ ձեռքս Անիին դպչի, դուն… սպաննե՞ս։
ԱՐԱ.- Այո՛, կը սպաննեմ, փորձէ եւ տե՛ս։
Ինք.- Դուն որ թաղի քիւրտերուն ծանօթացուցիր քու սիրուհիդ, որպէսզի սիրաբանութեան փոխարէն քեզի ասեղ մը մորֆին ապահովէ, դուն, որ այլազգիներուն հետ ընկերութիւն ըրիր, Անին ալ սիրաբանութիւններով վերածուեցաւ բոզի, որ դրամ եւ մորֆին կ՚ապահովէ քեզի, հիմա եկեր ես ինծի կ՚ըսես որ պիտի սպաննե՞ս. ամօ՛թ։ Արա՛, Անին հայ է. հա՛յ։ Շատ պարկեշտ եւ ազնիւ Անին, բոզի վերածեցիր քու պահանջներուդ եւ անձնասիրութեանդ համար, օգտագործեցիր։ Արա՛, ամօ՛թ, դուն մեծ ամօթ մըն ես հայութեան։ Հայերու անմեղ, սուրբ ու պատուաւոր արիւնը խաթարեցիր մորֆինով՝ Անին դարձնելով օտարներու եւ վատ սերածներու առարկան։ Արա՛, այսպէսով հայը իր ինքնութիւնը պիտի կորսնցնէ. դուք հայ ըլլալու իրաւունք չունիք, ամօ՛թ…։
ԱՐԱ.- Վերջ, կը բաւէ, պիտի խեղդուիմ։
ԻՆՔ.- Ի՞նչն է որ կը բաւէ, իմ խօսածս դեռ ոչինչ է քու ոճիրներուդ դիմաց։
ԱՐԱ.- Գնա՛, գնա՛, կ՚ըսեմ։
ԻՆՔ.- Ըսի, չէ՞, Անին պիտի սպասեմ։
ԱՐԱ.- Իրաւունք չունիս, կորսուիր սատեղէն, հոս իմ տեղս է։ Հոս հանգիստ եմ, առանձին։
ԻՆՔ.- Գիտեմ, Անին քեզ կը հոգայ, ան ճանչցուած հանրածանօթ բոզ մը դարձած է։
ԱՐԱ.- Լռէ՛, լեզուդ կը կտրեմ, դո՛ւն ես բոզը, Անին իմ սուրբս է, հրեշտակս է։

ԻՆՔ.- Հրէշ մը՝ ասոր եւ անոր տակը պառկող:
ԱՐԱ.- Չփորձուիս, իմ միակս է:
ԻՆՔ.- Գիտեմ, միակդ, առանձնացած. երես չունիս դիտելու նոյնիսկ դուն քեզ, հայելիին դիմաց կանգնելու համարձակութիւն չունիս. նախ տես ինչ վիճակի ես հասած:
ԱՐԱ.- Հա, ի՞նչ կայ որ: Հիմա կը նայիմ:
ԻՆՔ.- Ո՞ւր պիտի նայիս, հայելի չունիս:
ԱՐԱ.- Վաղը կը նայիմ:
ԻՆՔ.- Վաղը արդէն ուշ կ՚ըլլայ: Շատ ուշ: (*Պաստառին վրայ կը ցուցադրուի Արայի անկումը թմրեցուցիչի կեանքի մէջ, թմրեցուցիչի օգտագործման պատկերներ հայկական թաղերու անկիւնները, գիշերային ակումբներու եւ տուներու մէջ*):
ԻՆՔ.- Ո՞ւր գացիր, Արա:
ԱՐԱ.- Հը՜... հոս եմ, հոս:
ԻՆՔ.- Ե՛լ, ոտքի՛ ել, կը բաւէ տապլտկիս այլեւս:
ԱՐԱ.- Ո՞ւր երթամ, ի՞նչ ընեմ, ծնողքէս հեռացած-բաժնուած, այս վիճակին ինկայ. փորձեցի ուրիշ աշխարհ ունենալ, կարծեցի թէ ուրախ պիտի մնամ, համոզուիլ, թէ մէկ անգամ աշխարհ եկած եմ եւ ինչու չվայելեմ, ուզածիս պէս չապրիմ, խաբուեցայ, բայց արդէն ուշ էր: Կը վախնայի վիճակիս մասին պատմելու ընկերներու, հարազատներու, Հայկին, Յակոբին: Այո՛, Յակոբը լաւ ընկեր է, դժուար է լաւ ընկեր ունենալ, բայց շատ դիւրին է կորսնցնել: Արդեօք ո՞ւր է հիմա, ի՞նչ կ՚ընէ, լուր չունիմ:
ԻՆՔ.- Տղաքը միշտ ալ փորձած են քեզի օգնել, բայց դուն մերժած ես, խայտառակած ես զանոնք օտարներուն առջեւ, հաւատալով որ քու ըրածդ շիտակ է:
ԱՐԱ.- Թող ներեն:
ԻՆՔ.- Վասն ինչի՞ պիտի ներեն քեզի: Դուն արդէն դատապարտուած ես «մահուան»:
ԱՐԱ.- Մահուա՞ն:
ԻՆՔ.- Այո՛, մահուա՛ն:
ԱՐԱ.- Ես ինչո՞ւ քու հետդ կը խօսիմ, չե՛մ կրնար շարունակել, մորֆինս ուշացուց այդ բոզը, ի՞նչ կ՚ընէ, ո՞ւր մնաց, ամբողջ քաղաքին հետ պիտի պառկի որ Guiness book-ի մէջ իր անունը արձանագրէ:
ԻՆՔ.- Հրեշտակդ բո՞զ է:
ԱՐԱ.- Դուն լռէ՛, չեմ դիմանար (*Արա դողալով եւ տառապելով թմրեցուցիչ կը փնտռէ. վախցած*): Ո՞ւր գացիր, խօսի՛ր ինծի հետ, բան մը ըսէ, ներկաս մի՛ պատմեր ինծի: Խօսիր հին եւ լաւ յիշատակներուս մասին, ես արդէն մոռցած եմ: Պատմէ՛, կը խնդրեմ:
ԻՆՔ.- Արա:
ԱՐԱ.- Ո՞վ է:
ԻՆՔ.- Տակաւին ես եմ:
ԱՐԱ.- Ի՞նչ է քու անունդ:
ԻՆՔ.- Արա:
ԱՐԱ.- Այո՞:
ԻՆՔ.- Արա:
ԱՐԱ.- Այո՛, ըսի:

ԻՆՔ.- Արա, Արա է իմ անունս:
ԱՐԱ.- Ինչպէ՞ս կ՚ըլլայ որ քու անունդ ալ Արա է, դուն ալ ինծի պէ՞ս ես, գործածո՞ղ ես:
ԻՆՔ.- Որովհետեւ ես Արան եմ, եւ Արան ինչ որ ընէ ես ալ նոյնը կ՚ընեմ:
ԱՐԱ.- Ո՞վ է քեզի վարժեցնողը:
ԻՆՔ.- Դուն:
ԱՐԱ.- Ե՞ս, ե՞ս, հա-հա-հա, վրաս կը խնդաս, ես նոյնիսկ քեզ չեմ ճանչցած, ինչպէ՞ս վարժեցնեմ:
ԻՆՔ.- Որովհետեւ քեզմով սկսած է ամէն ինչ:
ԱՐԱ.- Ամէ՞ն ինչ (*մտածկոտ եւ խորամանկութեամբ*) այսինքն դուն ալ գործածող ես: Հը՜մ... քովդ ունի՞ս երկու կրամ մը:
ԻՆՔ.- Ուրիշին տուի. լաւ գին վճարեց:
ԱՐԱ.- Որո՞ւ տուիր:
ԻՆՔ.- Անիին, անկողինիս մէջ էր. լաւ եւ փորձառու է: Արդէն կրնամ ըսել արհեստավարժ է:
ԱՐԱ.- Լռէ՛, կորսուէ՛ սատեղէն: Անկիրթ, հեռացի՛ր այլեւս, Անին իմ սուրբս է...:
ԻՆՔ.- Անիս իմ հրեշտակն է, հոգիս է... գիտեմ, գիտեմ, մինչեւ այն ատեն որ պէտք ունիս իր աշխատանքին:
ԱՐԱ.- (*Մսելով*) Ինչո՞ւ ուշացաւ:
ԻՆՔ.- Ամօ՛թ:
ԱՐԱ.- Ես վերջացած եմ, ետդարձ չունիմ, հոս է որ պիտի մարի իմ նեխած կեանքս: Ուզած եմ փորձել ամէն ինչ: Այս կեանքին լաւն ու վատը ճաշակեր եմ: Սակայն ասիկա միակ բանն է որուն ետդարձը մահ է, արդէն տեսար ուր հասեր եմ: Ուշացած եմ, վերջին անգամն է թերեւս, որ կ՚ուզեմ գործածել, որպէսզի հանդարտ ննջեմ: Վստահ եմ, որ Անին պիտի վերադառնայ բերելով ճերմակ փոշին:
ԻՆՔ.- Ինչո՞ւ վստահ ես. Անին արդէն զզուած է քու հրահանգներէդ, անոր կեանքը դժոխք դարձուցիր:
ԱՐԱ.- Վստահ եմ, որովհետեւ կը սիրենք զիրար:
ԻՆՔ.- Դուն ի՞նչ գիտես սիրելն ի՞նչ է:
ԱՐԱ.- Ե՛ս եմ որ գիտեմ:
ԻՆՔ.- Դուն բա՛ն մըն ալ չես գիտեր:
ԱՐԱ.- Ճիշդ ես, բան չեմ գիտեր, եթէ գիտնայի հոս չէի հասներ: (*Պաստառի վրայ կը ցուցադրուի Արայի լաւագոյն յիշատակը: Արա 7 տարեկան է, տարեդարձը կը տօնէ, Արայիկէն կը խնդրուի իր սորված բանաստեղծութիւնը արտասանել ներկաներուն: Արա կ՚արտասանէ Աւետիք Իսահակեանի «Մօր Սիրտը», վերջաւորութեան մայրը կը գրկէ Արայիկը եւ կը համբուրէ*):

ՄՕՐ ՍԻՐՏԸ
(Հայկական աւանդավէպ)

Կայ հինաւուրց մի զրոյց,
Թէ մի տղայ,
Միամօրիկ,
Ափրում էր մի աղջկայ։
Աղջիկն ասաւ - «յինձ բնաւ

Դու չես սիրում,
Թէ չէ՝ գնա՛,
Գնա՛ մօրդ սի՛րտը բեր»։
Տղան մոլոր, գլխիկոր
Քայլ առաւ,
Լացեց, լացեց,
Աղջկայ մօտ ետ դառաւ։
Երբ նա տեսաւ, զայրացաւ.
- «Է՛լ չերեւաս
Շէմքիս», ասաւ,
«Մինչեւ սիրտը չբերես»։
Տղան գնաց եւ որսաց
Սարի այծեամ,
Սիրտը հանեց,
Տուեց աղջկան։
Երբ նա տեսաւ, զայրացաւ.
- «Կորի՛ր աչքէս,
Թէ հարազատ
Մօրդ սիրտը չբերես։
Տղան գնաց՝ մօրն սպաննեց,
Երբ վազ կը տար,
Սիրտը՝ ձեռքին,
Ոտքը սահեց, ընկաւ վար։
Եւ սիրտը մօր ասաւ տխուր
Լացակումած.-
- «Վա՜յ խեղճ տղաս,
Ոչ մի տեղդ չը ցաւա՞ց...»։

ԻՆՔ.- Լաւ յիշատակներ են։ Սիրուած Արան։
ԱՐԱ.- (*Կ՚արտասանէ «**Մօր Սիրտը**» յուզուած*)

Եւ սիրտը մօր ասաւ տխուր
Լացակումած.-
«Վա՜յ խեղճ տղաս,
Ոչ մի տեղդ չը ցաւա՞ց...»։

ԻՆՔ.- Չես մոռցած։
ԱՐԱ.- Մայրս ինչպէ՞ս մոռնամ, միակ իտէալ անձն էր, որ ինծի ուժ տուած էր շարունակելու իմ առաքելութիւնս։ Ազգասիրութեամբ, ուրախութեամբ ուրիշը ուրախացնելով, գնաց տանելով հետը ամէն ինչ, նոյնիսկ սիրտս։
ԻՆՔ.- Ի՞նչ կ՚ընես։
ԱՐԱ.- Վերջինը թող ըլլայ (առնելով մորֆինի սրուակը, ինքզինք սրսկելու ժամանակ ձեռքը դողալով գետին կը ձգէ եւ կ՚իյնայ ծունկերուն վրայ, արցունքը աչքերուն դէպի վեր նայելով։ Կը լսուի փոքրիկն Արայի ձայնով արտասանութիւնը («**Մօր Սիրտը**»)։ Արան սառած վեր կը նայի)։
ԻՆՔ.- Ի՞նչ ունիս Արա։

ԱՐԱ.- (*Յուզումով*) Ոչինչ (գետինը՝ ծունկի եկած դողալով, շնչասպառ), գիտե՞ս այսօր ինչ օր ենք:
ԻՆՔ.- Այո՛, գիտեմ:
ԱՐԱ.- Այսօր մօրս ծննդեան տարեդարձն է (*ոտքի ելլելով, կը մօտենայ սեղանին, անոր վրայ դրուած վառած մոմը կը բռնէ եւ վերցնելով իր շրթունքին մօտ՝ կ'երգէ*) Happy Birthday մամա Happy Birthday անուշիկ մայրիկ: Ներէ՛: (Մոմը կը մարէ, լոյսերը կը մարին մոմին հետ եւ մօտաւորապէս 5 երկվայրկեան ետք բեմը կը լուսաւորուի ամբողջութեամբ: Արա կ'արթննայ պոռալով):
ԱՐԱ.- Ո՛չ: (*Չեռքի կարկանդակը բռնած ներս կը մտնէ մայրը, նոյն տեսարանը որ ֆիլմին մէջ տեսնուեցաւ, ներս կը մտնեն նաեւ Հայկը, Յակոբը եւ Անին՝ երգելով Happy Birthday Արա*):
ԱՐԱ.- (*Մոմը մարելով*) Անպակաս ըլլաս մեր գլխուն վերեւ, մա՛յր...:

(Վերջ)

Պէյրութ, 10 Հոկտեմբեր 2008

ՅԱՐՈՒԹ ՇԷՔԷՐՃԵԱՆ ծնած է 23 Յուլիս 1976-ին, Պուրճ Համուտ, Լիբանան: Աւարտած է Հայ Կաթողիկէ Մեսրոպեան բարձրագոյն վարժարանը: 1994-էն սկսեալ, դերասանական իր շնորհներով հանդէս եկած է Համազգայինի «Գասպար Իփէքեան» թատերախումբի զանազան բեմադրութիւններուն մէջ:

ՀԵՐՈՍԻ ԽՆԴԻՐԸ ԵՒ ԱՐԴԻ ՀԱՑ ՎԷՊԸ

Ֆլոբէրի յայտնի խոստովանութիւնը կայ. «Տիկին Բովարին այդ ես եմ»: Կաֆկայի մտքերն է մի առիթով մէջբերում գրականագէտը. «Գրում եմ այլ կերպ, քան խօսում եմ, խօսում այլ կերպ, քան մտածում եմ, մտածում այլ կերպ, քան պիտի մտածեմ, եւ այդպէս շարունակ մինչեւ ամենամութ խորքերը»[1]: Մի կողմից տեքստում հեղինակի ներկայութեան հաւաստումն է, միւս դէպքում՝ տեքստից հեղինակի ինքնօտարման աստիճանակարգը: Բայց առաջին դէպքում հերոսը՝ տիկին Բովարին, վէպի շարահիւսման ձեւի մէջ հեղինակի հետ նոյնանալու յայտանիշներ չունի, իսկ երկրորդում՝ Կ-ն կամ Եոզէֆ Կ-ն հեղինակի անուան զուգահեռին են մղում: Վէպի ժանրային առանձնայատկութիւններից մէկը նրա համաժամանակեայ բնոյթն է, երբ համընկնում կամ մերձենում են հերոսի ու հեղինակի ժամանակները, դրա ձեւական լուծումներից մէկն էլ հեղինակի ուղղակի կամ անուղղակի ներկայութիւնն է տեքստում: Հեղինակի եւ տեքստի փոխյարաբերութիւնների մասին Ֆլոբէրի ու Կաֆկայի վերաբերմունքն ընդգծող այս երկու սահմանումները առաջին հայեացքից հակադրւում են միմեանց, սակայն նրանց վէպերի ընթերցումը կը փաստի, որ տարբերութիւնը զուտ նախընտրելի ձեւերի մէջ է, առաջինը փորձում է մօտենալով իր ստուերին, ջնջել իրենց միջեւ եղած հեռաւորութիւնը ու համընկնելով նրա հետ՝ յաղթահարել այն, երկրորդը՝ ընդհակառակը, փախչում է իր ստուերից՝ փորձելով «ամենամութ խորքերում» յայտնուելով՝ ազատուել նրանից: Ֆլոբէրը փաստում է իր անուղղակի ներկայութիւնը, Կաֆկան՝ փորձում հերքել իր ուղղակի ներկայութեան հանգամանքը: Վէպի հերոս կամ տեքստի բնակիչ է դառնում նմանակը, ով իր մէջ ամփոփում է ներկայութիւնը՝ անկախ նրա ուղղակի կամ անուղղակի լինելու հանգամանքից:

Մի առիթով մէջբերելով Օրտեգա-Ի-Գասէթին՝ խօսել ենք ժամանակակից վէպի հերոսի ու հեղինակի համընկնումի տարածուած օրինաչափութեան մասին, երբ տեքստի կենտրոնը դառնում է հեղինակային եսը, եւ նրա անունից ու նրա միջոցով է շարահիւսւում պատումը[2]: Մէջբերեմ մեր վիպասաններից մէկի՝ Նորայր Ադալեանի «Համաճարակ» վէպից մի հատուած. «Մոռացայ ասել, որ գլխաւոր հերոսը ես եմ...», իսկ շարունակութեան մէջ. «Ես էլ ես չեմ, հաւատացէք, ես էլ դու ես, նա է, միւսները, մօտիկ եւ հեռու օտարներ՝ մտերմացած ժամանակի շունչ ու բարոյականութեամբ»: Մի կողմից վէպի շարահիւսման կերպը՝ առաջին դէմքով պատումը, հաստատում է տարածուած օրինաչափութիւնը, միւս կողմից մէջբերուած բացատրութիւնները մօտաւորապէս կրկնում են Ֆլոբէրի ու Կաֆկայի խոստովանութիւններից մակաբերուած նմանակի մասին մեր ենթադրութիւնը: Թէեւ հեղինակային ներկայութեան էութիւնը պահպանւում է, բայց ձեւական առումով առաւել յստակ յայտանիշներով: Հեղինակը չի ստեղծում տիկին Բովարիին ու յետոյ խոստովանում, թէ այդ կերպարը հենց ինքն է, երրորդ դէմքով շարահիւսուածքի

մէջ չի տալիս անուանակցի հետ զուգահեռելու խայծը, այնուհետեւ՝ «թաքցնում» ուղղակի ներկայութիւնը: Պարզապէս վէպի հերոս է դառնում հենց հեղինակային եսը, իսկ պատմութիւնը՝ պատմւում առաջին դէմքով: Բայց արդեօք հեղինակի նման ներկայութիւնը չի դառնում նաեւ նրա «մահախօսականը»: Եսի պատումի աւարտը նաեւ նրա հետեւում կանգնած հեղինակի լռութեան սկիզբն է, քանի որ վերանում է ֆլոբէրեան ու կաֆկայական յետգրային միջամտութիւնների անհրաժեշտութիւնը: Եսն այլեւս ոչ թէ հեղինակն է, այլ ընթերցողի հերոսը, ում գործողութիւնների ու ասելիքի սահմանն աւարտւում է տեքստային տարածութիւնում: Ռոլան Բարթը այսպէս է ձեւակերպում. «Ընթերցողի ծնունդը պէտք է փոխհատուցուի Հեղինակի մահուամբ»[3]: Անշուշտ, այս օրինաչափութիւնը տարածուած է, բայց միակը չէ:

Եթէ ժամանակակից վէպը համեմատենք ժանրի նախընթաց օրինակների հետ, ապա ընդհանրութեան մէջ աչքի կը զարնի մի հետաքրքիր օրինաչափութիւն եւս, այն է՝ հերոսների կամ գործող անձանց թուի կտրուկ կրճատումը: Ժանրը տարբերակելու համար ժամանակին, ասենք՝ 19-րդ դարում, կարելի էր նման կոպիտ հաշուարկ կատարել. այլեւայլ առանձնայատկութիւններից բացի վէպը ի տարբերութիւն փոքր արձակի ունէր հերոսների աւելի լայն շրջանակ, եւ պատմուածքն ու վիպակը գործող անձանց թուով չէին կարող համեմատուել վէպի հետ: Ա՛ա, անշուշտ, հիմնական օրինաչափութիւնն էր, որը զերծ չէր այլեւայլ բացառութիւններից: Ժամանակակից վէպն այսօր կարծես թէ ազատուել է հերոսների բազմաքանակ բոյլից, եւ այս առումով գերբնակեցուած քաղաքի փոխարէն, ժանրը աւելի շուտ անմարդաբնակ կղզի է յիշեցնում, ուր պատահմամբ կարող են մի քանի հոգի յայտնուել (այս օրինաչափութիւնը եւս բացառութիւններ ունի): Հերոսների կրճատման այս միտումը յիշեցնում է շեքսպիրեան ողբերգութիւնների ընթացքը, ասենք՝ «Համլէտը», զարգացման տրամաբանութեամբ տեքստը լքում են Պոլոնիուսը, Օֆելիան, Լայերտը, Գերտրուդը, Կլավդիոսը եւ վերջապէս Համլէտը, արդիւնքում մնում է Հորացիոն, ով ոչ հերոս է, ոչ հակահերոս, այլ պարզապէս գործող անձ: Ժամանակակից վէպի «հերոսը» (աւելի ճիշդ կը լինի ասել գործող անձը կամ բնակիչը) դառնում է Հորացիոն: Ժենեա Քալանթարեանը, անդրադառնալով գրականութեան տարբեր շրջափուլերում «տիրապետող անձնաւորութեան» մասին Հիպոլիտ Տենի տեսութեանը, նկատում է. «Տենի «տիրապետող անձնաւորութիւնը» ժամանակակիցների իտէալն էր, նրանց սիրոյ եւ հիացմունքի առարկան, իսկ մեր ժամանակի հերոսը հազիւ թէ յաւակնի իտէալի պատւանդանին բարձրանալու»[4]: «Դարամուտի գրական հերոսի» առանձնայատկութիւնները քննող այս յօդուածում Քալանթարեանը գտնում է որոշակի ընդհանրական գծեր, այն է՝ ընտանիքի ու մերձաւորների հետ կապերը թուլացրած միայնակ մարդ, հասարակական էակի փոխարէն՝ կենսաբանական էակ, յստակ իտէալներ ու ձգտումներ չունեցող, անորոշութեան ու ինքնակորուստի եզրին յայտնուած եւ ինքնաորոնման մէջ խճճուած անհատ եւ այլն[5]: Ազատ անհատի կերպաւորման ճանապարհին գրողը յաճախ օգտւում է «ժամանակի հերոսներից», որոնք պայմանականութիւնները չհանդուրժող իրենց վարքագծով խորհրդանիշ են դարձել ժամանակակիցների համար, այսպէս՝ Վահագն Մուղնեցեանի «Տաբու» վէպում կերպաւորւում է 1960-70-ականների բոհեմական շրջանակների ամենախռովարար ու պայմանականութիւնների հետ չհաշտուող «հերոսը»՝ Ալաւիկ Չիլոյեանը: Հասարակական կեանքից մեկուսացած կերպարի բացայայտումների կարեւոր ասպարէզ է դառնում սեռական կեանքը, ընդ որում՝ բաց տեսարանների յաճախակի նկարագրութիւնները դառնում են հերոսի օտարման հաստատումները: Տարածուած մի-

տումներից է նաեւ հերոսների անուանազրկումը, երբ գործող անձանց անուններին փոխարինում են նրանց սեռը, մասնագիտութիւնը, կարգավիճակը ընդգծող փոխանունութիւնները (Վահրամ Մարտիրոսեան «Սողանքներ», Սեւակ Յովհաննիսեան «Ինքը» եւ այլն): Սրանով հեղինակները մի կողմից ընդգծում են կերպարների օտարուածութիւնը, միւս կողմից ընթերցողին հնարաւորութիւն տալիս սեփական միջավայրում փնտռել ու անուանել նրանց:

Պայմանաւորուած հեղինակային եսի ներկայութեան հանգամանքով՝ ժամանակակից հայ վէպի տարածուած եւ յաճախ կերպաւորուող հերոս է դառնում մտաւորականը՝ գրող, դերասան, նկարիչ եւ այլն (Գուրգէն Խանջեան «Նստիր Ա գնացքը», «Լուր չկայ», Լեւոն Խեչոյեան «Սեւ գիրք, ծանր բզէզ», Ռազմիկ Դաւոյեան «Եթէ Աստուած կամենայ», Վաչագան Գրիգորեան «Զանգու», Սօս Սարգսեան «Ընդհատում» եւ այլն): Սակայն վիպական սիւժէ են դառնում ոչ թէ ստեղծագործող հերոսի որոնումները, այլ ստեղծագործական ճգնաժամը՝ գրողը ռազմի դաշտում կամ թափառումների մէջ, դերասանը հասարակական ու քաղաքական խմորումների յորձանուտում, նկարիչը քննչական հետապնդումներից խուսանաւելու ու շնակռիւների թամաշաներում վատնուելու անշնորհակալ գործում եւ այլն: Վաչագան Գրիգորեանի «Զանգու» վէպում նման մի խոստովանութիւն կայ. «Տղայի պատմութիւնը գրի առածը ցաւեցրեց գրողներին եւ զգաց, որ գիրք գրելու հիւանդութիւնը իրեն լքում է, ինքն էլ չէր ցանկանում գրող լինել, չէր ցանկանում կախաղան բարձրացողների շարքում լինել, չէր ցանկանում քարաւանի վրայ երկար հաջելուց յոգնած շան նման լռել սուրճի բաժակի շուրջ»: Լեւոն Խեչոյեանը իր պատմուածքներից մէկում գտել է գրող-մտաւորականի ստեղծագործական ճգնաժամը վերհանող վերնագրային ընտիր լուծում-բանաձեւը. գրողի մասին պատմող սիւժէն վերնագրուած է՝ «Լրագրողը»:

Հետաքրքիր փոփոխութիւններ է կրել նաեւ ժամանակակից պատմավէպի հերոսը: Արքաների, հոգեւորականների ու սպարապետների ստուերում կերպաւորուող «սովորական» մարդկանց խմբերը, որ խորհրդային շրջանում օգտագործւում էին այսպէս կոչուած «ժողովրդական տարերքը» մարմնաւորելու համար, անկախութեան պատմավէպի մէջ հիմնականում ազատուել են գաղափարական դրօշակակրի իրենց գործառոյթից: Կերպաւորուող արքաները, հոգեւորականներն ու սպարապետներն աւելի շուտ անցեալի հերոսական միֆը պսակազերծողներ են, քան օրինակելի առաջնորդներ: Այս միտումի վերնագրային բանաձեւումը գտնելու գործում եւս մեծ է Լեւոն Խեչոյեանի դերը, նրա պատմավէպում՝ «Արշակ արքայ, Դրաստամատ ներքինի», ներքինու անունը յայտնուել է արքայի անուան կողքին, եւ պատճառն ամենեւին ներքինու դերի արհեստական բարձրացումը չէ, այլ՝ արքայի ապահերոսականացումը: Նոր պատմավէպում կերպաւորուած հոգեւորականը ոչ առաջնորդ է, ոչ էլ դաւաճան, իսկ եթէ դաւաճանում էլ է, ապա ոչ թէ իր հայրենիքին, այլ պարզապէս սեփական կնոջը (Վահրամ Մարտիրոսեան «Յանուն խաչի ծպտուածները»): Սպարապետն էլ ինքնադրսեւորւում է ոչ թէ ռազմի դաշտում հերոսանալով, այլ ռամիկի աշխատանք կատարելով (Պերճ Զեյթունցեան «Գողացուած ձիւնը»): Փաստօրէն, հերոսի կատեգորիան՝ որպէս որոշակի իտէալների մարմնաւորող, ձեւափոխւում է ոչ միայն իրականութեան վիպումով, այլ նաեւ պատմութեան վերընթերցմամբ: Պատմավէպի հերոսների շրջանակը թարմացուել է նաեւ նոր թեմաների վիպումի շնորհիւ, այսպէս՝ Զորայր Խալափեանի ու Արծրուն Պեպանեանի պատմավէպերի նիւթը Հռոմի ու Բիւզանդիայի կայսերական շրջանակներն են, հայ պատմավէպի հերոսներ են դառ-

նում Վասիլ Մեծը, Ալեքսանդր Մակեդոնացին, Խուլիոս Կեսարը, Կալիգուլան եւ այլոք: Սրանց կերպաւորումն էլ ընթանում է նոր ժամանակների ոգուն համահունչ, այն է՝ իտէալական հերոսի միֆը քողազերծելու երկրաչափութեամբ:

Վիպական սիւժէի կենտրոն են դառնում նաեւ «մեր ժամանակի հերոսները»: Վահագն Գրիգորեանի «Առաջնորդի կեանքն ու մահը» երգիծական վէպի երկու գլխաւոր կերպարները քաղաքական աւանտիւրիստն ու նրա վարորդն են: Սրանց յայտնուելը վիպական հանգոյցում գուցէ գեղարուեստական նոր յայտնութիւններով չի պսակուել, սակայն մեր իրականութիւնը պսակազերծող տիպական դէմքերին է գրական քաղաքացիութիւն տուել: Հետաքրքիր են նաեւ ներկայի եւ ոչ վաղ անցեալի վաւերական մարդկանց յայտնուելը ժամանակակից վէպում: Այս առումով ամենայիշարժանը Արմէն Շէկոյեանի «Հայկական ժամանակ» վէպն է: Հեղինակը ոչ միայն չի յօրինում իր հերոսներին, այլ նաեւ դրա կարիքը չունի, որովհետեւ նրանցից շատերին ճանաչում է նաեւ ընթերցողը: Շէկոյեանի զրուցակից-հերոսները նաեւ ընթերցողի հերոսներն են, ինչպէս Աւեր Մկրտչեանը, Ազատ Շերենցը, Լեւոն Ներսիսեանը եւ այլոք: Վաղ թէ ուշ «Հայկական ժամանակ» անաւարտ վէպի հերոս դառնալու հնարաւորութիւն ունի իւրաքանչիւրը, ով շփուել կամ շփւում է հեղինակի հետ ու տպաւորուել է նրա յիշողութեան մէջ: Այսպիսով՝ Շէկոյեանի վէպի հերոսների խնդիրը լուծում է ոչ միայն եւ ոչ այնքան հեղինակը, որքան՝ հենց ինքը՝ ընթերցողը, որոնցից ոմանք նոյնիսկ շտապեցնում են հեղինակին կամ «առաջ գնում» վէպում իրենց յայտնուելու ժամանակը: Ռոլան Բարթը կ'ասէր. «… նա *(հեղինակը՝ Վ. Դ.)* ամենեւին էլ այն ենթական չէ, որի ստորոգեալը նրա գիրքը լինէր. չկայ այլ մի ժամանակ, քան շարադրանքի ժամանակը եւ ամենայն տեքստ գրւում է այստեղ եւ այժմ»[6]:

Վիպական հերոս մարմնաւորելու մտահոգութիւնից անդին է կարծես ստեղծուած Վարուժան Այվազեանի վիպագրութիւնը: Եթէ փորձենք հերոսին կամ գործող անձին մօտ ինչ-որ բան տեսնել Այվազեանի վէպերում, ապա, անշուշտ, սկզբում պիտի ապահովագրենք մեզ վրիպելու մեծ հնարաւորութիւնից՝ ասելով, որ եթէ առաջին՝ «Ճանճի ամիսը» վէպում տեթեքթիւ բարալիկ սիւժէի ներհիւսումը գործող անձանց նշմարելու ինչ-ինչ խայծեր տալիս է, ապա երկրորդ՝ «Համեմատական կենսագրութիւններ» վէպում, այս խայծն էլ է դժուար նշմարելի: Հերոսի կամ գործող անձի գործառոյթը Այվազեանի վէպերում, իմ տպաւորութեամբ, իրենց վրայ են վերցնում անձնանունները, որոնք մի տեսակ չշարադրուածը յուշելու խորհրդանշական դեր ունեն կարծես (Ազմոդեւս, Հեղինէ /Մարիամ/, Արուսեակ /Տալիլա/ Եփրեմ /Ալեքսանդրը/, Դունկիանոս եւ այլն): Ընդհանրապէս անունը այվազեանական խոշորացոյցի կենտրոններից է, հեղինակը նոյնիսկ առանձին պատմուածք ունի՝ «Անունը» վերնագրով[7]: Ամէն առիթով նման կցկտուր անդրադարձները այվազեանական բնագրին, պարզապէս, փորձեր են շօշափելիութեան եզրեր գտնելու, քանի որ այս հեղինակի իմ ընթերցումը ես չեմ կարող աւարտուած համարել՝ նրա մասին շատ թէ քիչ ամփոփիչ խօսք ասելու համար:

Այսքանից յետոյ հարց է առաջանում՝ արժէ՝ ժամանակակից վէպի մասին խօսելիս յատուկ անդրադառնալ հերոսի խնդրին: Գրականութեան տեսաբանները նման աստիճանակարգ են սահմանում. «Ամենասովորական հանդիսականների *(ընթերցողների՝ Վ. Դ.)* համար կայ սիւժէ եւ ինտրիգ, առաւել խելամիտների համար՝ կերպարներ ու կոնֆլիկտներ, աւելի գրագէտների համար՝ բառեր ու դարձուածքներ, երաժշտական առումով զգայուն մարդկանց համար՝ ռիթմ եւ առաւել մտածող ու զգայուն հանդիսականների համար՝ իմաստաւորում, որ բացայայտւում է աստիճանաբար»[8]: «Ամենասովորականնե-

րի ու աւելի խելամիտների» աստիճանից նոր վէպը կարծես բարձրացել է «առաւել գրագէտների, առաւել մտածող ու զգայունների» աստիճանին, գոնէ՝ միտումների տրամաբանութեամբ: Գրականութեան, այսպէս կոչուած, «ինտելեկտուալացումը» սիւժէի կորստի հետ բերում է նաեւ կերպարների գործառոյթի նահանջի: Սրանով թերեւս տեքստը ընթերցողների քանակ է կորցնում՝ յօգուտ նրանց որակի բարձրացման: Ինչ կը ստացուի՝ ցոյց կը տայ ժամանակը: Առայժմ՝ ունենք այն՝ ինչ ունենք:

ՎԱՀՐԱՄ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

1 Ռուսերէն ծանօթագրութիւն:
2 Վահրամ Դանիէլեան, Գրեթերթ, 2008թ., համար 3:
3 Ռոլան Բարթ, Հեղինակի մահը, Նարցիս, 2006թ. համար 5, էջ 30:
4 Ժենեա Քալանթարեան, Անդրադարձներ, Ե. 2003թ., էջ 145:
5 Աւելի մանրամասն, տես, նոյն տեղը, էջ 144-154:
6 Ռոլան Բարթ, Հեղինակի մահը, Նարցիս, 2006թ. համար 5, էջ 28:
7 Տես, Վարուժան Այվազեան, Ճանճի ամիս, Ե. 1998թ., էջ 163-189:
8 Ռընէ Ուելլէք, Օսթին Ուորրընն, Գրականութեան տեսութիւն, Ե. 2008թ., էջ 361:

ՎԱՀՐԱՄ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ *ծնած է 1983-ին, Նոր Հաճընն քաղաքը: Աւարտած է Երեւանի Պետական համալսարանի Հայկական Բանասիրութեան բաժանմունքը, ապա աւարտած է Ասպիրանտուրայի բաժինը (2006-2009): Հեղինակ է տասնեակ յօդուածներու, որոնք հիմնականին մէջ կը վերաբերին Արդի հայ գրականութեան եւ զայն յուզող հարցերու: Բանասիրական գիտութիւններու թեկնածու է:*

Մ. ԻՇԽԱՆԻ ՆԱՄԱԿՆԵՐԷՆ

Սփիւռքահայ բանաստեղծ եւ մանկավարժ Մուշեղ Իշխանի գրչին պատկանող հետագայ գրութիւնը ԲԱԳԻՆ շնորհակալութեամբ ստացաւ ՀՅԴ Արխիւներու պատասխանատու պարոն Երուանդ Փամպուքեանէն:

Առանց խմբագրական դոյզն միջամտութեան լոյսին բերուող այս նամակը՝ անցեալ դարու երեսնականներուն Պելճիքայի մէջ ուսանող Մուշեղ Ճէնտէրէճեանի կողմէ հիւսուած գեղեցիկ էջ մըն է, ուղղուած իր երէց ընկերոջ՝ Նիկոլ Աղբալեանի եւ կը բովանդակէ հետաքրքրական տեղեկութիւններ ու խորհրդածութիւններ, որոնք կը վերաբերին նամակագիրին ուսանողական կեանքին, զինք շրջապատող աշխարհին եւ իբրեւ հայ մարդ այդ աշխարհը արժեւորող անոր մտածումներուն եւ անձնական յոյզերուն:

Քիչ անդին նոյնութեամբ նաեւ տեղ կու տանք արձակագիր Վազգէն Շուշանեանի՝ գրեթէ նոյն թուականներուն յօրինուած երկու այլ նամակներու, յղուած՝ մտաւորական, քաղաքական գործիչ Սիմոն Վրացեանի: Յիշեցնենք, որ մեր անցեալ թիւով լոյս ընծայեցինք Շուշանեանէն երկու նամակ. ներկայ երկուքը կը նկատուին տեսակ մը շարունակութիւնը նախկիններուն մթնոլորտին եւ հոն տեղ գտած հարցերուն:

Յայտնենք, որ այս նամակները եւս ԲԱԳԻՆի տրամադրուեցան Համազգայինի արխիւատունէն, Ե. Փամպուքեանի ձեռամբ: Շնորհակալութիւն՝ ԲԱԳԻՆի նիւթերու ճոխացման սատարող այս նախաձեռնութեան:

Պրիւսէլ, 28 Նոյեմ. 1938

Սիրելի Պ. Ն. Աղբալեան,

Դեռ բոլորովին չեմ սթափած բազմաթիւ նոր տպաւորութիւններու եւ նոր յուզումներու ճնշումէն, որ կրեցի սա մէկուկէս ամսուան ընթացքին: Ծովային ճամբորդութիւնը, Մարսէյը, Լիոնը, Փարիզը եւ ի վերջոյ Պրիւսէլը, մէկը միւսէն ցնցող ապրումներ տուին ինծի: Ամէն ինչ նոր էր եւ անակնկալ: Քիչ առ քիչ սակայն «մտքիս ջուրերը» պարզուելու վրայ են: Հետզհետէ աւելի յստակ կը տեսնեմ իրականութիւնը եւ կ՚ընտելանամ կեանքի պայմաններուն: Եւ քանի կը վարժըւիմ, այնքան հիմնական համոզում մը կ՚արմատանայ իմ մէջ: Զրսեմ հիասթափութիւն, բայց արժէքներու աւելի իրատես գնահատումն է, որ կը յաջորդէ առաջին օրերու անվերապահ հիացումիս: Ճիշտ է, չեմ կրնար ուրանալ, որ Եւրոպան մեծ առաւելութիւններ ունի Արեւելքի վրայ, լոյսի, քաղաքակրթութեան, արուեստի հրաշալիքներով շրջապատուած է մարդ հոս, բայց թէ՛ երջանկութիւնը եւ թէ անհատական բարձրացումը կախում չունին այս բոլորէն: Առաջ ինծի կը թուէր, որ կեանքը, լաւագո՛յն կեանքը կը հոսի կ՚երթայ մեզմէ հեռու, եւրոպական ոստաններու մէջ ու մենք կ՚ապրինք ու կը հատնինք զրկուած ու անմասն: Հիմա արդէն կը համոզուիմ, որ խաղաղ գիւղի մը անկիւնն անգամ կարելի է հոգեկան բոլոր վայելքները եւ ամենէն բարձր երջանկութիւնը ունենալ, միեւնոյն ատեն ամէն օր բարձրանալով, ամէն օր գերազանցելով ինքզինքդ, առանց արեւմուտքի չքեղութեանց: Բայց այս հաւատքը ձեռք բերելու համար անհրաժեշտ է անգամ մը գալ, տեսնել: Ես ասկէ ետք առանց ափսոսանքի կրնամ հրաժարիլ Եւրոպայի «մեծ երազէն»: Ահաւասիկ առաջին դասս, առաջին կրթութիւնս համալսարանի սեմին առջեւ, որ կը կարծեմ հիմնական կրթութիւն մրն է, աւելի ճիշտ ամբողջ հոգեփոխութիւն մը:

Այսուհանդերձ չեմ կրնար խանդավառութեամբ չնկարագրել Պրիւքսէլը եւ պելճիքացիները, որոնցմէ շատ բան ունինք սորվելիք: Քաղաքը շատ մեծ է եւ շատ սիրուն: Կանոնաւոր լա՛յն ծառուղիներով, մաքուր եւ լուսազարդ պողոտաներով, քարաշէն ու կոկիկ տուներով քաղաք մը, որ հակառակ իր լայնածաւալ մեծութեան՝ տարօրինակ կերպով խաղաղ է: Ինքնաշարժներու, հանրակառքերու եւ մարդոց եռուզեռը կը հոսի այնպիսի կարգուսարքի մը մէջ, այնպիսի կանոնաւո-

Մ. Իշխան

րութեամբ, որ մարդ խաբկանքը կ՚ունենայ մեծ կեդրոնի մը մէջ չապրելու։ Փողոցները գրեթէ ոստիկան չկայ։ Անտեսանելի եւ անգիր օրէնքը կը ղեկավարէ բոլորը։ Ելեկտր. լոյսերու խաղը կ՚առաջնորդէ ինքնաշարժները, անոնց կենալու կամ քալելու նշանը կու տայ եւ այսպէս ամէն ինչ՝ մեքենեայացած ճշգրտութեամբ... Մարդիկը օժտուած են բնական քաղաքավարութեամբ եւ օգտակար ըլլալու բարեացակամութեամբ մը, որ զարմանք կը պատճառէ։ Իր խառնուածքով ալ պելճիքացին վերջին ծայր խաղաղասէր եւ հեզաբարոյ կը թուի։ Ֆրանսայի մէջ այդ տպաւորութիւնը չունեցայ։ Հոս ընդհակառակը՝ հանրային ցոյց ըլլայ, թէ թափոր, թաղում թէ ուրախութիւն՝ միշտ զսպուած եւ անկիրք ըլլալ մը կը տիրէ։ Աչքի կը զարնէ նոյնպէս տարբերութիւնը, որ կայ Եւրոպայի բնակչութեան նոյն իսկ «աղքատ» դասակարգի նիւթական մակարդակին եւ մեր կողմերու ժողովուրդի ապրուստին միջեւ։ Հոս յետին բանուորը ունի իր տնային բոլոր յարմարութիւնները եւ կ՚ըստանայ շատ լաւ սնունդ։ Ասկէ զատ, գրեթէ ամէն տուն կը պահէ 2-3 կատու, քանի մը շուն, թութակ եւլն։ Եւ այս երջանիկ կենդանիներուն վրայ այնքան կը ծախսեն, որքան գուցէ քէմբերու մէջ հայ ընտանիք մը չի ծախսեր իր զաւկին համար։

Եկած օրէս արձանագրուած եմ մանկավարժութեան եւ կանոնաւոր կը հետեւիմ։ Դասերու մէկ մասը նորութիւն չէ ինծի համար։ Օրինակ հոգեբանութիւնը, physiologie*-ին, եւլլն, բայց հոս կ՚անցնիմ աւելի խորացած ձեւով։ Այս տարի չուզեցի ընել միեւնոյն ատեն գրականութիւն, նախ անոր համար, որ ծանր պիտի ըլլար։ Որովհետեւ գիշերները Ֆրանսերէն լեզուի մասնաւոր դասեր կ՚առնեմ։ Յետոյ նաեւ այն պատճառով, որ գրականութեան դասախօսները գտայ շատ սովորական, միջակութիւններ։ Աւելի բանասէրներ են, չոր ու ցամաք, որոնք չեն միացներ իրենց հմտութեան՝ գեղագէտի ու քննադատի թափանցումը եւ հասկացողութիւնը։ Գլխաւոր փրոֆեսէօրը բանաստեղծութեան մասին խօսած ատեն եթէ խանդավառուի կ՚ըսէ.* "Voil*Ո* des vers bien sal*ռ*s et bien poivr*ռ*s". *Անշուշտ, վերջին հաշուով կարեւորութիւն չունի ասիկա։ Գոնէ գրականութեանց պատմութեան կարելի է լաւ հմտանալ՝ գրականութեան հետեւելով, ինչ որ պիտի ընեմ յաջորդ տարի։ Երեք մեծ ազգերու գրականութիւնը եւ լեզուական ծանօթացումը կ՚ընդգրկէ* certificat d'*ռ*tudes litteraires *ըսուած ճիւղը, որ երկու տարուան դասընթացք է։ Եթէ գալ տարի սկսիմ՝ մանկավարժութեան հետ միասին կ՚աւարտեմ։ Մանկավարժութիւնը հետաքրքրական է։ Այս տարի ունինք իբրեւ պարտադիր դաս՝* logique, histoire de la philosophie, psychologie, biologie, p*ռ*dagogie exp*ռ*rimentale, anatomie, hygi*ռ*ne, histoire de la Civilisation. *Ինչպէս կը տեսնէք, շատ նպաստաւոր դասեր են ընդհանուր զարգացման համար։ Ասոնցմէ դուրս յաճախ կը հետեւիմ ազատ կերպով զանազան* cours*երու։ Կ՚ըլլան նաեւ երբեմն* conference*ներ, գրական եւ այլ նիւթերու շուրջ, դուրսէն եկած դասախօսներու կողմէ։ Կ՚աշխատիմ չփախցնել։ Եթէ մարդ միայն ատոնց հետեւի՝ արդէն կը զարգանայ։ Շատ աժան գինով կարելի է ներկայացումներ տեսնել։ 2 կամ 3 ֆրանքով միայն։ Աժան են մանաւանդ* classique *ներկայացումները, որոնք կը կազմակերպուին դաստիարակչական նպատակներով։*

Փրոֆ. Ադոնցին հետ ծանօթացայ առաջին օրը իսկ։ Հմամակրելի մարդ է, թէեւ քիչ մը շատ ինքնապաստան։ Խօսեցանք ձեր «Ցուշագիր»ներու մասին ալ։ Քիչ մը շատ rational *եւ նուազ փաստարկուած կը գտնէ։ Այսինքն շատ անձնական եւ նուազ գիտական։ Հայ ուսանողներուն համար շաբաթը երկու ժամ դաս կու տայ, որուն ի հարկէ ես ալ կը հետեւիմ։ Այս տարի պիտի կարդանք Եզիշէ եւ Ղ. Փարպեցի (Վարդանանց պատերազմին վերաբերող գլուխները), ուսումնասիրելով բանասիրական եւ պատմագիտական տեսակէտներէ։ Զգալի է որ անսպառ հմտութիւն ունի. բայց կարծես մեթոտ չունի աւանդելու, դժբախտաբար։ Ինչ ալ ըլլայ՝ օգտակար է։*

Ուսանողները կը բաղկանան ամէն ազգի ներկայացուցիչներէ.- հայ, հրեա, ջինացի, ռուս, դանատացի, սուրիացի, փոլոնիացի եւլն։ Ընկերային տիրող շարժումը՝ Ընկերվարութիւնն է տղոց մէջ։ Բայց ուսանողներու խանդավառութիւնը այդ ուղղութեամբ սահմանափակ է, հանրապետական սպանիայի համար դրամ հաւաքելէն ու երբեմն ալ ճառախօսութիւն կազմակերպելէն զատ ուրիշ բան

Ն. Աղբալեան

չեն ըներ։ Առ հասարակ իւրաքանչիւր ուսանող կ՚ապրի ինքն իր մէջ մեկուսացած եւ քննութիւնները միայն անցնելու մտահոգութեամբ։ Գաղափարականութեան եւ իտէալի պակասը ընդհանուր դարաշրջանի երեւոյթ է, ինչպէս կ՚երեւի, եւ ո՛չ թէ միայն Պէյրութի, մեզի յատուկ։

Օդը գրեթէ անվերջ մշուշոտ է եւ ցուրտ։ Այս տեւական մշուշին մէջ կը գտնեմ առանձին թախծոտ հրապոյր մը, որ սակայն հիւանդագին բան մը ունի իր տակ։ Բարեբախտաբար կլիման առողջ է։ Հոս շատ աւելի կայտառ կ՚ըզգամ ինքզինքս քան Պէյրութի մէջ։

Կեանքը սուղ է։ Խնայողութեամբ եւ քիչ մը նեղուելով կրնամ ապրիլ եթէ ունեցած 300 տոլլարիս վրայ 50 մրն ալ ձեռք բերեմ։ Այդ 50-ը այս տարի ունիմ՝ շնորհիւ դիրքերուս։ Կահաւորուած փոքր բայց լաւ սենեակ մը ունիմ, որ կ՚արժէ ամիսը 100 ֆրանք։ Լաւ ճաշ մը կէսօրուան՝ կ՚արժէ 8 ֆրանք։

Մասնաւորաբար «բանաստեղծական» գեղեցկութիւններ շատ ունի քաղաքը. ատոնցմէ մէկն է մեր համալսարանի ճիշտ առջեւը տարածուող հրաշալի անտառը, որուն նմանը միայն սինեմաներու մէջ էի տեսած։ Խորո՛ւնկ եւ ընդարձակ։ Բարձրուղէշ եւ ճիւղատարած ծառեր։ Արուեստ եւ բնութիւն իրար ձուլուած։ Կեդրոնը լայն լճակ մը, ուր կարապներ կը լողան։ Աշունը ստեղծած է ոսկի, դեղին, կարմիր ու նարնջագոյն տերեւներու սքանչելի ներդաշնակութիւն մը ծառերուն վրայ։ Իսկ թափած տերեւներու գորգին տակ գետինը չի տեսնուիր։ Արեւոտ ու հազուագիւտ օրեր հոն կու գան ձեւաւորուած օրիորդներ, գուցէ իշխանուհիներ, հոն կու գան իշխաններ որսի ազնուացեղ շուներու ընկերակցութեամբ, հոն կ՚երթամ նաեւ ես՝ հին յիշատակներու եւ նոր զգայութեանց տարափին տակ։ Եթէ միայն ժամանակ եւ տրամադրութի՛ւն ունենամ գրի առնելու...

Հայ ուսանողներ շատ կան, բայց եւ այնպէս առայժմ մինակ կըզգամ ինքզինքս ու քիչ մը տխուր։ Կարօտախտը, արեւոտ Լիբանանի, Մէյրուպայի ջուրերուն եւ Շուէդի մայրիներուն կարօտախտը դեռ կը յամենայ իմ մէջ եւ պիտի մնայ երեւի, մինչեւ որ Պելճիքայի մշուշը աւելի թանձրանայ եւ իր տակ ծածկէ ամէն ինչ։

Իփէկեաններու հոս գտնուիլը անսահման մխիթարանք մրն է։ Յաճախ կերթամ իրենց։ Նանիկը մեծցած է, Հուրին եռանդով կը հետեւի դասերուն, իսկ տիկինը կը վարէ տունը։ Երեքն ալ կը բարեւեն ձեզ կարօտով։

Ինչպէ՞ս կ՚ըզգաք դուք ձեզ այս տարի, առողջութեամբ եւ տրամադրութեամբ։ Ձեմարանի դասերը, դասախօսութիւնները եւ «բաժակ մը թէյ»երը յաջող կ՚ընթանա՞ն։ Սրտանց կը տենչամ շուտ աւարտել եւ շուտ վերադառնալ Ձեմարան, որուն կապուած կ՚ըզգամ ինքզինքս այնքա՛ն բազմաթիւ թելերով։

Ջերմ բարեւներս հաճեցէք հաղորդել Տիկին Յովհաննէսեանին (ընկեր Ա. Յովհաննէսեանին ալ, եթէ եկաւ), պ. Գիւզէլեանին, պ. Սուրէնին եւ բոլոր հետաքրքրուողներուն։ Մասնաւոր բարեւներ նոյնպէս ընկ. Խ. Թիւթիւնճեանին եւ տիկին Մաշային։

Արդէն ուշ է, պէտք է դասի վազեմ։

Ջերմ կարօտով եւ յարգանքներով՝
Մուշեղ Ճէնտէրէճեան

Հասցէս՝
41, Rue Juliette Wytsman
Jxelles Bruxeles
(Belgique)

Ս. Վրացեան

Վ. ՇՈՒՇԱՆԵԱՆԷՆ ԵՒՍ ԵՐԿՈՒ ՆԱՄԱԿ՝ Ս. ՎՐԱՑԵԱՆԻ

11 *Օգոստոս* 1930 *Փարիզ*

Յարգելի ընկ. Ա. Վրացեան,

- Այս երկտողը կը գրեմ աճապարանքով՝ ձեզ հաղորդելու համար որ շուտով լոյս կը տեսնէ Ռ. Զարդարեանի գիրքը։ Պատրաստ կայ քովերնիս Հրանդի «Պանդուխտի կեանքէն» պատմուածքներու հատորը ու շուտով պիտի ունենանք ամբողջական գործը, պատրաստ են նաեւ Գեղամ Բարսեղեանի արձակ էջերը։ Ռ. Զ-ի արձակ էջերը կը ձգձգէինք որովհետեւ ձեզմէ եւ միւսներէն ձայն-ծպտուն չելաւ։ Գիրքը եթէ լոյս տեսնէ որո՞ւ, քա՛նի հատոր պիտի ղրկենք, չենք գիտեր։ Կը խնդրեմ որ գէթ Մ. Նահանգներու զանազան քաղաքներուն մէջ, վստահելի մարդոց եւ ընկերներու հասցէները ղրկէք ինձ, յիշելով թէ իւրաքանչիւրին քա՛նի օրինակ պէտք է ղրկել, որպէսզի գէթ առաջին առաքում մը կարենանք ընել։

* * *

- Կ. Խ.էն Յուլիսի հաշուոյն ինձ որեւէ բան չտուին եւ ո՛չ ալ Օգոստոսի։ Կը յիշէ՞ք, ինձ գրած էիք թէ կարելի է երկարաձգել։ Ընկ. Զամալեանի խորհուրդին վրայ ժամանակին գրեցի ձեզ։ Ձեզ գրած էի նաեւ ուրիշ անձնական նամակ մը։ Պատասխան չառի։ Հակառակի պէս «Հ»էն այս ամիս, «Յուլիս»ի աշխատավարձն ալ չղրկեցին։ Խիստ գէշ դրութեան մը մատնուեցայ։

- Եթէ տեսնէք ընկ. Ռուբէն Դարբինեանը, կը խնդրե՛մ, ըսէք որ բոլո՛ր ըրած յապաւումները նկատած եմ։ Հատուածներ, էջերու ամբողջ մասեր ... բաց մնկած են. չպատահի՛ որ կարծէ, թէ աննկատ անցած են իր ... սրբագրութիւնները։ Ապշութիւնս - չգործածելու համար ուրիշ բառ մը - այնքան մեծ է, որ ամիսներէ ի վեր կը մտածեմ, թէ ի՞նչ կարելի է ընել, կամ ի՞նչ կարելի է գրել, քանի որ յանուն ո՛չ մէկ իրաւունքի կարելի է խօսիլ խմբագիրներու հետ, քանի որ խմբագիրները մարդիկ են՝ անխոտելի ճաշակով եւ աստուածօրէն գեղագէտ։ Խօսի՛լ գրուած բանին հանդէպ յարգանքի անհրաժեշտութեան մասին՝ այլեւս շատ աւելորդ է։ Ըսե՞լ՝ որ երկ մը որ գեղարուեստական ըլլալու յաւակնութիւնը կը տածէ կամ որպէս այդպիսին հիւրընկալուած է՝ իրաւունք ունի անձեռնմխելիութեան։ Յառաջիկայ անգամին կ՚առաջարկեմ գրածիս վրայ դնել.- Գրեց՝ Վազգէն Շուշանեան, սրբագրեց՝ Ռ. Դարբինեան։ Ասիկա գոնէ ուղղամիտ բան մը կ՚ըլլայ։ Ռ. Զարդարեանի գիրքը սրբագրած ատեն, Լ. Մօզեանը եւ ես կը զարմանայինք թէ ի՞նչպէս ստուգապէս գեղեցիկ էջերու կողքին՝ կան այնքան գէշ էջեր։ Ատիկա պատճառ մը չէ եղած սակայն որ այլ խմբագիրներ էջերով յապաւում ընեն։ Բայց ի՛նչպէս որ ըսի՝ բանականութիւնը չէ որ կարելի է օգնութեան կանչել այստեղ, խմբագիրներու դէմ պաշտպանուելու համար։ Միայն թէ՝ ամէ՛ն մարդ իրաւունք ունի մարդոց երեւալու այնպէս ի՛նչպէս որ է։ Ենթադրելով որ բոլո՛ր սրբագրութիւնները յօգուտ գրածիս են, կ՚առարկեմ - թո՛յլ տուէ՛ք ընկ. խմբագիր, երեւալ հասարակութեան առանց սիրամարգի փետուրներու...

- Թէեւ յանցաւորը իրապէս ես եմ՝ որ այնքան վատ եղայ, անրմբռնելիօրէն վատ։ Լաւ կը ճանչնայի ընկ. Ռ. Դ.ն։ Ի՛նչ որ պէտք էր՝ Բ. գիրքը ետ ուզելն էր, ատիկա չըրի։ Հիմա, ինչպէս առածը կ՚ըսէ, գնա՛ ու տէրտէր Մարքօ փաշային հասկցուր... բայց տխուր է մեր ընկերներուն մօտ այս արքայական անբարեխղճութիւնը՝ ուրիշներու գործին հանդէպ։ Գիրքը երկար ատեն քովը մնաց, կրնար կարդալ, ըսել - ընկե՛ր, չեմ կրնար լոյս ընծայել, կամ հարկ է հետագայ փոփոխութիւնները ընել ... Առաջին անգամը չէ,

Վ. Շուշանեան

կարծեմ, որ ձեռագիր մերժած է, ամիսներ պահելէ յետոյ ու վշտացող չէ եղած... եւ այս բոլորը քանի մը թշուառ տողերու համար - որ իրա՛ւ որ արդարութեամբ շահած ենք եւ որ ժամանակին հասնելու առաքինութիւնը անգամ չունին...

Յարգանքներով ձերդ՝
Վազգէն Շուշանեան

❖

Paris, le 15 *Յունիս*, 1930
V. CH.
6 Place de la Sorbonne
Paris (5e)

Յարգելի ընկ. Ս. Վրացեան,

Սկսիլը միշտ դժուար է, իսկ վերջացնելը համեմատաբար աւելի դիւրին, երեւի ատոր համար է որ, կարգ մը գրոգներ հակառակ կողմէն կը սկսին իրենց պատմութիւնները ու չեն հասնիր սկզբնաւորութեան։ Նամակ մը սկսիլը մասնաւորաբար դժուար է, որովհետեւ մարդ միշտ կը մտածէ, որ այս անիծեալ թղթի կտորները՝ անգամ մը նամակատուփ ձգուելէ յետոյ, կը սկսին ինքնայատուկ ու առանձին կեանքով մը ապրիլ ու ճիշդ շատ մը ապրող բաներու պէս կ'ունենան իրենց ճակատագիրը, կեանքն ու վախճանը։ Եթէ մարդ ժամանակ ու տրամադրութիւն ունենայ ու անշուշտ նաեւ քիչ մը լրջութիւն - ինչ որ, ըստ ընկերներու, միշտ կը պակսի ինձ - կրնայ յուզիչ! տողերով բանաստեղծութիւն մը գրել բոլո՛ր նամակներու մասին, անոնց որ կարելի է գրել եւ միւսներուն որ պէտք չէ գրուին բնաւ - ինչպէս պէտք չէ որ գրուէր իմ Անկարելի Օրագիրս - եւ կամ մնան առանց ղրկուելու։ Ինչպէս բանաստեղծութեան այս ծաղրանկարը։

Գրել հեռաւոր մէկուն, անձնատուութեան ժամու մը ընթացքին, նամակներ որ կրնան կարդացուիլ, ոտքի վրայ կամ կառաչարի մէջ,
Երբ աճապարանքի մէջ է մարդ, կամ տագնապի, ձանձրոյթի անծայր տափարակի վրայ
Կամ ուրախութեան - ի՛նչ որ նոյն բաները չեն -
Գրել հեռաւոր մէկու մը որ կրնայ կարդալ՝ ո՛չ միայն գրուածը, այլեւ ինչ որ կայ՝
Լուսանցքի վրայ կամ տողընդմէջ եւ որ մարդ՝
Անփութութեամբ, գիտուն մեղսակցութեամբ կամ ակամայ կը ձգէ հոդ...
Գրել հեռաւոր մէկու մը որ կրնայ՝
Հետեւելով բառերուն, գործածելով զանոնք
Կառուցանել հոգեկան վիճակներ, տեսնել վանկերուն ետին
Մարդը՝ գրիչը ափին մէջ,
Գրել հեռաւոր մէկուն - Օ՜ անցուցէք ինձմէ այս տկարութիւնը -
Թունաւոր սլաքներ նետելու ասդին անդին, որ վաղ կամ ուշ

Կը վերադառնան, իրենց մեկնումի կէտին...
Ձգուած տուփի մը մէջ, յանձնուած իրենց ճակատագրին
Նամակնե՛ր
Որոնց մարդ պիտի ուզէր հետեւիլ, նոր տողեր կցելու համար իրենց,
Հերքելու համար, կամ իրենց ներքին ուժը տկարացնելու...
Նամակներ որ կը տեւէք՝ գրողին կեանքէն անդին,
Սխալմամբ կ'երկարաձգէք զայն, կ'ամբողջացնէք զայն կամ կը խեղաթիւրէք...
Նամակներ որ կը հանդիպիք գէշ օրի,
Մերժումի գուցէ, գաղջ ընդունելութեան, սիրոյ...
Որ կը յարուցանէք փոթորիկ, մախանք, տենդ։ Կը քրքրէք առկայծ կրակ...
Նամակներ՝ որ կը մնաք որպէս պատանդ, որպէս գերութիւն...
Աղտեղի, գէշ հետքերու պէս, վտանգաւոր բաներու պէս՝ որ մարդ մոռնայ սեղանին վրայ, անկողպ սենեակի մէջ։ Որ կը բացուիք, յանկարծ կեանքի մը վրայ
Որպէս անփափկանկատ, դաւադիր վարագոյր...
Քառակուսի, գունաւոր, հոտաւէտ թղթերու վրայ,
Ուրիշ թղթերու վրայ տակաւին։ Երբ կը մտածեմ, թէ ձեր բոլոր տեսակները
Անցած են գրչիս տակէն, կարծես թէ
Անորոշ մտահոգութիւն մը կը քսուի հեռուէն ինձ։ Կարծես թէ՝
Հոգիս է, որ բեկոր առ բեկոր ձգած եմ գէշ պահնորդներու մօտ, գէշ ընկերներու...
Կարծես թէ մարմնիս բոլոր մասերուն վրայ՝ խոցելի կէտեր կան ու շուտով
Պիտի բազմաթիւ վէրքեր բացուին...
Սթօբ! Ով շատգրիկ մուսայ, այսքանը կը բաւէ նամակներու մասին։ Իրաւ է որ քաղաքացի Ա. Խոնդկարեանը չկայ որ կճէ քեզ, տհաճ ակնարկութիւններ ընելով եւ ո՛չ ալ ուրիշներ որ մտածեն թէ էջը՝ տօլար մըն է, վերջապէս պէտք է հասնիլ վերջաւորութեան, վերջապէս...

Վերջապէս պէտք է սկսիլ սկիզբէն կարծեմ եւ Ն.Գ.Բ.ի գէշ երկիր ինկած նախագահին, գործի վերաբերեալ նամակ գրել։

- Գիրքը գրեթէ շարուած վերջացած է։ Կը մնան կարգ մը սրբագրութիւններ միայն։ Եթէ պահանջենք արագացնել, կը կարծեմ որ մէկ ամիսէն կրնան յանձնել։ Մինչեւ հիմա չէինք աճապարեր մտածելով որ լաւ էր հրապարակ հանել յոբելենական հանդիսութիւններէն (!) յետոյ։

- Նուիրատոմսերէ եկած գումարները աւելի քան բաւարար պիտի ըլլան՝ ամբողջովին մեր պարտքը վճարելու տպարանին։ Բայց ինձ կը թուի որ առաջին առթիւ 300էն աւելի սպառում չպիտի կրնանք ունենալ, ինչ որ լուրջ դժուարութիւններ պիտի ստեղծէ մեզ համար։

- Գեղամ Բարսեղեանի գործին արտագրութիւնը չի յառաջանար։ Գրուած նամակներուն չեն պատասխաններ։ Այս մասին որոշում չենք տուած։

Կը թուի թէ երկրորդ գիրքը պիտի ըլլայ Հրանդի Պանդուխտի Նամակներու հաւաքածոն։ Իր զաւակները վերջապէս ձայն տուին ու համաձայնեցան, բայց ինչպէս օրէնք է, որպէս գէշ որդիներ, ոչինչ ունին իրենց հօրմէն։ Կրկին մենք պիտի հաւաքենք։ Այս առթիւ, երեւակայեցէ՛ք, առնուազն 15-20 նամակ գրուած է Ռումանիա, Սուրիա, Վենետիկ։ Արդիւնքը հետեւեալն է.- Հ. Արսէն - Ղազիկեանը, հաւաքիչ՝ ուրիշ գործերու, յանձն կ'առնէ լրիւ կերպով հաւաքել Հրանդի գործերը, բայց վարձատրութիւն կ'ուզէ։ Կ'ըսէ որ չըրախ չէ եւ իր ժամանակը սուղ է եւ դեռ ուրիշ բաներ, որոնցմէ կը պարզուի, որ հայրսուրբը 75 տօլարէն աւելի գումար մը կ'ուզէ արտագրելու համար։ Մեր պատկառելի ընկերները, մէջը հաշուի առնելով անպատկառս, կը կարծեն որ այդ գումարը պէտք է տալ եւ կը հաւատան որ հայր Արսէնը խղճմտութեամբ կրնայ կատարել այդ աշխատանքը։ Իր վերջին նամակը կը ներփակեմ։ Ձեր վզին տարապարհակ պարտք կայ՝ ափ առնել որեւէ հայ մեծատունի կամ կէս մեծատունի դուռ ու պահանջել

այդ գումարը, յանուն հայ դպրութեանց։ Մեր պատկառելի Ն.Գ.Բ.ականները, այդ դրամը իրենց ձեռքով տեղաւորածի պէս կը կարծեն գտնել որեւէ հայ ջոջի գրպանը։ Այլեւս ձեզ կը մնայ՝

Ա) Իրապէս որեւէ մարդ ճարել որ տայ այս գումարը։

Բ) Կամ գտնել 2-3 նուիրատու որոնց անունները կը յիշատակուին եւ ստանալ իրենցմէ 150-200 տոլար, ի հաշիւ տպագրական ծախքերու։

Գ) Եւ կամ հարցը տանիլ Ն.Գ.Բ.ի Նիւ-Եօրքի մասնաճիւղին

Ինձ կը մնայ հայցել ձեր ներողութիւնը՝ նման թղթի վրայ նման նամակ գրած ըլլալուս համար։ Կը յուսամ արժանանալ ատոր՝ քանի որ արդարացում մը ունիմ - լրջութեան ի՞նչ ըլլալը չգիտնալս։

Նիւ-Եօրքի մասնաճիւղէն լուր չկայ։ Համաձայն ձեր խորհուրդին գրեցինք իրենց, ինչպէս կ'ըսէինք, շնորհաւորեցինք, քաջալերեցինք, շատ մը բաներ ըրինք վերջապէս, բայց ձայն չելաւ։ Երեւի իրենց խանդավառութիւնը հանգչեցաւ ի տէր։ Չէք կրնար թօթուել զիրենք այդ մահաթմբիրէն...

* * *

Գործածելով աւանդական տարազը (էս էլ ձեր ֆօրմուլային հայերէնը)՝ կը հաստատեմ, չե՛մ գիտեր ո՛ր թուակիր, նախորդ նամակս։ Ճշդրտօրէն կը յիշեմ ի նչ որ գրած եմ, այնպէս որ կրկնելու հարկ չեմ տեսներ։ Օրերը գեղեցիկ չեն, այդ մենք վաղուց գիտենք, բայց հակառակ փոթորիկին, ովկիանոսին վրայ թէ հոս, կը սպասենք մեր նամակի պատասխանին։ Կը խնդրեմ որ չորս ամիս եւս շարունակեն ղրկել ինձ տրուածը, այսինքն յուլիս, օգոստոս, սեպտեմբեր եւ հոկտեմբեր։ Եւ այս անգամ կը կարծեմ որ այլեւս ոչ ոք չեմ անհանգստացներ։ Եթէ կարելի չէ, շատ կը խնդրեմ որ երկտողով մը իմացնէք, որպէսզի գիտնամ ընելիքս։

Գալով իմ հոդ գալու խնդրիս, կը տեսնէ՞ք որ ձեր առաջարկած ձեւով կարելի չէ։ Ես հիմա բազմաթիւ արկածախնդրութեանց պատրաստ եմ սակայն, մանաւանդ հոդ գալու։ Հակառակ վերջին ընթերցումներուս։ Ի դէպ, թոյլ տուէք, ձեզ գիրք մը յանձնարարել՝ Georges Duhanel-ի Scenes de ia vie future-ը։ Բայց պէտք է կարդաք զայն այդտեղ, բաղդատելու եւ կարենալ հակակշռելու համար։ Անսովոր ու իրեն համար բացառիկ խստութեամբ մը, գրեթէ բուռն, կարելի է ըսել նոյնիսկ ծածկուած ատելութեամբ՝ ան, ամենամանրամասն մեղադրագիրն ու պարսաւը կ'ուղղէ Միացեալ - Նահանգներու դէմ։ Մարդ մը՝ որ միշտ կէս - գոյներու, զուսպ ու արդար բառերու, ճշմարտութեան մեծագոյն բեկորին, մարդէ մարդ, ազգէ ազգ եւ քաղաքակրթութիւնէ քաղաքակրթութիւն՝ սիրոյ եւ հանդուրժողութեան կուսակից է եղած՝ չի կրնար զսպել իր զայրոյթը ու վայրագ հաճոյքով մը, ուր կայ ցաւ եւ դառնութիւն, կը յարձակի աշխարհի մեծագոյն երկրի վրայ։ Էջեր կան, ուր հակառակ իր զայրոյթին, ան կը հասնի մարդկայնութեան այնպիսի չափի մը, ճշմարտութեան այնպիսի բաբախուն ու սրտագրաւ շեշտի՝ որ իր գործը կը դառնայ կարծես արդարութեան գեղեցիկ ու զօրեղ արարք, տեսակ մը խաղաղ այլ վաւերական հերոսութիւն։ Իրական գիրք մը, վերջապէս, որուն էջերուն ետին, մարդ կը տեսնէ Մարդ մը, որ կ'ապրի ազնիւ լրջութեամբ մը, նուիրումով ու գուցէ տառապելով, հակառակ իր պնդումներուն։

Այստեղ ո՛չ մէկ նորութիւն։ Կան միայն մարդիկ, որոնց պատմութիւնը դժուար է գրել։ Որովհետեւ ի՞նչ աւելի կարեւոր նորութիւն՝ քան մարդիկը (որ կարծես միշտ նոյնն են եւ որ միշտ տարբեր են սակայն, անընդհատ կռուի մէջ՝ իրենց չուրջիններուն եւ ինքզինքնուն հետ, անընդհատ որեւէ տառապանքի կամ դժուարութեան հետ գիրկընդխառն, անընդհատ պատրանքի մէջ, որոնցմէ մէկը պատիւը ունի ձեզ բարեւելու ու այս բոլոր տողերուն տակ այս անգամ լրջութեամբ տեղաւորելու իր անունը որ անտարակոյս ամբողջ պատմութիւն մրն է, շատ մը ուրիշ պատմութիւններու պէս՝ քիչ մը երգիծական ու քիչ մրն ալ տխուր՝

Վազգէն Շ.

ՃԱՓՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Մեծ տարբերութիւն մը կայ բան մը լաւ ընելու եւ իրապէս ստեղծելու միջեւ:

Հ. Մ.

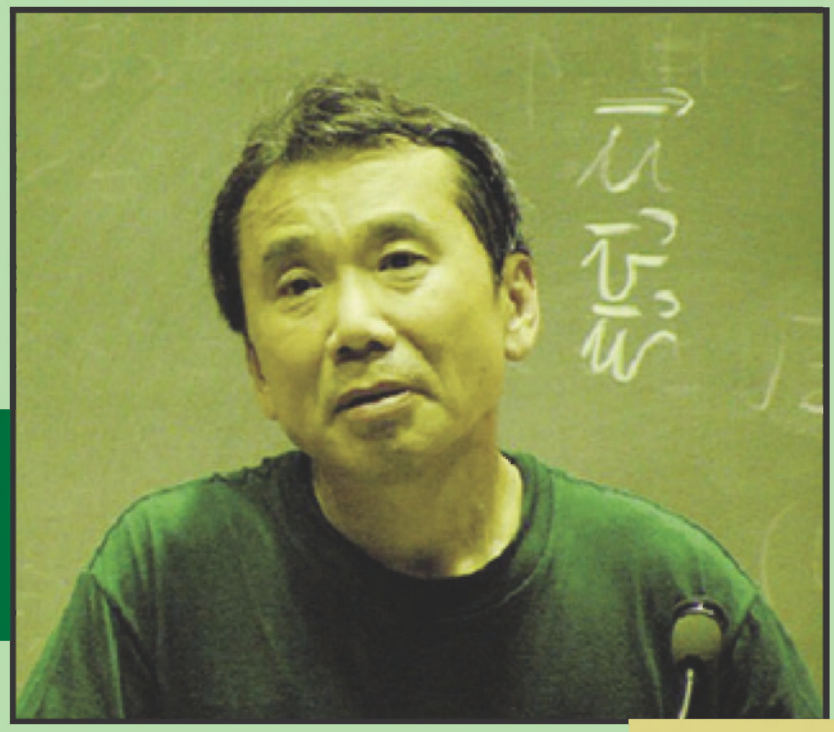

ՀԱՐՈՒՔԻ ՄԻՒՐԱՔԱՄԻ
Ծնած՝ 1949-ին, Քիւպէ

ԲԱԳԻՆի նախորդ համարով լոյս ընծայած էինք տեսակցութիւն մը ճափոնցի մուսուրականի մը հետ, ճափոնական համալսարանի քաղաքագիտութեան դասախօս, որ հայերէն սորված էր, Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ բնակած էր, ուսումնասիրած էր ժողովուրդը: Խօսած էինք ճափոնական գրականութեան եւ գրողներու մասին, որոնք գրեթէ անծանօթ են մեր ժողովուրդին: Յիշած էր Հարուքի Միւրաքամիի անունը: Փնտռեցի անոր գիրքերը: Անոնցմէ «Վայրի Ոչխարի Որոնումը»ի ֆրանսերէն թարգմանութիւնը, «La Course au Mouton Sauvage», SEUIL *հրատարակչութիւն,* POINTS *շարքին մէջ,* 2002, 374 *էջ, կարդացի յափշտակութեամբ: Պիտի ներկայացնեմ, թարգմանաբար, քանի մը էջեր: Ուշադրաւ նշումս մը. Գիրքը ֆրանսե-*

ըէնի թարգմանած Փաթիլք Տր Վօս արժանացած է մրցանակի՝ իր թարգմանութեան համար:

Մանաթիանանք գրողին, որ Նոպելեան գրական մրցանակի հաւանական թեկնածու է:

Հարուքի Միւրաքամի ծնած է մտաւորական ընտանիքի մէջ: Հայրը եղած է ճապոնական գրականութեան ուսուցիչ: Ուզած է նուիրուիլ թատրոնի, դառնալ շարժանկարի դիպաշար գրող, երբ դեռասելիք եւ պատմելիք չունէր: Համալսարանական ուսումէն ետք, ութ տարի եղած է Թոքիոյի «ճազ»ի «Փիթըր Քէթ» սրճարանի պատասխանատու: Աւիրահար է կատուներու, որոնք եղած են իր միակ բարեկամները մանկութեան առանձնութեան տարիներուն, ինչ որ կը բացատրէ անոնց յաճախակի ներկայութիւնը իր գործերուն մէջ: 1979-ին. ճապոնի մէջ, լոյս կը տեսնէ իր առաջին գիրքը, «Լսէ՛ հովին երգը», եւ կը ստանայ «Կունզօ» մրցանակը: Երբ արդէն հռչակաւոր է, ընդունելութեան արժանացած բազմաթիւ վէպերէ ետք, երկրէն կը մեկնի: Կը բնակի Եւրոպայի հարաւը. Իտալիա եւ Յունաստան, ապա Միացեալ Նահանգներ, Փրինսթընի համալսարանին մէջ կ'ուսուցանէ ճապոնական գրականութիւն: 1995-ին կը վերադառնայ ճապոն, որ հարուածուած էր Քոպէի աւերը գործած երկրաշարժով եւ Աումատղանդի «սարին կազ»ով Թոքիոյի մեթրոյի ահաբեկչութեամբ: Այս զոյգ ողբերգութիւնները կը ներշնչեն «Երկրաշարժէն ետք» գիրքին մէջ ամփոփուած նորավէպերը: Թարգմանած է անկլօ-սաքսոն մեծ գրողներու գործերը ճապոներէնի:

Հարուքի Միւրաքամիի վէպերը եւ պատմուածքները առօրեայէն վերցուած են, բայց դուրս կուգան բնականոնութենէ: Իր դրսեւորած ճապոնական իրականութիւնը կը հարստանայ արեւմտեան աղդեցութեամբ: Ինքնատիպ եւ զերիրապաշտ գրականութիւն մը՝ որ իր աւիշը կը ստանայ առօրեայի ընթացիկ մեկամաղձոտութենէն: Ասիական մտածողութիւնը ներկայ է, ան կը կապէ դէպքերը եւ արարածները, անոնց հեռու մօտ արձագանգները: Մարդկային ներաշխարհը կը բացուի, կը բացատրուի, տարօրինակ տիպարներու ընդմէջէն, որոնց հետ կ'ապրի ընթերցողը: Իր տիպարները կը փնտռեն իրենք զիրենք, իրենց ինքնութիւնը, եւ այդ որոնումը ծնունդ կուտայ մղձաւանջի: Խորապէս «իմանիստ» գրող մըն է Հարուքի Միւրաքամի:

«Վայրի Ոչխարի Որոնումը» գիրքը բազմաշերտ յստակութիւններու եւ ապրումներու աշխարհ մըն է, իր քաղցրութեամբ, ցաւատանջ վիճակներով: Արտակարգ ուղեւորութիւն մը՝ անհեթեթի եւ չփոթներու մէջ, կ'ընդելուզուին իրականը եւ անիրականը, կը ծնի իմաստութիւնը: Տիպարները սովորական մարդիկ են: Ծանուցումի ընկերութեան մը երիտասարդ պատասխանատուն անշուք եւ անելուէջ կեանք մը ունի: Ամուսնալուծուած է, «կը պառկի» աղջկան մը հետ որուն ականջներով հմայուած է: Գործընկեր է հին եւ ալքոլամոլ բարեկամի մը, ձեռնարկութիւնը յաջող ընթացք ունի: Անյայտացած անձի մը երկտողը կը խանգարէ միօրինակութիւնը: Ոչխարի մը սովորական լուսանկարին գործածութիւնը գլխիվայր կը շրջէ իր կեանքը: Ծայրայեղ աջակողմեան կազմակերպութեան մը սպառնալիքին անսալով, պարտի փնտռել այդ անասունը...

Կը սկսի հերոսին արկածախնդրութիւնը՝ ընթեցողին ընկերակցութեամբ:

Ե.Պ.

ՎԱՅՐԻ ՈՉԽԱՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄԸ

Հատուած (էջ 343-359)

10. Եւ հասաւ ժամանակը

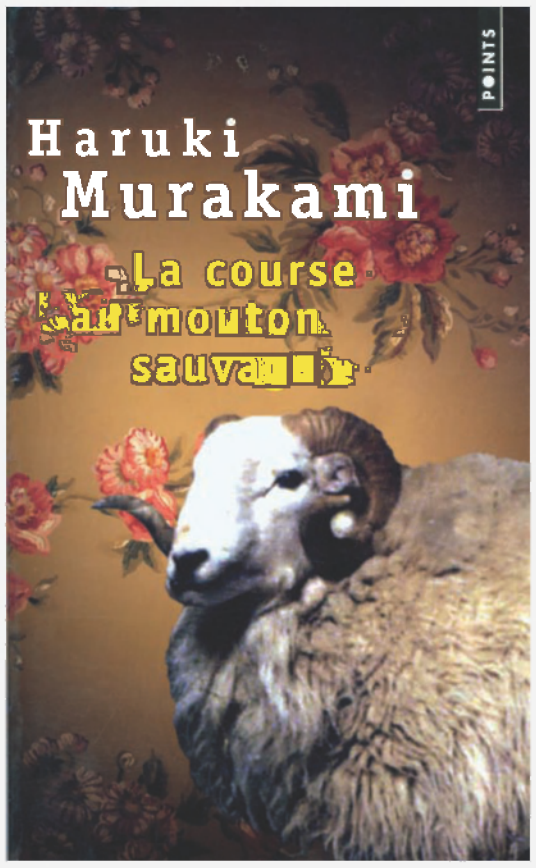

Խաւարը ականջներէս խուժեց մէջս, ինչպէս կը հոսի իւղը: Մէկը կը ճգնէր Երկրի սառած գունտը ջարդել հսկայ մուրճով մը: Ան ճիշդ ութ հարուածներ տուաւ: Երկիրը չջարդուեցաւ: Ան հազիւ թէ թեթեւօրէն ճաթեցաւ:

Ժամը ութ: Երեկոյեան ժամը ութ:

Գլուխս չարժեցի եւ արթնցայ: Ամբողջովին ընդարմացած էի եւ գլուխս ուժգնօրէն կը պայթէր: Կարծէք գիս դրած էին ցնցող մեքենայի մը մէջ (shaker), սառոյցներով, եւ բոլորը ցնցած տեսնելու թէ ի՞նչ բան դուրս պիտի դար: Ոչինչ աւելի անհաճոյ է քան արթննալ ամբողջական խաւարի մէջ: Այն տպաւորութիւնը կ՚ունենանք որ հարկ է ամէն բան վերսկսիլ սկիզբէն: Նախ կը բանանք մեր աչքերը եւ կը խորհինք որ ուրիշի մը մորթին մէջ ենք: Ապա բաւական ժամանակ պէտք է որպէսզի այդ մորթը նոյնանայ սեփական մորթի հետ: Տարօրինակ տպաւորութիւն է դիտել սեփական կեանքը կարծէք ան պատականէր ուրիշի մը: Այն որ նման անհատ գոյութիւն ունենայ արդէն անհասկնալի կը թուի:

Գացի երեսս լուալու խոհանոցի ծորակին առջեւ եւ առիթէն օգտուեցայ երկու բաժակ ջուր խմելու: Ջուրը որքան որ սառած ըլլար, դէմքս միշտ կ՚այրէր: Վերադարձայ նստելու բազմոցին, եւ հոն, խաւարի ու լռութեան մէջ, հաւաքեցի մէկը միւսէն ետք, դոյութեանս բեկորները. Հունձքը աւելի խեղճ դուրս եկաւ, բայց վերջապէս, իմ գոյութիւնս էր: Այսպէս, ժամանակ տրամադրելով, ինքզինքս եղայ: Եթէ ինծի հարցնէին թէ ինչո՞ւ այդ ինքս էի, մեծ դժուարութիւն պիտի ունենայի բացատրելու: Ցամենայնդէպս, այդ ոչ ոք պիտի հետաքրքրէր:

Անորոշ զգացում մը ունեցայ որ գիս կը դիտէին, բայց ոչ մէկ կարեւորութիւն տուի: Նման զգացում դիւրաւ կ՚ունենանք երբ առանձին ենք ընդարձակ սենեակի մը մէջ:

Կր մտածէի բջիջներու մասին։ Անոնց՝ որոնց մասին կինս կ՛ըսէր որ ի վերջոյ զանոնք բոլորն ալ կր կորսնցնէինք, մինչեւ յետինը։ Ի վերջոյ կր կորսնցնէինք նաեւ մենք մեզ։ Մէկ ձեռքիս ափը փակցուցի դէմքիս՝ տեսնելու համար։ Չէի յաջողեր, մթութեան մէջ, համոզուիլ որ ինչ որ կր զգայի ձեռքիս խորը իմ դէմքս էր։ Ան ուրիշի մը դէմքն էր, իմ դէմքիս ձեւերով։ Բայց իմ յիշողութիւնս այլեւս վստահելի չէր։ Բոլոր իրերու անունները կր լուծուէին, ներծծուելով գիշերէն։

Ճօճանակի կէս ժամուան զարկը հնչեց խաւարին մէջ։ Ձիւնը դադրած էր տեղալէ, բայց երկինքը միշտ ծածկուած էր թանձր ամպերով։ Բացարձակապէս ոչինչ կր տեսնուէր։ Երկար ժամանակ թաղուած մնացի բազմոցին մէջ, կրծելով բթամատիս եղունդը։ Վառարանը մարած էր, եւ հիւրասրահին մէջ ուժգին ցուրտ մը կր տիրէր։ Վերմակով փաթթուեցայ, ձգելով որ նայուածքս թափառի մութին մէջ։ Կր կարծէի որ պպզած էի անյատակ հորի մը յատակը։

Ժամանակը կ՚անցնէր։ Խաւարի մասնիկները կր դծէին տարօրինակ պատկերներ ցանցենիիս վրայ։ Ժամանակ մը ետք, այդ պատկերները անաղմուկ փուլ կու դային, յետոյ նորեր կր կազմուէին։ Անդիկանման անշարժ տարածութեան մէջ, միայն դիշերը կր շարժէր։

Հրաժարեցայ մտածելէ եւ ժամանակը լքեցի իր ընթացքին։ Եւ ժամանակը զիս տարաւ։ Եւ նոր խաւարներ դծեցին նոր պատկերներ։

Ճօճանակաւոր ժամացոյցը ինը հնչեց։ Այն պահուն երբ իններորդ հարուածը ստուերին մէջ մարեցաւ, լռութիւնը խուժեց։

«Կրնանք խօսիլ, ըսաւ Առնէտը (Le Rat, այդպէս կր կոչուէր հերոսի անհետացած ընկերը)։

- Վստահ -, ըսի։

11. Խաւարի բնակիչները

- Վստահ -, ըսի։

- Ժամանակացոյցէն մէկ ժամ առաջ եմ -, ըսաւ Առնէտը ցաւ յայտնելու շեշտով։

- Խնդրեմ։ Կր տեսնես որ իրապէս ընելիք մեծ բան չունիմ։

Շնորհալի պզտիկ խնդուք մը ունեցաւ։ Իր ձայնը լսեցի ետեւէս։ Նստած էինք, այսպէս ըսած, կռնակ կռնակի։

- Ինչպէս անցեալի լաւ օրերուն, այդպէ՞ս չէ -, ըսաւ ինք։

- Կր թուի թէ կարելի չէ իրարու հետ կատարեալ անկեղծութեամբ խօսիլ, երբ չենք գիտեր ինչ ընել մեր ժամանակին հետ -, ըսի ես։

- Կատարելապէս այդպէս կր թուի։

Կր ժպտէր։ Որքան որ ալ եփենոսեայ գիշերուան մէջ կռնակ դարձուցած էինք, գիտէի որ կր ժպտէր։ Կլիմայ մը, օդի փոքրիկ հոսանք մը կրնան մեզի սորվեցնել շատ մը բաներ։ Անցեալին բարեկամներ էինք։ Այնքան հեռու անցեալ մը զոր ես հազիւ կր յիշէի։

- Ձեմ յիշեր թէ ո՛վ կ՚ըսէր, որ բարեկամը որուն հետ ժամանակը կր սպաննեն, իրաւ բարեկամ մրն է -, ըսաւ Առնէտը։

- Առանց կատակի։ Այդ դուն կ՚ըսէիր, այդպէս չէ՞։

- Կր տեսնեմ որ ոչինչ կորսնցուցած ես ներշնչումդ։

Լայն չունչ մը առի։ - Եւ դեռ այնպէս, որ այս խոշոր խեղկատակութեան մէջ, իմ ներշնչումս, ինչպէս կ՛ըսես, կատարելութենէ հեռու եղած է։ Այն աստիճան որ պիտի ուզէի հոն ձգած ըլլալ կաշիս։ Մինչդեռ, քանի՛ թառեր չերկարեցիր ինծի։

- Հոն ի՞նչ պիտի ուզէիր ընել։ Գիտես, կ՚երեւի թէ գործէն դէշ դուրս չեկար։

Պահ մը լռութիւն տիրեց։ Կ՚երեւի թէ կրկին իր ձեռքը կը դիտէր։

- Քեզի շատ մտահոգութիւններ պատճառեցի, ըսաւ Առնէտը։ Գիտցիր որ անկեղծօրէն կը ցաւիմ։ Բայց այլընտրանք չունէի։ Միայն դուն կայիր որուն կրնայի դիմել։ Այդ քեզի ըսի նամակիս մէջ։

- Իրապէս պիտի սիրէի որ այդ մասին ինծի խօսիս, ճշդութեամբ։ Կը հասկնաս բազմաթիւ հարցեր կան զորս կուլ տալ դժուար է ինծի համար։

- Վստահօրէն, ըսաւ։ Քեզի պիտի պատմեմ։ Բայց նախ գարեջուր մը առնենք։

Ոտքի պիտի կանգնէի, երբ Առնէտ զիս կեցուց։

- Ես կը բերեմ -, ըսաւ։- Ի վերջոյ հոս տանս մէջ եմ։

Մթութեան մէջ վստահ քայլերով ուղղուեցաւ խոհանոց, եւ լսեցի որ սառնարանէն գրկաչափ մը գարեջուրի տուփեր կը հանէր։ Կը լսէի իր շարժումները, բացխփելով աչքերս։ Սենեակի խաւարը եւ կոպերուս տակի խաւարը թեթեւօրէն տարբեր գոյներ ունէին։

Երբ վերադարձաւ, բազմաթիւ գարեջուրի տուփեր դրաւ սեղանին վրայ։ Խարխափելով բռնեցի տուփ մը, անջատեցի կափարիչը եւ կէսը դատարկեցի։

- Մութին մէջ, այդքան ալ գարեջուրի համ չունի, ըսի։

- Կը ցաւիմ, բայց հարկ է որ այսպէս մնանք, մութին մէջ։

Առանց բառ ըսելու, շարունակեցինք խմել։

«Լաւ», յարեց, յստակացնելով ձայնը։ Դատարկ տուփս դրի սեղանին վրայ, եւ միշտ փաթթուած վերմակովս, կը հետեւէի, առանց շարժելու, սպասելով այն պահը երբ պիտի սկսէր խօսիլ։ Իր խօսքին շարունակութիւնը չէր գար։ Կը լսէի միայն որ իր տուփը կը շարժէր կշռելու համար մնացած հեղուկի քանակը։ Իր հին այլանդակ սովորութիւնը։

«Լաւ», կրկնեց։ Որմէ ետք մէկ չունչով դատարկեց իր գարեջուրը եւ տուփը չոր հարուածով մը դրաւ սեղանին վրայ։ - Նախ, ինչպէ՞ս կը պատահի որ հոս կը գտնուիմ, սկսինք այստեղէն, համաձա՞յն ենք։

Չպատասխանեցի։ Հասկնալով որ պատասխանելու փափաք չունէի, շարունակեց։

- Հինգ տարեկան էի, 1953-ին, երբ հայրս այս վայրը գնեց։ Ինչո՞ւ նման կորսուած վայրի մէջ այսպիսի հողամաս մը գնել։ Ես դեռ ես ինծի հարց կու տամ, բայց կ՚ենթադրեմ որ, ամերիկեան բանակէն բարեկամի մը միջոցով, զայն ձեռք ձգած է պատառ մը հացի գինով։ Նկատած ըլլալու ես որ հաղորդակցութիւնները սոսկալի են, եւ ձմրան, հագիւ ձիւնել սկսած, անոնք անգործածելի են մանաւանդ։ Գրաւման բանակները ծրագրած էին ճամբաները չինել եւ հոս հաստատել ռատարներու կայան մը, կամ այդ ձեւի բան մը, բայց տեսնելով թէ ան սուղ պիտի արժէ եւ յոգնեցուցիչ պիտի ըլլայ, հրաժարած են իրենց ծրագրէն։ Չխօսինք քաղաքին մասին, որ շատ աղքատ էր վստահօրէն անօգուտ ճամբու բարելաւման պերճանք մը հրամցնելու ինքն իրեն։ Եզրակացութիւն. վայրը նետուած էր մոռացութեան դարակներուն մէջ։

- Եւ Ոչխարական գիտութիւններու Դոկտորը, ինք չէ՞ր ուզեր հոս վերադառնալ։

- Արդէն երկար ատենէ ի վեր Ոչխարական գիտութիւններու Դոկտորը կ՚ապրի իր

յուշերով եւ ոչ մէկ փափաք ունի ոչ մէկ տեղ վերադառնալու։

- Հաւանօրէն։

- Օ՛ն, անգամ մը եւս խմէ, ըսաւ։

Իրեն ըսի որ այլեւս չէի ուզեր։ Վառարանին հետ, զոր ես մարած էի, բառացիօրէն սառած էի։ Միայն ինքնիրեն հրամցուց եւ շարունակեց խմել։

- Հայրս այս վայրին հանդէպ կայծակնային սէր ունեցաւ, ինք զբաղեցաւ ճամբու բարելաւումով եւ տան նորոգութեամբ։ Այս իրեն շատ սուղ արժեց, կը խորհիմ։ Թէ-եւ, չնորհիւ ադոր, տունը բնակելի դարձաւ, գէթ ամառը, պայմանաւ որ փոխադրամիջոց ըլլար։ Ինք է որ հաստատեց ջեռուցումը, բաղնիքը, լուացարանները, հեռաձայնը, օժանդակ ելեկտրականութիւն արտադրող սարքը, այսինքն՝ ամէն ինչ։ Հարց կարելի է տալ թէ ի՞նչ պայմաններու մէջ նախապէս հոս կ՚ապրէր Ոչխարական գիտութիւններու Դոկտորը»։

Առնէտը ձայն մը արձակեց ճգեռտի եւ հառաչանքի միջեւ։

- 1955-ի եւ 1963-ի միջեւ, հոս կու գայինք ամէն ամառ։ Այսինքն ծնողքս, մեծ քոյրս, սպասուհին եւ ես։ Երբ այդ մասին կը խորհիմ, կը տեսնեմ որ կեանքիս ամենէն պարկեշտ ժամանակաշրջանն էր։ Մարգագետինները կը տրամադրէինք գիւղին, միշտ այդպէս է կացութիւնը ամէն ամառ, հոս ոչխարներով լեցուն էր։ Իրապէս այդ կը տեսնէիր միայն։ Այն աստիճան որ ամառնային բոլոր յուշերս դրոշմուած են ոչխարներով։

Դժուարութեամբ կ՚երեւակայէի թէ ինչ կը ներկայացնէր գիւղական տուն մը ունենալ, արդէն իսկ տարակուսելով որ կեանքիս ընթացքին հոն պիտի չհասնէի։

- Բայց վաթսունականներու կէսէն սկսեալ, ընտանիքը հազուադէպօրէն հոս կու գար։ Քիչ մը անոր համար որ հայրս երկրորդ գիւղական տուն մը գնած էր, աւելի մօտ, եւ միջոցին քոյրս ամուսնացած էր, քիչ մը նաեւ անոր համար, որ պահ մը հօրս ընկերութիւնը սկսաւ տկարանալ, եւ իմ ու ընտանիքիս միջեւ յարաբերութիւնները լաւ ընթացք չունէին։ Հետեւանքը եղաւ այն որ կալուածը լքուեցաւ։ 1967-ին էր որ վերջին անգամ հոս եկայ։ Առանձին էի եւ ամիս մը մնացի։

Առնէտը պահ մը դադար առաւ, կարծէք յուշ մը արթնցած էր։

- Հոս, առանձին, քիչ մը տխուր ըլլալու է, այդպէս չէ՞։

- Մի՛ այդպէս մտածեր։ Պիտի ուզէի աւելի երկար մնալ։ Բայց այդ կարելի չէր։ Հոս հօրս քով էի, եւ չէի ուզեր այդ իրեն պարտիլ։

- Ուրեմն հիմա տարբե՞ր է։

- Ո՛չ -, ըսաւ։ - Եւ ճիշդ ադոր համար է որ կ՚ուզէի մանաւանդ խուսափիլ հոս գալէ։ Բայց երբ պատահմամբ «Տրփին» հիւրանոցի սրահի պատէն կախուած այդ նկարը տեսայ, վերադառնալու եւ շրջապատին վրայ աչք մը նետելու բուռն փափաք մը ունեցայ։ Կարճ, պարզ, շատ զգացական։ Այդ գիտես, չէ՞։

- Հրմ…-, ըսի։ Վերստին կը տեսնէի ծովը թաղուած հողերու ծածքի տակ։

- Այն ատեն է որ իմացայ Ոչխարներու գիտութեան Դոկտորի պատմութիւնը, շարունակեց խօսիլ։ Պատմութիւնը ոչխարի մը որ իրեն երեւցած էր երազի մէջ եւ կռնակին ունէր աստղի մը դրոշմը։ Այդ մասին լսած ես, այդպէս չէ՞։

- Անշուշտ։

- Մնացեալը կ՚ամփոփեմ -, շարունակեց։ - Երբ այդ պատմութիւնը լսեցի, յանկարծ ձմեռը հոս անցնելու ցանկութիւն ունեցայ։ Իրապէս հզօր զգացում մը։ Այն

աստիճան որ հօրս հետ յարաբերութիւններս հարցին մէջ ծանր չէին կշռեր։ Ուստի, հաւաքեցի անհրաժեշտ պիտոյքը եւ հասայ հոս։ Կարծէք գիս քաշած ըլլային ծուղակի մը մէջ։

- Եւ հոս հանդիպեցար հռչակաւոր ոչխարին։

- Ըսածիդ պէս։

- Ինծի համար շատ դժուար է քեզի պատմել թէ յետոյ ինչ եղաւ -, ըսաւ Առնէտը։ Զեմ խորհիր որ պիտի կարենաս իրապէս հասկնալ թէ որքա՜ն այդ դժուար է ինծի։

Մատներով ճզմեց իր երկրորդ գարեջուրի դատարկ տուփը։

- Պիտի նախընտրէի որ դուն հարցումներ ուղղես։ Շատ մը բաներ արդէն յստակ են քեզի, այդպէս չէ՞։

Գլխու շարժումով հաւանութիւն յայտնեցի։ «Հարցումներս կ՚ուղղեմ այնպէս ինչպէս որ կու գան, խառնիխուռն, եթէ կ՚ուզես։

- Տարբերութիւն չ՚ըներ։

- Դուն արդէն իսկ մեռած ես, այդպէս չէ՞։

Առնէտի պատասխանէն առաջ հեղձուցիչ երկար ժամանակ մը սահեցաւ։ Ժամանակ՝ որ թերեւս սպառեցաւ բուռ մը երկվայրկեաններու մէջ, բայց որ ինծի յաւիտենութեան չափ էր։ Բերնիս մէջը բառացիօրէն չորցած էր։

- Այո՛ -, ըսաւ խաղաղօրէն։ - Մեռած եմ։

12. Առնէտը կը լարէ պատի ժամացոյցը

- Ինքզինքս կախեցի խոհանոցի գերաններէն մէկէն։ Ապա, ոչխար-մարդը գիս թաղեց կառատան մօտ։ Եթէ այդ է որ քեզի վիշտ կը պատճառէ, գիտցիր որ ցաւ չզգացի։ Բայց այս բոլորը իմաստ չունին։

- Ե՞րբ։

- Քու հասնելէդ շաբաթ մը առաջ։

- Այն ատեն է որ լարեցիր ժամացոյցը, այդպէ՞ս է։

Մարեցաւ խնդալէն։ - Այդ հետաքրքրական բան է, նուազագոյնը զոր կարելի է ըսել։ Վերջին, ամենավերջին բանը զոր մտածեցի ընել, երեսուն տարուան կեանքէ ետք, ժամացոյց լարել էր։ Կը պատկերացնե՞ս։ Մտածելու խնդիր է, այդպէս չէ՞։ Ժամացոյց լարել մինչդեռ պիտի մեռնիս… Զարմանալի գաղափար…

Այն պահուն երբ լռեց, շրջապատը ինկաւ խոր լռութեան մէջ ուր կը լսուէր ժամացոյցի կշռութաւոր թիք-թաքը։ Զիւնը կը խեղդէր բոլոր միւս ձայները։ Կը նմանէինք տարածութեան մէջ կորսուած երկու վերապրողներու։

- Եւ եթէ…

- Օհ, վերջ տուր, ըսաւ կտրուկ կերպով։ Կարեւորութիւն ունեցող «եթէ» չկայ։ Յամենայն դէպս այդ գիտես, չէ՞։

Գլուխս օրօրեցի ժխտական կերպով։ Ոչ, չէի գիտեր։

- Եթէ շաբաթ մը առաջ եկած ըլլայի, նոյնքան մեռած պիտի ըլլայի ինչպէս հիմա։ Թերեւս գիրար տեսած պիտի ըլլայինք ըսենք նուազ մութ եւ աւելի ջերմ պայմաններու մէջ… Բայց այդ բացարձակապէս ոչինչ պիտի փոխէր անկէ՝ որ պէտք էր մեռնէի։ Այդ նոյնիսկ աւելի ցաւցնող պիտի ըլլար։ Եւ կը խորհիմ որ ես պիտի չկարենայի այդ տանիլ։

- Ինչո՞ւ պէտք էր որ մեռնէիր։

Կը լսեմ մէկը միւսին շփուող ձեռքերու ձայն։

- Շատ փափաք չունիմ այդ մասին խօսելու։ Գովերգութիւնս ընելու երեւոյթ կրնամ ունենալ։ Եւ ի՞նչ աւելի ծիծաղելի է քան մեռեալ մը որ ինք իր գովերգութիւնը կ՝ընէ։

- Ինչպէ՞ս կ՛ուզես որ հասկնամ եթէ չբացատրես։

- Գարեջուր մրն ալ առ։

- Շատ կը մսիմ, ըսի։

- Մինչդեռ այդքան ալ ցուրտ չէ։

Դողացող ձեռքով, քաշեցի տուփի մը օղակը եւ ումպ մը խմեցի։ Երբ գարեջուրը հոսեցաւ ներսս, իրեն իրաւունք տուի. այդքան ալ ցուրտ չէր։

- Քեզի պիտի ըսեմ, պայմանաւ որ խոստանաս թէ ուրիշի պիտի չկրկնես։

- Ըսէ ինծի թէ ո՛վ պիտի հաւատայ մէկ բառին այն բանին զոր պիտի պատմեմ։

- Okay, շահեցար -, ըսաւ խնդալով։ - Ո՞վ պիտի հաւատայ այսքան արտառոց պատմութեան մը, հը՞։

Ճօճանակը ժամուան կէսը հնչեց։

- Եթէ քեզ չի խանգարեր, այս ժամացոյցը պիտի կեցնեմ -, ըսաւ։ - Այս թիք-թաքը գիս կը խենթացնէ։

- Ինչպէս որ կ՝ուզես, քու ժամացոյցդ է։

Գնաց եւ բացաւ ճօճանակի դռնակը եւ կշռաձողը անշարժացուց։ Անոր հետ, ձայնը եւ ժամանակը սառեցան եւ անհետացան Երկրի այս երեսէն։

- Արադ ընելու համար -, վերսկսաւ Առնէտը,- մեռայ իմ մէջս ունենալով ոչխարը։ Ապասեցի որ ան խոր քուն մտնէ, երթալու եւ խոհանոցէն առնելու համար չուան մը։ Կարիճը ժամանակ չունեցաւ փախչելու։

- Իրապէս ստիպուա՞ծ էիր այդ ընելու։

- Իրապէս ստիպուած էի այդ ընելու, ինչպէս կ՝ըսես։ Եթէ քիչ մրն ալ ուշանայի, ոչխարը ամբողջովին ինծի տէր կ՝ըլլար։ Վերջին պատեհութիւնս էր։

Կրկին շփեց ձեռքերը։ Պիտի նախընտրէի քեզի հանդիպիլ երբ դեռ իրապէս ես՝ ես էի։ Ես, իմ յիշատակներովս, իմ տկարութիւններովս։ Այս պատճառով է որ քեզի ղրկեցի այդպիսի գաղտնագիր պատգամ մը որ լուսանկարն էր։ Ես ինծի կ՝ըսէի որ եթէ դիպուածը քեզ բերէր հոս, լաւ, ան գիս պիտի փրկէր։

- Եւ ան քեզ փրկե՞ց։

- Այո՛,- ըսաւ Առնէտը հանդարտօրէն։ Ան գիս փրկեց։

- Էական կէտը տկարութիւնն է -, ըսաւ։ - Անով ամէն բան սկսաւ։ Կը հասկնա՞ս թէ ինչ կ՝ուզեմ ըսել։

- Բարեկամ, ամէն ոք տկար է։

- Այդ պարզապէս ընդհանրութիւն մրն է -, ըսաւ իր մատները տրորելով։ - Ոչ ոք ոչ մէկ տեղ կը հասնի ընդհանրութիւններ շարելով։ Ես քեզի կը խօսիմ շատ անձնական բանի մասին։ Տկարութիւնը այն է որ քեզ կը փտեցնէ ներսէդ։ Տեսակ մը փտախտ։ Ես այդ սկսայ զգալ երբ հազիւ տասնրհինգ տարեկան էի։ Անկէ ի վեր միշտ պրկուած եղած եմ այդ պատճառով։ Կրնա՞ս երեւակայել թէ ինչ բան է ունենալ բան մը որ քեզ ներքնապէս կը փտեցնէ, անոր գիտակցիլ, կրնա՞ս երեւակայել թէ այդ ինչ բան է։

Փաթթուած վերմակիս մէջ, համր կը մնայի։

- Չեմ խորհիր որ կրնաս հասկնալ -, շարունակեց ան։ - Դուն այս կողմին չես պատկանիր։ Բայց այսուհանդերձ այդպէս է, տկարութիւնը։ Ան ծինային հիւանդութիւն է։ Կրնաս այդ գիտնալ, բայց անկէ չես կրնար բուժուիլ։ Եւ պէտք չէ յուսալ որ առաւօտ մը ան հեռանայ այս կամ այն բանական պատճառով։ Ընդհակառակն, ան օրէ օր կը վատանայ։

- Ի՞նչ բանի հետեւանք է տկարութիւնդ։

- Ամէն բանի հետեւանք է։ Ան բարոյական տկարութիւն մըն է, գիտակցութեան տկարութիւն մը, գոյութեան իսկ տկարութիւն մը։

Պոռթկացի խնդալէս։ Այս անգամ այդ դիւրութեամբ եկաւ։ - Այս հաշուով, ըսէ ինծի, ո՞վ տկար չէ։

- Բաւ են ընդհանրութիւնները։ Քիչ առաջ ըսի քեզի։ Վստահօրէն ամէն ոք տկարութիւններ ունի։ Բայց ես քեզի կը խօսիմ իրական տկարութեան մը մասին, որ նաեւ հագուագիւտ է ինչպէս իրական ուժը։ Բայց որովհետեւ դուն չես գիտեր թէ ինչ բան է այդ, այդ տկարութիւնը որ քեզ ամէն օր քիչ մը աւելի կը տանի խաւարի մէջ։ Դուն չես գիտեր որ ան գոյութիւն ունի այս աշխարհին մէջ։ Գիտես, չենք կրնար ամէն բան ընդհանրութիւններու վերածել։

Չպատասխանեցի։

- Ճիշդ ասոր համար է որ ես հեռացայ մեր քաղաքէն։ Չէի ուզեր ցուցադրել ինքզինքիս քիչ մը աւելի մեծ չափով կքումը։ Ներառեալ քեզի։ Առանձին շրջելով այնպիսի վայրերու մէջ գորս չէի գիտեր, առնուազն ուրիշները չէի խանգարեր։ Եւ վերջապէս…, իր շեշտը մթագնեցաւ եւ պահ մը լուռ մնաց։ - Վերջապէս -, շարունակեց խօսիլ,- չկրցայ խուսափիլ ոչխարի ազդեցութենէն, կրկին այս տկարութեան պատճառով։ Բացարձակ կերպով հակազդելու անկարող էի։ Ենթադրենք որ դուն անմիջապէս եկած ըլլայիր, այդ ոչինչ պիտի փոխէր։ Ոչ աւելի ոչ պակաս եթէ որոշած ըլլայի այս լեռնէն իջնել։ Անպայման վերադարձած կ՚ըլլայի։ Կը տեսնե՞ս, այս է տկարութիւնը։

- Բայց քեզմէ ի՞նչ կ՚ուզէր այդ ոչխարը։

- Ամէն բան։ Ամէն բան կ՚ուզէր, լաւագոյնը եւ յոռեգոյնը։ Մարմինս, յիշողութիւնս, հակասութիւններս, տկարութիւնս իսկ… խենթ կ՚ըլլայ նման բաներու համար։ Ամէն տեսակի չօշափուկներն ունի, խայտառակը, եւ կը ծծէ ամէն բան, մէջդ կը խրէ ամէն տեսակի բարակ խողովակներ, քիթի եւ ականջի ծակերուդ մէջ, քեզի կաթիլ մը իսկ չձգելու համար։ Դեռ կը փշաքաղուիմ այդ մասին մտածելով։

- Այդ բանով մը կը փոխարինուէր, չէ՞։

- Եւ ինչպէ՜ս։ Առասպելական բան մը։ Զափազանց գեղեցիկ ինծի պէս մէկուն համար։ Թէպէտ ոչխարը ինծի յստակ որեւէ պահանջ չներկայացուց, եւ ես անկէ նշմարեցի փոքրիկ մաս մը։ Ինչ որ ալ ըլլայ…

Առնէտը կրկին լռեց։

- Ինչ որ ալ ըլլայ, կատարելապէս գրաւուած էի։ Աւելի քան ինչ որ պիտի չհամարձակէի խոստովանիլ։ Բառերով քեզի չեմ կրնար բացատրել։ Երեւակայէ հնոցի մը հրաշէկ բերանը որ պիտի ծծէր եւ հալեցնէր բացարձակապէս ամէն բան։ Ճշգրիտ կերպով այդ էր։ Ուժասպառ դարձնող գեղեցկութիւն մը, եւ միաժամանակ սատանայական հրէշութիւն մը։ Հազիւ թէ մարմինդ նետես անոր մէջ, ամէն բան կը կորսուի։

Գիտակցութիւնը, արժէքները, յուզումը, ցաւը։ Ամէն բան։ Եթէ կ՚ուզես, այդ բան մը ունէր կեանքի նախնական զօրութիւններու ուժականութենէն երբ անոնք առաջին անգամ յայտնուեցան տիեզերքի միայն մէկ կէտին վրայ։

- Բայց դուն դիմադրելու միջոցը գտար։

- Այո՛։ Ամէն բան թաղուեցաւ մարմնիս մէջ։ Գործողութիւն մըն ալ եւ ամէն բան պիտի թաղուի յաւիտենութեան համար։

- Գործողութի՞ւն մը…

- Գործողութիւն մը, այո։ Եւ դուն յանձն պիտի առնես ադիկա։ Բայց այժմ այդ ձգենք։

Երկուքս ալ մեծ ումպերով գարեջուր կուլ տուինք։ Ես կը սկսէի տաքնալ։

- Եւ ո՞ւր, հարց տուի։ Ձեւով մը մտրակ՝ որուն միջոցաւ ոչխարը իր հիւրընկալին հետ ուզածին պէս կը վարուէր, այդպէ՞ս է։

- Ճիշդ։ Անգամ մը որ կը հասնինք ուռին, անկարելի է խուսափիլ ոչխարէն։

- Խորքին մէջ, ի՞նչ կը հետապնդէր ան, Տէրը։

- Ցնորած մըն էր ան։ Չկրցաւ դիմադրել հնոցի տեսարանին։ Ոչխարը զայն գործածեց կառուցելու համար իշխանութեան հսկայական կազմակերպութիւն մը։ Ուրեմն մտաւ անոր մէջ, բայց անկէ ձերբազատուելու համար երբ այլեւս անոր պէտք չունենար։ Մտածման մակարդակին, ան, այդ տիպարը ոչնչութիւն մըն էր։

- Եւ Տիրոջ մահէն ետք, դուն ոչխարին պէտք էր ծառայէիր, քու կարգիդ, ընդլայնելու համար կազմակերպութիւնը։

- Կը վախնամ որ այո։

- Բայց այդ բոլորը ի՞նչ բանի պիտի յանգէր։

- Բացարձակ անիշխանութեան յղացքին վրայ հիմնուած արքայութեան մը։ Ուր բոլոր ընդդիմութիւնները կոչուած էին կազմելու մեծ Ամբողջութիւն մը։ Եւ ես պիտի գտնուէի կեդրոնը, ոչխարին հետ։

- Ինչո՞ւ մերժեցիր։

Ժամանակը սպառեցաւ։ Վերը ճիւնը անաղմուկ կը կուտակուէր։

- Իմ տկարութիւնս շատ սիրելի է ինծի։ Իմ տառապանքներս, ցաւերս, նաեւ։ Շատ կը սիրեմ ամառնային լոյսը, հովին բոյրը եւ ճպուռներու երգը։ Այդ բոլորը շատ կը սիրեմ։ Ինչպէս քեզի հետ գարեջուր մը խմել, կամ…։ Կլլեց իր բառերը. «Ոչ, չեմ գիտեր»։

Բառերը գիս լքած էին։ Սեղմուած վերմակին մէջ, կը սեւեռէի խաւարի խորքը։

Կարծէք իրապէս երկու տարբեր նիւթերէ արմատապէս տարբեր բաներ տուած ենք, երկուքս, բսաւ Առնէտը։ Դուն կը խորհի՞ս որ աշխարհ աւելի լաւ պիտի ըլլայիր ընդհանրութեան թագաւորութեան մէջ։

- Ով կրնայ ըսել թէ ինչ բան լաւ է, ինչ բան վատ։

Ճաթեցաւ խնդալէ։ - Ահ, կ՚երդնում։ Դուն հրաշալի՛ արքայ մը պիտի ըլլայիր ընդհանրութեան թագաւորութեան մէջ։

- Եւ, յիրաւի, առանց ոչխարի։

- Ընդունի՛նք, առանց ոչխարի։ Մէկ շունչով կուլ տուաւ գարեջուրի երրորդ տուփ մը զոր աղմուկով դրաւ սեղանին վրայ։

- Լաւ պիտի ընէիր որ շատ ուշ չեղած լեռնէն իջնէիր։ Ապա թէ ոչ ճիւնի պատճառով փակուած պիտի մնաս։ Կ՚ենթադրեմ որ ձմեռը հոս անցնելու փափաք չունիս։ Զորս կամ հինգ օրէն ճիւնը պիտի սկսի դիզուիլ եւ երբ ճամբան սառի, պիտի չգուար-

ճանաս։

- Եւ դուն, հիմա ի՞նչ պիտի ընես։

Խաւարին մէջ լսեցի որ սկսաւ զուարթութեամբ խնդալ։ - Գիտես, ա՛լ չկայ իրապէս «այժմ» որ ինծի համար արժէք ունենայ։ Ձմեռը պիտի անցնեմ կորսուելով, այդքա՛ն։ Ոչ մէկ գաղափար ունիմ այս ձմեռ տեւելիք ժամանակի մասին, բայց ինծի համար ան պիտի ըլլայ ձմեռ մը։ Գոհ եմ քեզ տեսած ըլլալուս։ Նոյնիսկ եթէ պիտի նախընտրէի որ այդ ըլլար լոյսի մէջ եւ տաք վայր մը…

- Ժ-ն քեզ կը բարեւէ։

- Իմ կողմէս ալ բարեւէ զինք, համաձա՞յն ես։

- Կինն ալ նաեւ, զինք տեսայ։

- Ինչպէ՞ս էր։

- Ոչ վատ։ Միշտ նոյն հաստատութեան մէջ կ՛աշխատի։

- Միշտ չէ ամուսնացած, այդպէս։

- Հրմ -, պատասխանեցի։ - Պիտի ուզէր որ իրեն ըսես թէ ամէն բան վերջացա՞ծ է թէ ոչ։

- Բացայայտօրէն վերջացած -, ըսաւ։ - Թերեւս ես ինքս անկարող եղայ վերջակէտ դնելու, բայց վերջացած է։ Իմ կեանքս երբեք նուազագոյն իմաստը չունեցաւ։ Բայց, վստահօրէն, եթէ ինծի արտօնես քու ընդհանրացնողի խօսքերդ փոխ առնել, պիտի աւելցնեմ որ, ամէն պարագայի ոչ մէկ կեանք իմաստ ունի։ Ճի՞շդ է։

- Կատարելապէս, ըսի։ Դեռ երկու հարցում ունիմ։

- Okay։

- Նախ մարդ-ոչխարի մասին։

- Ան իրապէս համակրելի տիպար մրն է։

- Մեր հոս հասած օրը, մարդ-ոչխարը դուն էիր, կը սխալի՞մ։

Առնէտը գլուխը ետ նետելով իր վիզի ոսկորները ճարճատեց։ - Արդարեւ։ Այդ ձեւը առած էի։ Ուրեմն հասկցա՞ծ էիր։

- Ոչ սկիզբը ,- ըսի։ - Բայց անդրադարձայ ճամբու ընթացքին։

- Պարկեշտ ըլլալու համար, դուն զիս անակնկալի առջեւ դրիր կիթառը ջարդելով։ Երբեք քեզ նման բարկութեան մէջ չէի տեսած, աւելին, այդ իմ առաջին կիթառս էր որ գոհ կ՛երթար։ Բայց հանգիստ եղիր, սուղ չէի վճարած։

- Կը ցաւիմ -, ըսի, ներողութիւն խնդրելով։ - Միայն կ՛ուզէի քեզ ցնցել որպէսզի բացայայտուիս։

- Օ՜, յամենայն դէպս այս բոլորէն վաղը ոչինչ պիտի մնայ, ըսաւ դառնութեամբ։ Երկրորդ հարցումդ կ՝երեւակայեմ որ կը վերաբերի girl friend-իդ։

- Արդարեւ։

Առնէտը փակուեցաւ երկարատեւ լռութեան մը մէջ։ Լսեցի որ ձեռքերը կը շփէր։

- Պիտի նախընտրէի անոր մասին չխօսիլ։ Ան չնախատեսուած ազդակ մրն էր։

- Չնախատեսուա՞ծ ազդակ մը։

- Հրմ։ Ինծի համար, այս պիտի ըլլար հանդիպում մը մեր միջեւ։ Բայց ան հոն էր։ Պէտք չէր զայն ներքաշել։ Ինձմէ լաւ գիտես, այդ աղջիկը հրաշալի շնորհ մը ունի։ Հարցերը իրեն բերել։ Կը մնայ որ հոս իր տեղը չէր։ Այս վայրը հեռուէն կը գերազանցէ իր կարողութիւնները։

- Բայց ի՞նչ եղաւ ան։

ԲԱԳԻՆ

- Մի՛ մտահոգուիր, ան հանգիստ է -, ըսաւ։ - Այս ըսելէ ետք, գիտցիր որ այլեւս զայն ոչ մէկ ձեւով գրաւիչ պիտի գտնես։ Տխուր է, բայց այսպէս է։

- Ինչո՞ւ։

- Որովհետեւ բան մը կորսնցուց, այդպէս։ Իր մէջ բան մը անհետացաւ։

Համր դարձած էի։

- Գիտեմ թէ ինչ կը զգաս -, շարունակեց։ - Բայց այդ վաղ թէ ուշ պիտի պատահէր։ Նոյն ձեւով քու պարագայիդ, իմ, անհամար աղջիկներու, օր մը բան մը կ՚անհետանայ։

Հաւանութիւն յայտնեցի։

- Պէտք է որ երթամ -, ըսաւ։ - Երկար չեմ կրնար մնալ։ Օր մը, այլ տեղ, պիտի տեսնուինք։

- Վստահօրէն, ըսի։

- Աւելի պայծառ վայր մը, նախընտրաբար ամրան -, ըսաւ Առնէտը։ - Բան մըն ալ։ Վաղը ժամը իններին, ժամացոյցը կը շտկես եւ իրարու կը կապես վանդակի ետեւի թելերը գորս կը տեսնես։ Կանաչը կանաչին հետ, կարմիրը՝ կարմիրին։ Եւ յետոյ ժամը իններուկէսին պիտի երթաս եւ լեռնէն պիտի իջնես։ Վաղը քանի մը մտերիմներ կէսօրին հրաւիրած եմ թէյի։ Okay?

- Վստա՛հ եղիր։

- Գոհ եմ քեզ տեսած ըլլալուս համար, բարեկամս։

Կարճատեւ լռութիւն մը մեզ պատեց։

- Ողջոյն, ըսաւ Առնէտը։

- Ի տեսութիւն -, ըսի։

Առանց անջատուելու վերմակէս, աչքերս փակեցի եւ սրեցի ականջս։ Իր քայլերու չոր ձայնը անցաւ սենեակէն եւ լսեցի դրան բացուիլը։ Ցուրտ օդի զանգուած մը սահեցաւ տան մէջ, ծանրօրէն թափանցելով, առանց շունչի։ Կանգնած մուտքի դրան ծածքին, կը թուէր թէ Առնէտը նայուածքով կը սեւեռէր բան մը, որ ոչ դուրսի համայնապատկերն էր, ոչ ալ սենեակի ներսը, ոչ զիս։ Թերեւս կղպանքը, կամ իր կօշիկներուն ծայրը։ Յետոյ, այնպէս ինչպէս որ փակած ըլլար ժամանակի դռները, այդպէս ալ դուռը փոքր չխկոցով մը գոցուեցաւ։

Կը մնար լռութիւնը, ուրիշ ոչինչ։

ՀԱՐՈՒՔԻ ՄԻԻՐԱՔԱՄԻ
«ՎԱՅՐԻ ՈՉԽԱՐԻ ՈՐՈՆՈՒՄԸ»

Հայացուց՝ Յ.Պ.

ՖՐԱՆՉԵՍԿՈ ՓԵԹՐԱՐՔ
1304-1374

Վերածնունդի մեծ բանաստեղծն է իտալացի Ֆրանչեսքո Փեթրարք, իր ժամանակի գիտութիւններով հմտացած: 1320-ին կ'ըմբռնէ որ բանաստեղծութեան նոր ձեւ մը ծնունդ առած է, ոչ թէ լատիներէնով, այլ ժողովրդական լեզուով: Գրած է Թոսքանի բարբառով, որ հիմք պիտի ըլլար գրական իտալերէնի: Զինք ներշնչած է իր մուսան՝ տասնիսն տարեկան Լորա տը Նովէս, որուն հանդիպած էր 6 Ապրիլ 1327-ին: Կ'ըսէ թէ «անոր բայլուածքը մահկանացուի ոչինչ ունէր... իր սիրելին հրեշտականման էր... եւ անոր խօսքերը տարբեր հնչեղութիւն ունէին մարդկային ձայնէն», եւ կ'եզրակացնէ. «Ես որ սրտիս մէջ ունէի սիրային կայծը, զարմանալի չէր որ յանկարծ բռնկէի»: Լորա պիտի մեռնի իրենց հանդիպումէն ճիշդ քսանմէկ տարի ետք, 6 Ապրիլ 1348-ին: Ցնցուած, կը գրէ, որ «գալիք սերունդները պիտի կարենա՞ն հաւատալ նման մեծ դժբախտութեան մը»: Լորա գոյութիւն ունեցա՞ծ է թէ իտէալականացուած տիպար մըն է, այս հարցով ալ վիճողներ կան: Որպէս դիւանագէտ իր ճամբորդութիւններու ընթացքին Փեթրարք կը զարգացնէ իր մարդկայնութիւնը – humanisme – եւ մշակոյթը: Քնարական եւ մեծապէս ջերմ բանաստեղծութիւններու կողքին, ունի լատիներէնով կրօնական եւ պատմական ուսումնասիրութիւններ: Ներշնչած է Եւրոպայի Վերածնունդը: Իտալական բանաստեղծութեան կոթողական դէմքերէն է, անմահութիւն նուաճած է բանի եւ բառի կատարելութեամբ երգելով Լորայի սէրը: Իր հոչակը եւ ազդեցութիւնը, ոճական եւ լեզուական, կը պարտինք հատորի մը, Canzoniere-ի, ուր վերանորոգուած են իր նախորդներու ձեւի եւ զգացական եղանակները: Իր մէջ միաժամանակ կ'ամփոփէ անցեալը եւ ապագան, յունահռոմէական ժառանգութիւնը եւ քրիստոնէութիւնը, զուարթախոհութիւնը եւ ինքնամփոփումը, քնարականութիւնը եւ հմտութիւնը, ներքինն ու արտաքինը: Իր ողջութեանը իրեն տրուած է Ապոլոնի պսակը Սորպոնէն, նոյնը առաջարկած է Հռոմի Ծերակոյտը: Մեծ եղած է իր ազդեցութիւնը Ֆրանսայի գրական վերածնունդին վրայ, Տիւ Պելլէ եւ Ռոնսար ներշնչուած են իրմէ: Նաեւ աւելի ուշ Շաքսպրիան, Վիքթոր Հիւկօ եւ Վերլէն: Ունեցած է բեղուն կեանք մը: Իր դիմանկարները եւ քանդակները բազմաթիւ են Իտալիա եւ այլ երկիրներու մէջ: Փեթրարքի հնչեակները – sonnet – հոչակաւոր են եւ կը վկայեն իր արտակարգ արուեստին մասին: Հնչեակը կը բաղկանայ ութը տողէ, բաժնուած երկու քառեակներու, որոնց կը հետեւին վեց տողեր, բաժնուած երկու երրեակներու: Բանաստեղծը, առաջին մասով կը խօսի նիւթի մը մասին, երկրորդ մասով կը ներկայացնէ անձնական խորհրդածութիւն մը նոյն նիւթի մասին: Բանաստեղծութեան դժուար սեռ մըն է հնչեակը, որուն մեծ վարպետները մեր գրականութեան մէջ, Միսաք Մեծարենցն ու Վահան Թէքէեանն են:

Այս հպանցիկ ծանօթութիւնները եզրակացնելու պատիւը կը ձգենք Վիքթոր Հիւկոյի, որ կը գրէ. «Փեթրարք լոյս մըն էր իր ժամանակին, եւ գեղեցիկ բան է որ լոյս կու գայ իր սէրէն: Սիրեց կին մը եւ հմայեց աշխարհը: Փեթրարք բանաստեղծութեան տեսակ մը Պղատոնն է, ան ունի ինչ որ կարելի է կոչել սրտի նրբութիւնը, եւ միաժամանակ միտքի խորութիւնը: Այս սիրահարը մտածող մըն է, այս բանաստեղծը իմաստուն մըն է»:

Մեծ մը, որուն կեանքը, գործը եւ ազդեցութիւնը շատ քիչ ծանօթ են հայ գրականութեան մէջ եւ հայ գրասէրներու:

Համադրում՝ Բ.

ՓԵԹՐԱՐՔԷ ՀԱՅԵՐԷՆՈՎ ՎԵՐՕԱՆՈՒԱԾ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՕՐՀՆԵԱԼ ԸԼԼԱՑ ՕՐԸ...

Օրհնեալ ըլլայ օրը, օրհնեալ ըլլայ ամիսը, տարին
Եւ եղանակը, եւ պահը եւ ժամը, եւ բոպէն
Օրհնեալ ըլլայ երկիրը, եւ վայրը ուր հանդիպեցայ
Երկու այնքան գեղեցիկ աչքերուն որոնք զիս կախարդեցին։

Եւ օրհնեալ ըլլայ քաղցր տառապանքն առաջին
Երբ զգացի զերին ըլլալ Սիրոյն
Եւ օրհնեալ ըլլան աղեղը, նետը՝ որ զիս խոցեց
Եւ օրհնեալ ըլլայ վէրքը զոր սրտիս մէջ կը կրեմ։

Օրհնեալ ըլլան ցանուած խօսքերը բոլոր
Որոնք կը հոչակեն անունն անոր որ Տիրուհիս է
Օրհնեալ ըլլան հառաչանք, արցունք ու ցանկութիւն

Եւ բանաստեղծութիւններ օրհնեալ ըլլան
Որոնցմով փառքն իր կը քանդակեմ եւ մտածումս
Դէպի իրեն միայն ձգտող, օտար այլ ուրիշի։

ՈՍԿԵԱՅ ԾԱՄԵՐ

Ժամանակին կային ոսկեայ ծամեր
Ոսկեայ ծամեր որոնք թոչէին հազարաւոր քաղցր վայրեր։
Եւ տարտամ լոյսը զարմանալի կերպով կ'այրէր։
Գեղեցիկ աչքերը այնքան ալ տկար չեն որքան կը թուին ըլլալ։

Եւ ես զանոնք տեսայ զաւեշտի գոյներու մէջէն։
Զեմ գիտեր թէ այդ իրաւ էր թէ կեղծ, ինծի կը թուէր
Որ սիրոյ խայծը կը հասնէր կուրծքիս։
Ո՞ր հրաշալիքը այնքան շուտ կ'այրի։

Քայլերը մահկանացու բաներ չեն
Այլ հրեշտակային ձեւեր, եւ խօսքերը
Կը հնչեն այլապէս, մարդկային բիւրեղ ձայն։

Երկնային ոգի մը, ապրող մը մենաւոր,
Կար ինչպէս ես տեսայ, եւ առանց սահմանի։
Խոցը չի բուժուիր անգամ մը որ աղեղը ձգուի։

ԵՍ ԿԸ ՀԵՌԱՆԱՄ ԱՐՏԱՍՈՒԵԼՈՎ...

Ես կը հեռանամ անցեալիս վրայ արտասուելով
Եւ մահկանացու իրերու վրայ կը հանգչիմ,
Առանց թափով վերանալու ինքս ալ թեւեր ունենալով,
Թերեւս չտալու համար ես իմ մասիս վատ օրինակ։

Դուն որ կը տեսնես իմ ցաւերս սրբապիղծ ու անարժան,
Արքայ երկնի անտես եւ անմահ,
Գնա՛ օգնելու քեզմէ հեռացած եւ դիւրաբեկ հոգիին
Եւ թերութիւնն իր քու Շնորհովդ լեցուր։

Եթէ ես ապրած ըլլայի մէջն ռազմի եւ փոթորիկի,
Մեռած կ'ըլլայի խաղաղութեամբ եւ ճիշդ հանգրուանի,
Եթէ ճակատումը եղաւ զուր, գէթ թող ըլլայ պարկեշտ։

Քիչը որ կը մնայ ինծի ապրելու եւ մեռնելու,
Կը ցանկամ պատրաստ ըլլալ ձեռքիդ մէջ,
Լաւ գիտես որ քեզմէ զատ ոչ ոքի մէջ յոյսս կը դնեմ։

ԳՈՒՍԱՆԸ – Canzoniere

Ոչ մէկ խաղաղութիւն կը գտնեմ եւ չունիմ պատերազմ մղելիք,
Կը վախնամ եւ կը յուսամ, կ'այրիմ եւ սառած եմ։
Եւ երկինքի բարձրակէտին կը սաւառնիմ ու կը մնամ հողին վրայ,
Եւ կուրծքիս վրայ ոչինչ կը սեղմեմ եւ կը գրկեմ աշխարհն համայն։

Ով զիս կը պահէ բանտի մէջ, դուռը ոչ կը բանայ եւ ոչ կը փակէ,
Ոչ զիս կը համարէ որպէս իրեն, ոչ ալ կապանքները կ'արձակէ։
Սէրը զիս չի սպաններ եւ շղթաներս չի բակեր։
Զիս ողջ չ'ուզեր, եւ չի փութար ինծի օգնութեան։

Կը տեսնեմ եւ աչքեր բնաւ չունիմ, եւ առանց լեզուի կը պոռամ,
Եւ կը ցանկամ անհետանալ, եւ օգնութիւն կը հայցեմ,
Եւ ինծի համար սոսկ ոխ ունիմ եւ ուրիշի համար միայն սէր։

Կը սնանիմ ցաւովս եւ կը քրքջամ լալով,
Հաւասարապէս անտանելի են կեանքն եւ մահ,
Այս վիճակին մէջ եմ, Տիկի՛ն, քեզի համար։

Հայացուց՝ **Ց. Պ.**

«ԱՅԲՈՒԲԵՆԷՆ ՄԻՆՉԵՒ ԶԱՐԹՕՆՔ»

ԶՈՔԱՔ ԷԼ ՊԼԱԹ՝ ԿՈՐՍՈՒԱԾ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

*Պտոյտի մը սահմաններուն մէջ ընկալուած նորը իր տպաւորութեան տակ երկա՛ր կը պահէ մարդս, որուն դիտելքներն ու յիշողութիւնը կը հարստանան տակաւ առ տակաւ, մանաւանդ երբ այցելուած վայրը քաղաքակրթութեան մը կնիքը կը կրէ։ Ա՛լ ուր մնաց, որ քու ծննդավայրիդ մէկ անտեսուած իրականութեան է, որ կը ծանօթանաս, երբ անակնկալ պտոյտի մը հրաւէրը կը ստանաս։*J48

Այս իմաստով, 22 Յուլիս, 2009-ի յետմիջօրէն լիրանանեան հայրենիքի բազմաշերտ քաղաքակրթութեան մէկ էջը բացաւ մեր դիմաց, երբ ***ԲԱԳԻՆի*** *ուղղուած հրաւէրի մը ընդառաջելով ներկայ եղանք Պէյրութի Զոքաք էլ Պլաթ շրջանի մէջ կազմակերպուած «Այրուրենէն մինչեւ զարթօնք» խորագրեալ նախաձեռնութեան մը բացման հանդիսութեան, շնորհիւ տիկին Միրէյ Խանամիրեանի, որ ձեռնարկի կազմակերպիչ յանձնախումբի անդամներէն ըլլալով, իր կարգին հրաւիրած էր լիրանանահայ մամուլի ներկայացուցիչներ։ Ձեռնարկին նպատակը՝ հանրութիւնը իրազեկ դարձնել այն ճշմարտութեան, ըստ որուն՝ Լիրանանի Արեւմտեան շրջաններէն Զոքաք էլ Պլաթի մէջ այսօրուան դրութեամբ կ՚ապրի ու կը շնչէ քաղաքակրթութիւն մը, որուն ապահով երթը սակայն վտանգուած կը թուի ըլլայ, պետական հովանաւորութենէն զուրկ ըլլայուն պատճառով։ Ու պտոյտ մը՝ այս նպատակին համար գործի լծուած երեք փոխադրակառքերու շնորհիւ, մեզ հաղորդակցութեան մէջ դրաւ Զոքաք էլ Պլաթ շրջանի քանի մը թաղերու մէջ քանդուելու եւ անհետ կորսուելու ճակատագրին դատապարտուած տասնեակ մը շինութիւն-կառոյցներու հետ, որոնք իրենց կառուցման տարեթիւերով ու ճարտարապետական ոճով՝ Լիրանանի անցեալ դարերու քաղաքակրթութեանց լաւագոյն վկաները կը հանդիսանային։ Անոնց շարքին կային նաեւ վերափոխուածներ, որոնցմէ ոմանք այսօր կը գործեն իբրեւ վարժարաններ, մշակութային կեդրոններ ու հաստատութիւններ, սակայն քիչ չէր նաեւ լքուածներուն թիւը, 25 կոթողային շինութիւններուն կէսէն աւելին թերեւս, որոնց ի տես մարդ չէր կրնար իր զայրոյթը զսպել՝ մշակութային նմանօրինակ արժէքներու նկատմամբ ցուցաբերուած պետական անտարբերութեան ի տես...*

Օրինակ՝ Պէյհում նշանաւոր ընտանիքին կառուցած համալիրը, անհետ կորսուած՝ Խալիլ Աար-

գիսի բնակարանը, կառուցուած՝ 19-րդ դարուն, այլեւ նախկին պալատներ ու բերդեր՝ յունահռոմէական, օսմանեան, արաբական եւ պարոք տիպի, իւրաքանչիւրը մօտիկ թէ հեռաւոր անցեալի մը վկան ու թարգմանը կը հանդիսանար թէեւ, իբրեւ Լիբանանի յայտնի ընտանիքներու այդ օրերու բնակավայրն ու ամարանոցը, նաեւ մէկը անոնցմէ, որ ծառայած է իբրեւ օսմանական զօրանոց, ուր եւ անցեալ դարու կէսերուն աշխարհ եկած է լիբանանեան երգարուեստի աստղերէն Ֆէյրուզ, եւ սակայն այդ երբեմնի շքեղ կառոյցներուն մեծ մասը այսօր աւերակուած ու լքուած՝ մերթ կը ծառայէ աներդիքներու իբրեւ կայք, մերթ ալ իբրեւ բանջարանոց, արհեստի կեդրոն, թէ առեւտուրի կրպակ... կատարեալ անտէրութիւն մը կը տիրէր մանաւանդ քանի մը նշանաւոր կառոյցներու պարագային։ Անոնցմէ ամէնէն յատկանշականն ու աչքի զարնողը՝ նշանաւոր առեւտրական եւ բանաստեղծ Պշարա Ապտալլա Խուրիի, ծանօթ՝ «Ախթալ Ալ Աղիր» դրչանունով (1885-1968), կառուցած դղեակ-պալատն էր՝ իր թոսքանեան պարտէզով, պարոք տիպի քարերով ու մանաւանդ՝ օդէն կախուած ոլորապտոյտ քարեղէն աստիճաններով, որոնք հիացականին հետ նաեւ սրտառուչ արտայայտութիւններ խլեցին մեզմէ շատերէն, երբ մեր փոխադրակառքը անցաւ մացառներու մէջ կորսուած կառոյցին քովէն եւ մեր առաջնորդէն լսեցինք լրացուցիչ բացատրութիւններ։

Բանաստեղծի մը յիշատակն ու պալատ մը՝ լքուած ու անտէր, որ հիմա կարծես կը ծառայէր շրջանի տղոց գիշերային հանդիպման վայրին ու ներսը դրուած մոթոսիքլէթի տիրոջ ու երեւի անոր ընտանիքին ապահով կեցութեան։ Մարդը իր խորքէն ցնցող իրականութիւն մը՝ Զոքաք էլ Պլաթի պէս բանուկ ու ահաւոր կերպով խճողուած թաղերու մէջ, ուր այնքան շատ են բարձրացած առեւտրական նկատառումներով եւ ոչ անպայման ակնահաճոյ կառոյցներ, շէնքեր ու հաստատութիւններ, որ ժամանակի պահանջներուն տակ թաղած են վաղեմի դեղեցկութիւններ եւ քաղաքակրթութեանց բացառիկ նմուշներ, որոնց ի տես տխրութեամբ ու ափսոսանքով կը համակուին այցելուներուս հոգիները։

Մխիթարական խօ՞սք մը... թերեւս այո՛ եւ ինչո՞ւ ոչ, երբ կարճատեւ պտոյտէն վերադարձին կ՚անցնինք Հայց. Առաքելական Ա. Նշան Մայր եկեղեցւոյ հանդիպակաց ճամբէն ու մեր փոխադրակառքի առաջնորդ երիտասարդուհին անգլերէնով իր բացատրութեան մէջ կը նշէ հայկական եկեղեցւոյ կառուցային իւրայատկութիւններն ու ներկայացուցած կարեւորութիւնը՝ շրջանի ճարտարապետական ընդհանուր խճանկարին մէջ։ Իսկ Համազգային Նշան Փալանճեան Ճեմարանի շրջափակը իբրեւ այս պտոյտի փոխադրակառքերուն մեկնակէտն ու վերջակէտը նախատեսած կազմակերպիչ յանձնախումբի անդամները երեւի երբեք ալ պիտի չիմանան, թէ ինչպիսի՛ ուրախութիւն պարգեւեցին մեզի՝ պտոյտին մասնակից սակաւաթիւ այն հայերուս, որոնք Զոքաք էլ Պլաթի պատմաճարտարապետական կարեւորութիւն ունեցող այս կոթողային շինութիւններու կարգին՝ կանգուն ու ժամանակակից թարմութեամբ շնչող ազգային մեր զոյգ կառոյցներուն գովքը լսելու խնդութիւնը ապրեցան հպարտօրէն ու իրաւամբ...

Եւրոպական Միութեան Մշակոյթի պահպանման յատուկ յանձնախումբերէն մէկուն մտայղացումը եղող, իսկ գործադրութիւնը վստահուած՝ Լիբանանի Մշակոյթի նախարարութեան ու զանազան համալսարաններու, մշակութային հաստատութիւններու եւ յարգելի կարգ մը անձնաւորութիւններու միացեալ ճիգին, «Պէյրութ՝ Գիրքի համաշխարհային մայրաքաղաք» նախաձեռնութեան ընդհանուր ծիրին պատկանող այս ձեռնարկը պիտի շարունակուի հանգրուաններով եւ ընդգրկէ Լիբանանի ազգագրական բոլոր խաւերը անխտիր, որպէսզի Զոքաք էլ Պլաթի քաղաքակրթական արժէքէն հնարաւոր ըլլայ փրկել առաւելագոյն կարելին...

Ս. Գ.

ՅՈՎՍԷՓ ԳԱՍՊԱՐԵԱՆ՝ ԲՆԱՏՈՒՐ ՇՆՈՐՀԵՒՆԿԱՐԵԼՈՒ ԿԻՐՔ

Ակադեմիաներ կամ Գեղարուեստի հռչակաւոր վարժարան մը չէ յաճախած այս միջին տարիքի արհեստաւոր հայ մարդը, որ ուզած է հաւատարիմ մնալ իր գծելու բնատուր շնորհին։ Վկայականներու բացակայութիւնը փոխարինած է յամառ եւ ժանեակ հիւսողի աշխատանքով։ Կը դիտէք իր կտաւները եւ եթէ փորձուիք զինք դասակարգումի ենթարկել, կը ձախողիք։ Անոնք բան մը ըսող իրապաշտ պատկերներ են, բան՝ զոր Յովսէփ կը բանաձեւէ գիծերով եւ գոյներով, իր աշխատանքէն ետք։ Վարժուած ենք իրենց արտաքինէն ճանչնալու հաւանական արուեստագէտները, մազ, մօրուք, հագուստ-կապուստ։ Այդպէս չէ Յովսէփ, բնական քաղաքացի մը։ Բայց այս պատկերները կերին ետին կայ ինքզինք փնտռող, ցաւ ու տառապանք ժառանգած, շրջապատը դիտող, իր ձեւով յանձնառու անձ մը, որ կ՚ուզէ դրսեւորել իր մտերմութեան մէջ թափառող եւ յիշողութիւններու առթած անձկութեան ապրումները։

Կը գրուցենք։ Երբեմն կը պատասխանէ հարցումներու, երբեմն ալ անոնց կողքէն կ՚անցնի

տեսակ մը ամօթխածութեամբ։

Գժուար «կը բացուի»։

«Շատ կանուխ սկսած եմ գծել, մանկութենէս, չորս-հինգ տարեկանէս։ Արուեստից վարժարան չեմ յանախած, բայց ունեցած եմ նկարչութեան ուսուցիչ մը, որ Մոսկուա ուսանած էր, Գրիգոր Ճըղլեանը։ Տասնըչորս տարեկան էի եւ անոր կ'աշակերտէի։ Լիբանանի բաղամացիական երկարատեւ պատերազմի տարիներն էին եւ հարկ էր տոկալ, ապրիլ, պաշտպանուիլ։ Դիմեցի նաեւ գեղա- նկարիչ Յարութիւն Թորոսեանին, որպէսզի առաջնորդէ բայլերս, եւ ան ինծի ըսաւ թէ ես արդէն գիտէի գծել, բայց թելադրեց որ հետեւիմ արուեստի պատմութեան դասընթացքներու, հետեւեցայ նաեւ հայագիտական դասընթանցքներու՝ որպէս ազատ ունկնդիր, շարունակելով ոսկերիչի արհեստս»։

Ոսկերչութիւնը նուրբ արհեստ է, ճարտարութիւն կը պահանջէ, կը գտնուի արուեստի ճամբուն վրայ տեղ մը։ Հետաքրքրական պիտի ըլլար գիտնալ թէ Յովսէփի ոսկերչութեան եւ նկարչութեան միջեւ կապ մը կա՞ր։

«Տեւաբար փնտռած եմ նորը, ինքնատիպը։ Ոսկերչական առարկաներու նորութիւններ կը ստեղծէի, որոնք յետոյ կը դառնային զարդեր։ Զանազան հանքայինքարեր կը տաշեմ, ձեւ կու տամ անոնց, տեսակ մը ստեղծագործական աշխատանք, որ նրբութիւն եւ նաշակ կը պահանջէ, կրկնութիւն չէ»։

Գծելու բնատուր դիւրութենէն ինչպէ՞ս կ'ըլլայ արուեստի մակարդակ փոխանցումը։

«Երբ կը գծեմ, միջավայրային ապրումներս, մտահոգութիւններս, անոնց ենշման տակ զգացած յուզումներս, անոնց հետեւած պոռթկումներս կը դառնան ներշնչում, այդ բոլորը կ'առաջնորդեն վրձինս, կ'ուզեմ զանոնք դրոշմել, նախ ես կ'ուզեմ հասկնալ, ապա իմացնել նաեւ ժամանակակիցներուս, ուրիշներու»։

Արուեստը չըլլայով կրկնութիւն, ըլլալով տարբերութեան եւ նորի որոնում, մնայուն յեղափոխութիւն է, ինչ որ կը նշանակէ որ նկարիչին եւ նկարչութեան մէջ յեղափոխութիւն կայ, ինչ որ մեքենական լուսանկարը կը գերանցէ ստեղծագործական փորձութեամբ։ Այս մասին խօսելով, ամենայն պարզութեամբ Յովսէփ կ'ըսէ՝

«Անպայման։ Յուզումներս, պոռթկումներս, որոնք կու գան շրջապատէս, զիս կը մղեն, գոյներով, գիծերով եւ խորհրդանիշներով փոխանցել, այսինքն նկարներս կը կրեն պատգամներ, որոնք կը ձգտին լաւին, արդարին, իրաւունքին, անոնք նաեւ տեսակ մը բողոք են, ինչպէս այդ կը տեսնէ արուեստասէրը աթոռի պատկերիս մէջ, աթոռներ՝ որոնք ծնունդ կու տան ընկերային հակասութիւններու, անհասկացողութիւններու, կագ ու կոիւի։ Պատմական որոշ ժամանակաշրջանի մը մէջ ապրեցայ, կազմաւորուեցայ, երբ կար զէնք, կար յեղափոխութիւն, պայքար, նաեւ, ինչո՞ւ չըսել, հայոց պարագային կար պահանջատիրութիւն՝ որ երիտասարդութիւնը դրոշմեց։ Այս յեղափոխականութիւնը ընդհանրական նկարագիր ունէր, նեղ իմաստով հատուածական կամ բաղամական չէր, կու գար միջավայրէն, լոյսէն, առօրեայէն։ Ինչպէ՞ս կարելի է անտարբեր մնալ երբ հասակակիցներ եւ ընկերներ կը մեռնին, անհատականէ անդին գաղափարներու ծառայելով։ Այդ օրերուն վրձինը փոխարինուած էր զէնքով, եւ այս փոխաբերական պատկեր չէ»։

Յովսէփի նկարներուն մէջ կան անհուն սիրով ներկայաց-

ւած իրեր, ինչպէս՝ ասեղնագործ ժանեակներ, կամ լաթի կտորներէ հիւսուած կարպետներ՝ որոնք գաղթականներու տուներուն մէջ յաճախադէպ ներկայութիւն էին։ Անոնց մասին ինքնատիպ բացատրութիւններ ունի, որոնք հասկնալի կը դարձնեն իր զգացած պոռթկումը եւ յեղափոխականութիւնը։

«Պատմութիւն մը կը կրեմ, որմէ ծնունդ առած է ընկերութիւն մը, միջավայր մը։ Ասեղնագործ ժանեակները մեր մայրերու մատներուն շնորհն են, բայց նաեւ անոնց գիշերներու աշխատանք, որպէսզի անոնց վաճառէն գոյացած գումարներով հոգացուին մեր դպրոցական ծախսերը, գիրք ու տետրակ։ Ժամանակները փոխուած են, ասեղի ծայրով կեանք շահելու հարկադրանքը չկայ, բայց միաժամանակ երկրէն բերուած նուրբ այդ արուեստը այլեւս կը կորսուի։ Այդ լաթի կտորներով հիւսուած կարպետները օրուան գորգերն էին, այսօր՝ յիշողութիւն, պատմութիւն՝ որ կը խօսի»։

Միջավայրի ներշնչած պատկերներէն եւ յուզումներէն անդին, իրականութենէն եւ պատմութեան դրոշմէն անդին, կան մեծ զգացումներ, որոնք միշտ կը խռովեն մարդը։ Նախանձ, սէր, մահ, առաջի եւ վերջի մասին հարցումներ, մեղք, այլ ցանկութիւններ, որոնք ստեղծագործութիւններու թելադրական ուժն են։ Յովսէփի պատկերներու ետին կա՞ն մարդկութիւնը յատկանշող այս բնազանցական յարերը։

«Անոնք կան, իմ տեսնելու եւ արտայայտելու կերպովս, զանոնք կ'առնեմ միջավայրէս որ միշտ ներկայ է, կը ներկայացնեմ, չեմ անջատեր։ Ինչ կը վերաբերի մեծ հարցումներու, խոստովանիմ որ մեր ապրած օրերը, մեզի պարտադրուած կենցաղը թոյլ չէին տար առօրեայէն անդին անցնիլ, երեւակայելու ժամանակը զլացուած էր մեզի։ Իրականութիւնը իրապաշտութիւն կը թելադրէր։ Երբ կտաւին առջեւ կ'ըլլամ եւ պիտի նկարեմ, կը փնտռեմ, ի՞նչ պիտի նկարեմ, այսինքն՝ ինքզինքս կը հարցնեմ, նիւթս փոխ չեմ առներ, հետեւարար ապսպրանք չեմ ընդունիր, երկրորդ կամ երրորդ անձ մը ինծի հետ ներկայ չէ կտաւին առջեւ, չ'առաջնորդեր վրձինս։ Կը նկարեմ մեր ժամանակաշրջանի, անմիջական միջավայրի եւ ընկերութեան տագնապները, անոնց մէջ րոնուած մարդը, տուն ու յիշողութիւն, դառնութիւն, առանձնութիւն, ամայութիւն։ Իմ գործերուս մէջ կան ազգային պատգամներ, ես մնծցած եմ միջավայրի մը մէջ, որ ինծի տուած է արժէքներ եւ յիշողութեան ժառանգութիւն»։

Յովսէփի ընբռնումները հարկատու են միջավայրին, ազգայինին։ Երբ կը խօսուի այն մասին որ իւրաքանչիւր ստեղծագործող կրկնող չըլլալով հանդերձ շղթայի օղակ մըն է, հետեւաբար համամարդկայինի կրող, Յովսէփ պարզութեամբ կը բացատրէ։

«Ես կեանքը եւ հարցերը միջավայրէս կը դիտեմ, ընտանիքէս, մօտիկներէս, կը խօսինք իրարու հետ։ Այդ հարցերը բազմատեսակ են, խնդուած, հակասութիւններ կան, բացասական երեւոյթներ, որոնք կը ննշեն։ Կը տեսնեմ, կ'արտայայտեմ։ Դեռ չսկսանք այլ մոլորակներ պտրտիլ, այդ ժամանակը չունենցանք»։

Մեծ արուեստագէտները մեկնելով հանդերձ իրենց միջավայրէն, ժամանակէն, դէպքերէն, կը նուաճեն նաեւ համամարդկայինը, ինչպէս, օրինակ Կոյայի ազատագրական պայքար մղած հրացանագարկերը, որոնք չեն գտնուիր միայն տուեալ պահու մը, տուեալ երկրի մը մէջ, ամենուրեք են։ Յովսէփ ինչպէ՞ս կը մօտենայ այս խնդրին։

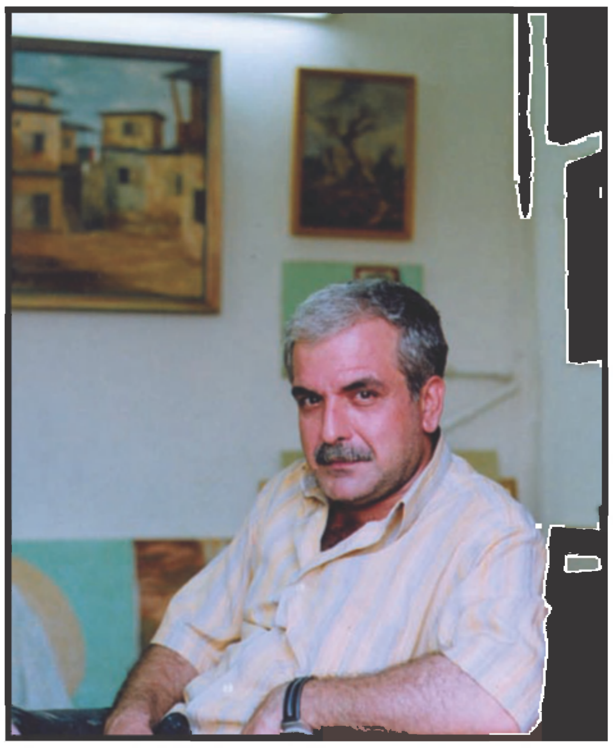

«Հայերս միշտ ունեցած ենք մասնակիէն անդին ընդհանրականը տեսնելու շնորհը, օրինակ, Սասունցի Դաւիթը որ կը յատկանշէ ժողովուրդներու ազատագրական պայքարը, Յովհաննէս Թումանեանի Կաթիլ մը Մեղրը, որ վկայութիւնն է մարդոց անհեթեթութեան, ոչինչի համար, կամ ոչինչ պատրուակով մղուած պատերազմներու, կռիւներու, հող յափշտակելու, տակառ մը նաւթի տիրանալու: Ես կը ձըգ-տիմ արտայայտել, օրինակ, կորսուած տան կամ տունդարձի զգացումը, հայուն, պաղեստինցիին: Կ'արտայայտւիմ կարկտան բաղաձականութեան մասին, որ կը մոռնայ մարդը: Այս բոլորը կրկին, ինծի կը ներշնչէ միջավայրս»:

Զարմանալի կերպով Յովսէփի գործերէն կը բացակայի ԿԻՆԸ, ԿԻՆԸ չկան, գեղեցիկ, ցանկայարոյց:

«Այսպէս եմ տակաւին: Կիները կարգը չեկաւ: Բայց կրնայ գալ»:

Թէ իր նկարչութեամբ ի՞նչ կ'ուզէ տալ, ձգել, Յովսէփ իր սովորական պարզութեամբ կ'ըսէ.

«Արդար ընկերութիւն, արդար խօսք, չթաքցնելով դժգոհութիւններս, կարօտի զգացումներս, կը ձգտիմ դէպի ուժը, լաւը, գեղեցիկը, այս բոլորին թելադրութիւնները կ'ուզեմ ձգել գոյնով ու գիծով: Եթէ յաջողիմ...»:

Յովսէփ բնատուր շնորհ ունի նկարելու: Իր գործերը տուրք չեն տար կապկուած արդիականութեան, ուր յաճախ չենք գտներ գոյնի եւ գիծի տիրապետելու կարողութիւնը գոր ինք ունի որպէս բնատուր շնորհ: Երբ կը խօսինք Լիբանանի ստեղծագործողներու նաեւ երկրէն դուրս ճառագայթելու հնարաւորութեան մասին, ան կ'ըսէ՝

«Ստեղագործական եւ համաշխարհային նառագայթումի համար երկիրը նեղ է եւ դէպի դուրս բացուելու հնարաւորութիւնները խիստ սահմանափակ, նոյնիսկ լաւագոյններու պարագային: Այս հարցին թերեւս լուծում կը բերեն երկրի վերականգնումը, տնտեսական զարգացումը եւ խաղաղութիւնը»:

Այս հասուն տարիքի գեղանկարիչը առանց արդիականութեան աղմուկի, իր ժառանգած անցեալին եւ միջավայրին մնայուն բարդութիւններուն ունկրնդիր, առանց յաւակնութեան, իր ճամբան կը շարունակէ, իր ճամբան կը փնտռէ:

Բ.
***4 Սեպտեմբեր* 2009**

«ԼԵՒՈՆ ՇԱՆԹԻ ԵՐԿԵՐԸ»
ՈՒԹ ՀԱՏՈՐ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ « ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ» ՏՊԱՐԱՆ
Պէյրութ, 2008

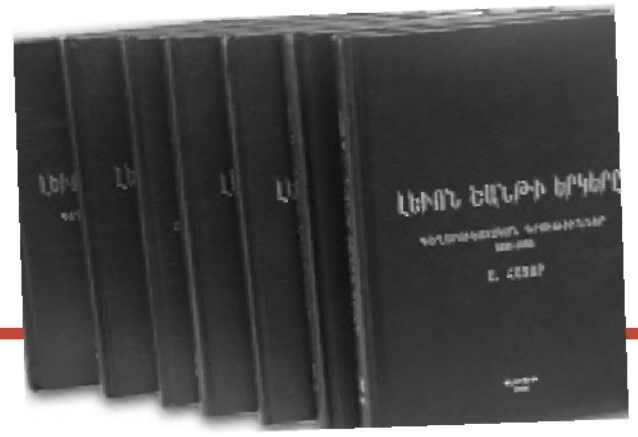

«ՀԱՐՑԱԶՐՈՅՑՆԵՐ ՊՕՂՈՍ ՍՆԱՊԵԱՆԻ ՀԵՏ»
(Ա. ՀԱՏՈՐ)
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ « ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ» ՏՊԱՐԱՆ
Պէյրութ, 2009

«ՄԵՐ ՀԱՅՐԵՐՈՒՆ ԿԱՆՉԸ ԵՒ ՄԵՐ ԱԿԱՆՋԸ»
ՇԱՀԱՆԴՈՒԽՏ
ՀԱՄԱԶԳԱՅԻՆԻ « ՎԱՀԷ ՍԷԹԵԱՆ» ՏՊԱՐԱՆ
Պէյրութ, 2009